

Dr. Rudolf Horvat
LIKA I KRBAVA

MALA KNJIŽNICA MATICE HRVATSKE

KOLO VI - SVEZAK 31.

Dr. RUDOLF HORVAT

LIKA I KRBAVA

POVIJESNE SLIKE, CRTICE I BILJEŠKE

SVEZAK II. POSEBNI DIO

TISAK „TIPOGRAFIJE“ D. D., ZAGREB

ZAGREB 1941

IZDANJE MATICE HRVATSKE

SADRŽAJ

1. Selo Boričevac
2. Brinje
3. Brlog na rijeci Gacki
4. Dabar kod Otočca

5. Gospić g. 1834.
6. Škole u Gospiću
7. Vodovod u Gospiću
8. Izbori nar. zastupnika u Gospiću
9. Gračac
10. Jezerane
11. Komić u Krbavi
12. Kompolje kod Otočca
13. Korenica
14. Kosinj gornji i donji
15. Lapac gornji donji
16. Lešće kod Otočca
17. Lovinac
18. Selo Medak
19. Novi kod Gospića
20. Trgovište Otočac
21. Izbori narodnih zastupnika u Otočcu
22. Pazarište
gornje i donje
23. Perušić
24. Izbori narodnih zastupnika u Perušiću
25. Župa u Perušiću g. 1768.
26. Ličko Petrovoselo
27. Plitvička jezera
28. Počitelj u Lici

29. Selo Priboj
30. Selo Prozor
31. Nekadašnje crkve u Ribniku
32. Selo Sinac
33. Grčko-istočna crkva u Širokoj Kuli
34. Udbina
35. Selo Vrhovine
36. Selo Zavalje
37. Buna u Bruvnu i Lovincu g. 1751.
38. Odakle potječe ime »Kapela« za goru »Gvozd«?

III. BILJEŠKE

1. Gospić
2. Rajčić grad
3. Planina Plješivica
4. Selo Mekinjar
5. Grad Zubar
6. Tvrđa Farkašić
7. Rijeka Klokot
8. Selo Kvarte
9. Kaluđerovac
10. Selo Željava
11. Cesarov kamen
12. Bobinčevo selo
13. Selo Kurjak

14. Selo Podlapac
15. Selo Sveti Rok
16. Ruševine Zvonigrada
17. Bilaj kod Gospića
18. Selo Brušane
19. Široka Kula
20. Novoselo kod Gospića
21. Lički Osik
22. Mušaluk
23. Selo Palanka
24. Selo Velika Popina
25. Vodovod u Klapovici
26. Selo Stajnica
27. Selo Križpolje
28. Selo Bjelopolje
29. Vodovod u Korenici
30. Grčko-istočna crkva u Gospiću
31. Crkva u Smiljanu
32. Rimokatolička crkva u Buniću
33. Kaniža kod Gospića
34. Smiljan
35. Jezero kod Švice
36. Selo Krivin Put
37. Župna crkva u Lovincu
38. Poljepšanje rimok. crkve u Buniću

39. Obnova Župne crkve u Perušiću

40. Potok Ričica

41. Selo Ričice

42. Selo Vrebac

43. Poplava u Krbavi

44. Ličko Petrovo selo

45. Gospić

46. Izvor rijeke Une

47. Novi most kod Kosinja

48. Javni bunari i vodospreme

II. POSEBNI DIO

1. SELO BORIČEVAC

Na putu iz Donjega Lapca u bosansku varošicu Kulen-Vakuf nalazi se oveće katoličko selo Boričevac. Tu se nastaniše Hrvati iz Lovinca, kad je taj kraj mirom u Svištovu (g. 1791.) otkinut od tadašnje turske Bosne i pripojen hrvatskoj Krajini.

Hrvati su g. 1801. u Boričevcu sagradili crkvu rođenja blažene djevice Marije. Tu je g. 1807. osnovana i posebna rimokatolička župa, pod koju spadaju svi rimokatolici iz Boričevca, Brotnje, Orahovca, Srba, te iz Gornjega i Donjega Lapca. Turci su g. 1809. spalili cijelo selo Boričevac. Tom je prigodom izgorjela i župna crkva bi. djevice Marije, koja — radi siromaštva tamošnjih žitelja — nije bila posve obnovljena još ni g. 1834.

U samom selu Boričevcu uredila je Vojna Krajina carinski ured, koji se zvao Modragreda. Tu se plaćala carina (tridesetina) za robu, koja je u Krajinu uvažana iz Turske. Blizu Boričevca uredila je Vojna Krajina »raštel«, koji se zvao Lisičjak. Tu se vodila trgovina između Turaka i graničara. Radi toga je krajiška uprava oko raštela Lisičjaka podigla utvrde i u nje stavila svoje šerežane (oružnike), da spriječe boj, koji bi mogao planuti, kada se zavade turski i graničarski trgovci. Ipak je takav boj nastao 10. travnja 1830., kada su na raštel Lisičjak udarili brojni Turci. Tom se prigodom tako odlikovao šerežanski basa Opačić, da ga je krajiška uprava za nagradu promaknula na čast zastavnika (Fähnricha). Blizu raštela Lisičjaka postojao je čardak Alumovac, gdje su g. 1834. bile ruševine katoličke kapele.

Na nekoj uzvisini kod Boričevca podigla je krajiška uprava posebnu zgradu, koja je služila kao kontumac. Tu bi neko vrijeme bili zadržavani putnici iz Bosne, ako je ondje bila kuga, da je ne prenesu u Hrvatsku. Iz te zgrade pružao se krasan pogled na tursku Hrvatsku, gdje se vidio Kulen-Vakuf, kuće turskoga kapetana Kulenovića i dvorac Ostrovica, koji su Turci zauzeli g. 1521.

U predjelu Calati bila se 22. srpnja 1737. krvava bitka između Turaka i graničara. Tu pogiboše brojni graničari, među njima: pukovnik Raunach, kapetan Vuk Mesić i Nikola Novačić. Rane je dopao i pukovnik Franjo pl. Top, koga su prenijeli u Udbinu, gdje je i umro, a pokopaše ga u Gospiću.

Na samoj granici kod Boričevca vide se ostaci srušenoga turskoga dvorca, koje narod zove »Mišljenova gradina«. Boričevac je g. 1834. brojio 43 kuće s 510 žitelja, a godine 1857. imao je 708 žitelja, koji stanovahu u 51 kući. Svi žitelji bijahu rimokatolici, izuzev 21 g. 1834. i 44 g. 1857., koji pripadahu grčko-istočnoj parohiji u Dobromselu. Prigodom popisa 31. prosinca 1910. imao je Boričevac 450 stanovnika, od toga 438 rimokatoličke, a 12 grčko-istočne vjeroispovijesti. U Boričevcu je g. 1875. osnovana pučka škola. Cijela je porezna općina Boričevac g. 1910. brojila 1239 žitelja.

2. BRINJE

Brinje se nalazi na glasovitoj Jozefinskoj cesti, koja vodi iz Karlovca u Senj. Ta je cesta građena g. 1776. do 1779., a ime je dobila po caru i kralju Josipu II. Ali Senj je već u srednjem vijeku bio s Hrvatskom spojen cestom, koja je vodila iz Senja preko Vratnika, Brinja i planine Kapele u Modruš kod Ogulina. Na toj cesti bijaše Brinje važna postaja, koja se spominje u listini od g. 1408.

U Brinju je od starine gospodovala obitelj knezova Frankopana. Prvi se spominje Bartol Frankopan, koji je u Brinju stanovao g. 1343. Bartol je imao dva sina: Stjepana i Anža (Ivana), s kojima je u Brinju 21. veljače 1358. izdao neku ispravu. Kad je umro Bartol Frankopan, razdijeliše njegovi sinovi očevinu tako, da je Anž dobio Brinje, a Stjepan Modruš.

Anž se pridružio poslanicima, koji su pošli u Francesku, da mladoj hrvatskoj i ugarskoj kraljici Mariji dovedu orleanskoga vojvodu Ludovika za muža. Ovi se poslanici sastadoše 15. lipnja 1385. u Brinju. Anžov sin Nikola Frankopan, koji se oženio Dorom, kćerkom palatina Nikole, kneza Gorjanskoga, redovito je sa svojom suprugom boravio u Brinju. Čini se, da je upravo Nikola Frankopan podigao tvrđu iznad varoši brinjske. Ta se tvrđa zove »Sokol« ili »Sokolac«, a prvi put se spominje g. 1411. U tvrđi je sagrađena kapela, koja se do danas prilično sačuvala. Profesor Đuro Szabo opisuje tu kapelu ovako: »Tlocrt joj je naskroz nepravilan. Kapela ima tri sprata. Srednji je sprat prava kapela; rebra, okvir vrata, kružište prozora i doprozornici izvedeni su neobičnom pomnjom, a sve upućuje na kasnije gotsko doba. I donja je prostorija svođena, strijelnica pokazuje, da se i tu pomišljalo na obranu, dok je gornji sprat s ovećim otvorima udešen lih za obranu. Sva je kapela građena od kamena. Izvana je u znatnoj visini kordonski vijenac oko cijele građevine, a rubovi su njeni napose pojačani. U svem je ta kapela jedinstven spomenik graditeljstva, napose graditeljstva Frankopana.« Tomu opisu dodajem, da se u toj

kapeli grada Sokola nalaze grbovi knezova Frankopana i Gorjanskih. Po tom naslućujem, da su kapelu gradili Nikola Frankopan i njegova žena Dora Gorjanski.

Nikola je Frankopan svoga najstarijega sina Anža g. 1411. zaručio s Katarinom, kćerkom vojvode Ivana Nelipića. Zaruke se obaviše upravo u gradu Sokolcu iznad Brinja. Tu je u studenom g. 1412. boravio car i kralj Sigismund kao gost Nikole Frankopana. Sigismund je volio Nikolu, koga je g. 1426. imenovao banom Hrvatske i Dalmacije. Nikola je banovao sve do svoje smrti, koja ga je snašla 26. lipnja 1432. Brojni sinovi njegovi podijeliše bogatu očevinu g. 1449. Tom je prigodom Brinje (varoš i tvrđa Sokol) zapalo Nikolina sina Bartola, koji je umro oko g. 1458. Bartolovo tijelo sahraniše u crkvi sv. Marije, koja je još i danas župna crkva u Brinju.

Bartol je ostavio kćerku Doru i dva sina: Anža i Nikolu. Dora se udala za krbavskoga kneza Karla, a braća njena podijeliše očevinu tako, da je Anž dobio Brinje, a Nikola grad Tržac na rijeci Korani. Tada su redovnici Augustinci imali u Brinju svoj samostan i crkvu sv. Marije. Tomu je samostanu knez Anž Frankopan g. 1476. darovao neke zemlje uz uvjet, da prior i redovnici čitaju mise za pokojne knezove Frankopane kod žrtvenika sv. Bartola, koji žrtvenik stoji usred crkve sv. Marije nad grobom Anžova oca Bartola. Augustinski samostan u Brinju spominje također isprava, kojom g. 1489. o. Petar, prior samostana sv. Marije, potvrđuje, da je Martin Bolkovac »v pomoć krova te iste crkve« (sv. Marije) darovao »devet dukata i jednoga vola«.

Knezovi Anž i Bernardin Frankopan odluče na proljeće g. 1493., da će zauzeti grad Senj, koji je nekada pripadao njihovom rodu, ali im ga je g. 1469. oteo kralj Matija Korvin. Frankopani su opsjedali Senj, radi čega se na njih oborila kraljeva vojska, koju su vodili hrvatski banovi: Ivan Bot i Mirko Derenčin. Pred banovima uzmaknu Frankopani ispred Senja, te se zaklone u Brinje. Ali banovi dođu i pred Brinje, te počnu opsjedati tvrđu. Prigodom opsade pogibe ban Ivan Bot, koga je ubilo tane iz topa frankopanskoga. Kada se pak doznalo, da su Turci iz Bosne provalili u Hrvatsku, pomirio se ban Derenčin s Frankopanima, da uzmognu složno braniti domovinu.

U hrvatski pisanoj listini od g. 1493. veli Anž Frankopan, da stoluje »v našem gradu Brinjah«. Drugom listinom, koju je izdao g. 1495. »v našem mjesti v Brinjah«, daruje Anž Frankopan samostanu sv. Nikole na Gvozdu iznad Modruša 3 kmetska selišta (sesije) u selu Crnici. Isti taj knez drugom ispravom od g. 1495., koju je također izdao »v našem gradu Brinjah«, daruje samostanu sv. Spasa kod Senja selo Mali Prokičci, za koje veli, da se nalazi »va vladanji našem Brinjskom«. Trećom je ispravom od g. 1496., boraveći »v našem gradu Brinjah«, knez Anž Frankopan »va vladanji i otačastvi našem Brinjskom« prodao »za 150 zlatih (dukata)« spomenutomu već samostanu sv. Nikole na Gvozdu »selo, ko se zove Mokro« zajedno »sa svimi seli (selištima), ča k njim pristoji«.

Boraveći »v našem gradu v Brinjah«, uzeo je Knez Anž Frankopan godine 1499. od plemića Jurja Kosinjskoga njegov grad Kosinj u zamjenu za predjel Zahumlje, koji se nalazio u brinjskoj župi. Zahumlje su činila 4 sela: Bitoraj, Jesen, Selca i Krakar. Anž se obvezao, da će Jurju Kosinjskomu pomoći »grad« (t. j. utvrđeni dvorac) zidati; povrh toga dat će mu i »hiže (kuće) v našem varoši Brinjah, ke su poli (kraj) potoka«.

Kako je Anžov brat Nikola Frankopan umro bez potomaka, pripade Anžu i grad Tržac na rijeci Korani. Anž je ostavio 2 sina: Vuka i Krstu. Vuk je baštinio Brinje, a Krstu zapade Tržac.

Godine 1530. stiže Brinje teška nesreća. Turci su naime spalili cijelu varoš brinjsku, kojoj izgorješe također crkve i samostani. Tom je prigodom turska vojska opsjedala i samu tvrđu, ali je nije mogla zauzeti. Da se Brinje lakše obrani od novih navala turskih, predade Vuk Frankopan tvrđu godine 1537. krajiškoj vojsci, koju je u južnoj Hrvatskoj uzdržavao kralj Ferdinand. Vuk je to učinio na poziv kralja Ferdinanda od 1. svibnja 1537. Krajiški su kapetani tvrđu u Brinju pojačali, a varoš pod tvrđom napučili novim doseljenicima. Brinjska je tvrđa godine 1537. imala posadu od 34 vojnika, koji su mjesečno dobivali 108 for. za svoje uzdržavanje.

Prvim zapovjednikom Brinja postade Juraj Gusić, koji se spominje godine 1542. Gusića je naslijedio Franjo Mudrovčić, koji Brinjem upravlja godine 1550.

U popisu krajiške vojske od 1. studenoga 1551. stoji zabilježeno, da Franjo Mudrovčić dobiva mjesečnu plaću od 10 forinti i još 3 forinta za svoga slugu Jurja Gričića. Mudrovčićev zamjenik bijaše Ivan Lacković, koji je mjesečno dobivao 8 forinti za sebe i 3 for. za svoga slugu Martina Adamića. Uz njih je godine 1551. posadu u Brinju činilo još ovih 30 vojnika: Marko Simičević, Juraj Obrovčanin, pop Grgur, Ivan Plančić, Ivan Sabljak, Pavao Mifčić, Petar Švarc, Martin Martinčić, Petar Soić, Mikula Kučinić, Juraj Šimonić, Frane Rudarić, Petar Vlašić, Ivan Turković, Ivan Mesić, Ivan Tomašić, Jurić Plaščanin, Luka Korsunović, Stipan Lovreković, Perko Vlah, Antun Pantolović, Stipan Cintanović, Pavao Vrejšić, Petar Janković, Antun Almanić, Petar od Slunja, Petar od Kladuše, te Uroš i Juraj od Ogulina. U ime plaće za svoje uzdržavanje (tj. za hranu i odijelo) dobivahu vojnici većinom po 3 forinta na mjesec. Samo 2 vojnika dobivahu mjesečno po 5 forinti, a 5 vojnika dobivalo je po 4 forinta.

General Ivan Lenković sastavio je godine 1563. popis krajiških tvrđa, koje treba razoriti ili vojničkom posadom valjano opskrbiti. Među potonjima spominje i Brinje. Lenković veli, da kralj u brinjskoj tvrđi uzdržaje 40 plaćenih vojnika, pa ističe, da bi njihov broj trebalo podvostručiti.

U brinjskoj se tvrđi godine 1577. nalazila posada od 40 haramija, t. j. plaćenih vojnika, obučenih u hrvatsko narodno odijelo. Tada se predlagalo, da kralj u tu tvrđu stavi još 20 haramija i 50 husara (konjanika). Prijedlog je samo djelomice uvažen, jer se godine 1579. u Brinju nalazi 1 kapetan, 1 zastavnik i 50 haramija; njihova je plaća mjesečno iznosila 197 forinti; što su imale podmiriti Kranjska i Koruška. Po izvještaju kapetana Gere od godine 1586. trebalo bi tvrđu u Brinju prodati novi krov, a veliku dvoranu u tvrđi popoditi; taj će popravak stajati 350 forinti. Senjski je kapetan Danilo Barbo 5. listopada 1600. predložio nadvojvodi Ferdinandu, da se radi poštanske veze uzdržaje u Brinju 1 konjanik, koji će poštu prenašati.

Trošak za uzdržavanje krajiške posade u Brinju godine 1612. iznosio je mjesečno 225 forinti i 30 krajcara. Kranjski staleži (sabor) u Ljubljani 20. ožujka 1613. izvješćuju nadvojvodu Ferdinanda, da Brinje »leži na ugodnom brežuljku usred lijepoga ravnoga polja i k tomu na vanredno dobrom prijelazu, uslijed čega je korisno pogranično mjesto, ali zgrade su (u tvrđi) oštećene i gotovo bez ratnih potreština« (t. j. bez oružja i municije).

Na zahtjev Mletačke republike otpremljene su godine 1618., po ustanovi madridskoga mira iz Senja uskočke obitelji u susjedna istočna sela. Tom se prigodom u Brinju sa svojim obiteljima nastaniše ovi Uskoči: vojvoda Perica Lučić, Ivan Šikan, Vicko Cebarić, Juraj Čavić, Luka Krivoljanić, Šimun Negetić, Tome Bogdanić, Mikula Katinović, Vido Jajcanić, Juraj Korinić, Grgo Lalosović, Nikula Vukanović, Matej Kulinović, Bogoje Milaković, vojvoda Juraj

Novakinić, Petar Daničić, Ivan Vlatković, Jurica Crnojević, Vid Soldatić, Paval Armenčić, Ivan Rovandić, Jurko Mirković, Stipan Golenović, Ivan Milohnić, Stipan Golenović, Jurica Miličić, Ilija Milovčić, Ivan Palocić, Ivan Strisojević, Lovre Domazetović, Luka Vranjanin, Štefan Proroković, Vicko Polestrilić, Andrija Sparičić, Staniša Petrović, Pavan Zalopan, Juraj Mervalčić, Štipan Magličić, Petar Škorić, Vid Rodovičević, Juraj Hvosović, Ivan Petrović, Petar Lučić, Pavle Trubirog, Juraj Balestretić, Martin Jurčić, Jurica Malagudić, Ivan Krišćin, Vuko Jurčić, Juraj Pađan, Ivan Otoković, Juraj Vuk Dragišić, Ivan Vuk Dragović, Martin Dević, Mate Kolonić, Grgur Kostrenac, Miho Moštardo, Luka Ladimirović, Jurica Dorić, Petar Belohajić, Mikula Pauković, Vuk Lujčić, Martin Milošović, Juraj Dehorović, Nikola Martinović, Grgur Banović, Mateš Čentić, Vicko Vuk Dragović, Pavao Kavčić, Miho Petrović, Vid Dijanković, Vicko Krapović, Jakov Mikulinčić, Juraj Curitrović, Ivan Batalja, Vukobrad Mišlović, Ivan Bilačić, Toma Karanj, Juraj Parija, Andrija Federić, Andrija Požariva, Petar Meyer, Juraj Pužarina i Vid Vrldarčić.

Kad je Vuk Frankopan kralju predao tvrđu Brinje, dobio je od kraljevih povjerenika revers, da će se Frankopanima vratiti tvrđa, kada se sklopi mir s Turcima. Ipak je krajiška uprava u kraljevo ime i nadalje zadržala Brinje. Senjski kapetan Albert Herberstein počeo se dapače smatrati i gospodarom frankopanskih zemalja između Brinja i Brloga. On je tamo godine 1638. nastanio 12 do 14 vlaških obitelji. Protiv toga ustade knez Nikola Frankopan, bivši hrvatski ban. On se 20. siječnja 1639. iz Bosiljeva tuži ratnomu vijeću u Gracu, da Herberstein namjerava između Brinja i Brloga naseliti jošte 100 ili 200 »vlaških kuća«. Herberstein je za svoju obranu pisao kralju, da su spomenute zemlje bile puste, ukoliko ih nije obrađivala vojna posada iz Brinja i Brloga.

Naskoro se pojaviše razmirice između Brinjama i doseljenih Vlaha u Lučanima. O tomu je senjski kapetan Herberstein 21. lipnja 1642. izvijestio ratno vijeće u Gracu, koje je 28. lipnja 1642. odredilo posebnu komisiju za poravnanje Brinjana i Vlaha. Ipak je i dalje potrajala doseoba Vlaha iz Turske tako, da je na zemljištu oko Brinja godine 1697. bilo 250 hrvatskih i 130 vlaških kuća.

Harambaša Dragić doveo je godine 1679. u Brinje nekoliko Vlaha iz Like. Kad im je general Herberstein dozvolio, da se nastane u Brinju, pobuniše se katolici. Kako je general Heberstein bio na strani Vlaha, odselilo se više brinjskih katoličkih obitelji iz Brinja u Kranjsku. Prigodom velikoga rata s Turcima udariše Brinjani godine 1688. na tursku tvrđu Ostrožac, koja se nalazi na Uni, ali ih je odanle potisnula jača turska sila.

Kada su Turci godine 1689. istjerani iz Like i Krbave, prestade važnost brinjske tvrđe. Već 25. listopada 1698. pita kralj Leopold ratno vijeće u Gracu, ne bi li bolje bilo, da se vojna posada iz Brinja premjesti bliže Lici i Krbavi. Mnogo je Hrvata iz Brinja i okolišnih sela preselio pop Marko Mesić u Liku i Krbavu.

Biskup Martin Brajković popisuje godine 1700. župe u južnoj Hrvatskoj. U svome popisu kaže, da je u Brinju nedavno sagrađena župna crkva Uzašašća bi. djevice Marije. Katolički župnik u Brinju živi od desetine, koju mu daju župljani. U susjednom selu Lučanima nalazi se nekoliko kuća »šizmatika« (pravoslavnih), koji imaju svoga paroha.

Godine 1701. trebalo je južnu Hrvatsku podijeliti u 2 dijela, jer će jednim dijelom upravljati Vojna Krajina, a drugim dijelom nutarnjo-austrijska dvorska komora (t. j. careva financijska oblast). Carski su povjerenici 6. studenoga 1701. predložili, da komori pripadnu: Senj, Otočac, Brinje, Brlog, Prozor, Vilić, Dabar i Jezerane sa cijelom Krajinom sjeverno od planine Kapele.

Kad je princ Hiludburghausen godine 1764. uredio Gornju (Karlovačku) Krajinu u 4 pukovnije, pripade Brinje otočkoj krajiškoj pukovniji. Razdioba se promijenila godine 1765., kada su od otočke pukovnije odijeljena i ogulinskoj pukovniji pridijeljena mjesta: Brinje, Jezerane, Križpolje, Stajnica, Vodoteč, Prokike, Ledenice, Krmpote i Kriviput. Brinje postade sjedištem druge krajiške satnije, koju su činila mjesta: Brinje, Biskupićselo, Gostovopolje, Ivakuša, Letinac, Perkovićselo, Podjanovac, Rajkovićselo, Skalić, Tumićselo, Vodoteč, Kamenica, Krbavica, Lučani, Plaščica, Prokike, Škamnica i Žutalokva.

U kapelici, koja se nalazi u nekadašnjoj brinjskoj tvrđi, našao je Fras godine 1834. dva hrvatska napisa. Prvi napis glasi: »U ime svetoga Trojstva amen. S pomoćjom sveca poštovanoga Boga 1653.« Drugi je napis na oltaru, a glasi ovako: »Na 8. decembra leta 1663. bi pozlaćena ova palla.« — Iznad sela Lučana postoji uzvisina, na kojoj se vide ruševine nekadašnjih tvrđa: Staro Brinje i Vrlokup. Fras misli, da su te tvrđe nekada podigli Rimljani, a da su ih porušili Tataři, koji su godine 1242. opustošili Hrvatsku.

Nedaleko brinjske tvrđe postoji župna crkva sv. Trojstva, za koju Fras misli da je nekada bila samostanska crkva. (Predaja kaže, da su nekada u Brinju bili redovnici Kartuzijanci). Brinjska je župa u 18. vijeku spadala među najodličnije u senjskoj biskupiji. Zato su njom izmjenice upravljali kanonici senjskoga kaptola. Osim župne crkve postoji u Brinju također kapelica sv. Fabijana i Sebastijana. Na velikom području brinjske župe nalaze se još 3 rimokatoličke kapele, poimence: kapela rođenja bi. djevice Marije u Kamenici, kapela sv. Stjepana u Korbavici i kapela sv. Vida u Skamnici.

Brinjska je krajiška satnija godine 1834. brojila 549 kuća i 6091 stanovnika, od toga 3783 rimokatoličke, a 2308 grčko-istočne vjeroispovijesti. Na području brinjske satnije bijaše 6837 jutara oranica, 985 jutara livada, 387 jutara vrtova i voćnjaka, 3915 jutara pašnjaka i 7347 jutara šuma.

U Brinju je dvorsko ratno vijeće — na prijedlog baruna Kleefelda — osnovalo 4. ožujka 1772. njemačku školu (t. zv. »trivijalku«), koja je godine 1802. imala 20 učenika.

Kad je prestala Vojna Krajina, postade Brinje sjedištem velike upravne općine. Ta je isprvice spadala pod kotarsku oblast u Senju. Nastojanjem uglednih Brinjana izdala je hrvatska vlada 21. kolovoza 1892. naredbu, kojom se upravne općine Brinje i Jezerane dijele od senjskoga kotara, te se za njih osniva posebna kotarska oblast u Brinju. Malo iza toga — 29. kolovoza 1892. — izađe i druga naredba hrvatske zemaljske vlade, kojom se u Brinju osniva poseban kr. kotarski sud za područje spomenutih upravnih općina. I kotarska oblast i kotarski sud u Brinju počeli su uredovati 1. listopada 1892. Brinjski je kotar g. 1910. brojio 18.172 žitelja, od toga 12.902 katolika, 5267 grčko-istočne, a 3 židovske vjere.

Brinje je godine 1857. brojilo 181 kuću s 1819 stanovnika, od toga 1798 rimokatoličke, a 21 grčko-istočne vjeroispovijesti. Prigodom pak popisa, koji se obavio 31. prosinca 1910., imalo je Brinje 1095 žitelja, od toga 1016 rimokatolika a 76 grčko-istočnjaka.

Frankopanski »grad« u Brinju pretvoren je u ruševinu. Najbolje se uz kapelicu sačuvala glavna kula nekadašnje tvrđe. Nedaleko sela Lučana vide se ruševine druge tvrđe, koju narod zove »Staro Brinje«. Neki misle, da je to ostatak rimske tvrđe.

3. BRLOG NA RIJECI GACKI

Gacka se kod Otočca dijeli na dva rukava. Lijevi rukav zalazi u dolinu Švice, gdje tvori jezero Švice. Desni pak rukav prolazi kroz Otočac te se ispod Brloga rastavlja opet na dva manja rukavca; jedan se rukavac ruši u ponore kod Vlašškoga polja, a drugi u ponore kod Gusića polja.

Selo Brlog ima katoličku župnu crkvu pohodjenja blažene djevice Marije i grčko-istočnu parohijalnu crkvu sv. Save. Katolička je crkva sagrađena g. 1706., a župni dvor g. 1770. Nekada je rimokatoličkoj župi pripadala i crkvice sv. Ilije; ali ju porušiše g. 1809. Tečajem 19. vijeka službovahu u Brlogu katolički župnici: Tomo Porubić (1800.—1802.), Tomo Dejanović (1802.—1810.), Nikola Banić (1810.—1831.), Juraj Ivančić (1831.—1839.), Lovro Hesky (1839.—1840.), Andrija Konjiković (1840.—1847.) te Matija Pahek, Matika i Antun Luković.

Grčko-istočna je crkva sv. Save u Brlogu sagrađena g. 1742., a obnovljena je g. 1773. U Brlogu su kao parosi službovali: Mane Paulović do g. 1772., Andrija Ljubotina do g. 1805., Jovan Ivančević do g. 1823., Petar Ljubotina do g. 1830., Marko Popović do g. 1843., a u drugoj polovici 19. vijeka Simo Lazaić i Ilija Rapačić.

Na brodu povrh rijeke Gacke vide se ruševine grada Brloga. Ne zna se pravo, tko je ovaj grad podigao. Svakako je Brlog bio znamenita tvrđava, kako to dokazuje okrugli toranj, cisterne i podzemne prostorije. Brlog je u 16. i 17. vijeku spadao pod otočku kapetaniju. Kada je pak bila uređena posebna otočka krajiška pukovnija, onda je Brlog bio sjedište krajiške satnije, te je kapetan stanovao u tamošnjoj tvrđi. Na drugom brdu »Kraj« stajao je u 16. vijeku Gusić-grad. Ovu su tvrđu podigli krbavski knezovi Gusići, koji se zakloniše u okolicu Brloga, kada Turci g. 1527. osvojiše Liku i Krbavu. Turci su g. 1575. udarali na Gusić-grad tako dugo, dok se nije predala malena posada, kojoj ponestade hrane i municije. Tada su Turci zapalili i razorili Gusić-grad i susjedni Brlog. Kasnije su Uskoci iz Senja obnovili i još jače utvrdili Brlog, u koji staviše svoju posadu. Na obranu Brloga dade Petar Zrinski kao veliki kapetan podići kulu u Drenovu klancu između Brloga i Škara. Gusić-grad nije bio obnovljen, te od njega preostadoše na brdu Kraju samo razvaline gradskih bedema i porušeni zdenac.

Pod brdom »Kosa« blizu Brloga vide se još ostanci katoličke crkve sv. Ilije. Ovamo su nekada hodočastili rimokatolici iz cijele okolice. Crkva je g. 1809. porušena, a oltarska slika sv. Ilije prenesena u katoličku crkvu brlošku. U Gusić-polju između Brloga i Kompolja, gdje su tečajem 16. i 17. vijeka vladali knezovi Gusići, vide se razvaline katoličke crkve sv. Pavla. Nešto podalje vide se ruševine nekadašnjih tvrđica: Brdine, Skamnice i Derivola. Ove su tvrđice u 16. i 17. vijeku služile za obranu od Turaka. Kada su Turci g. 1689. izgubili Liku i Krbavu, prestade važnost spomenutih tvrđica, te su one napuštene. Na putu iz Brloga prema Senju opažaju se tragovi nekadašnje rimske ceste. I sam Brlog bio je nastavan u rimsko doba, dapače još i prije, nego li Rimljani osvojiše taj kraj. Od nekadašnje tvrđe u Brlogu vidi se četverokut s okruglom kulom. Mnogo je bolje sačuvana kula, koju je Petar Zrinski podigao u Drenovu klancu. Narod je toj kuli dao ime »Šimšanovka«. U opsegu mjeri ta kula 54 metra. Kula je sagrađena od kamena lomljenca, ali zidovi su različite debljine. U sačuvanom dijelu te kule vide se još 3 strijelnice, kroz koje su branitelji mogli pucati iz pušaka na napadače.

Brlog je g. 1857. brojio 720 žitelja, koji stanovahu u 75 kuća. Od stanovnika bijaše 595 grčko-istočne, a 125 rimokatoličke vjeroispovijesti. U Brlogu je tada već postojala pučka škola, koja je osnovana g. 1781., kada je za nju sagrađena i školska zgrada. Prigodom popisa žiteljstva,

koji je obavljen 31. prosinca 1910., brojio je Brlog 629 stanovnika; među ovima bijaše 387 žitelja grčko-istočne, a 242 rimokatoličke vjeroispovijesti. Povrh toga stanovalo je 135 žitelja u »stariji Brlog«, gdje je 6. lipnja 1903. otvoren poštanski ured. Mjesto pučke škole imao je Brlog 11 godina (1781.—1792.) trivijalku.

Razvaline tvrde Brloga stoje na brijegu, koji se uspinje preko 100 metara nad razinu rijeke Gacke. Na zaravanku toga brijega podigla je Krajina g. 1840. stan za kapetana, koji je dotle stanovao u tvrđi. Ovu je kuću vojni erar g. 1873. (prigodom razvojačenja Krajine) predao upravnoj općini Brlog, koja je tu uredila pučku školu.

Ne zna se, tko je i kada li je sagradio tvrđu Brlog. Ona se prvi put spominje u iskazu od godine 1537., gdje se nabrajaju troškovi za uzdržavanje vojske u hrvatskim tvrđama. Tada su u brloškoj tvrđi bila 3 njemačka vojnika; trošak za njihovo uzdržavanje iznosio je 10 forinti na mjesec Brlog je i g. 1551. imao posve neznatnu posadu (nadstojnika Marka pl. Griča i 3 vojnika), a g. 1563. i 1572. ima 6 vojnika.

Kada su Turci g. 1575. zauzeli i spalili tvrđu Brlog, dade je senjski kapetan Gašpar Raab obnoviti i u nju staviti 6 hrvatskih haramija. Brlog je tom prigodom dobio 3 topa šestfuntaša, 6 starih malih topova, 4 topa trifuntaša, 2 željezna mužara, kojima se oglašivao dolazak Turaka, 30 centi baruta i 99 pušaka naslonjača.

Radi čestih provala turskih propadoše sva sela hrvatska u okolici Brloga. Zato se onamo g. 1609. doselilo 150 »Vlaha«, koji uskočiše iz turskoga Ribnika u Lici. Ovi su Vlasi imali 150 ljudi sposobnih za oružje. Krajiške se oblasti pobrinuše, da ti Vlasi dobiju 200 ljubljanskih »stara« (po 120 mletačkih litara) prose za sjetvu. U okolici Brloga dođoše i oni »Vlasi«, koji g. 1611. uskočiše iz Podlapače u Krbavi. Među potonjima bijaše 50 ljudi sposobnih za oružje. Vitezović u svojoj kronici piše, da je 100 krajiških konjanika i 200 pješaka g. 1657. potuklo kod Brloga 6000 Turaka, koje je vodio neki paša.

4. DABAR KOD OTOČCA

Tik današnjega sela Dabra vide se razvaline staroga frankopanskoga grada na 692 metra visokom brdu Vučjaku. Nije se teško uspeti na tu gradinu, kojoj sadašnji ljudi dadoše ime »Sokolić grad«, dok se nekada zvao »Dabar«, a pripadao je t. zv. »Gackoj župi«.

Prvi put se Dabar spominje u listini od g. 1449., kada sinovi hrvatskoga bana Nikole Frankopana među sebe podijeliše frankopanska imanja. Tom je prigodom knez Sigismund Frankopan dobio gradove (tvrđe): Otočac, Prozor, Dabar i Vrhovine. Sigismund je umro g. 1465., ostaviv samo udovicu Jelenu i 2 kćeri: Barbaru i Doricu. Tada je Dabar zaposjeo Sigismundov brat Martin Frankopan.

G. 1486. oteo je Frankopanima (Ivanu i Anžu) grad Dabar i cijelu »Gacku župu« kralj Matija Korvin. Odsada su u Dabru sjedili kraljevi kaštelani. Međutim je Dabru naskoro zaprijetila pogibelj od Turaka, koji su g. 1527. osvojili cijelu Krbavu i zaposjeli južni dio Like. Dabar je g. 1561. pregledalo vojno povjerenstvo, koje iskazuje, da bi tu tvrđu trebalo jače utvrditi; naročito bi se morala što prije popraviti vrata, krovovi i kule, u koje bi trebalo staviti stalnu

posadu (32 vojnika). I general Ivan Lenković g. 1563. preporuča kralju Ferdinandu, neka pojača tvrđu Dabar, u koju neka se postavi barem 6 vojnika. U Dabru je vojnu posadu g. 1572. činilo 40 njemačkih sluga (plaćenika), koji su mjesečno dobivali 193 forinta.

Novi kralj Maksimilijan povjerio je brigu za Krajinu svome bratu Karlu, koji je vladao u Kranjskoj, Štajerskoj i u Koruškoj. Nadvojvoda Karlo iskazuje 30. kolovoza 1577., da se u gradu Dabru nalaze: 3 topa, koji bacaju željezne kugle, teške 6 funti; nadalje 4 topa trifuntaša, 6 malenih (starih) topova, 2 željezna mužara, 99 pušaka i 30 centi baruta. Vojnička posada u Dabru dobiva oružje i municiju iz Senja, a hranu iz Ogulina. Posadu čini 35 haramija, t. j. hrvatskih vojnika, koji u narodnom odijelu služe za mjesečnu plaću.

Isprvice je Dabar spadao pod krajišku kapetaniju u Senju. G. 1578. dođe pod slunjsku kapetaniju. Odsada su vojnu posadu u Dabru činili 1 kapetan, 1 »vojvoda« i 20 haramija. Kapetan je dobivao mjesečno 20 forinti, a »vojvoda« i haramije zajedno 177 forinti. S tom su plaćom morali sebe hraniti, oblačiti i obuvati. U Dabru je g. 1581. zapovijedao kapetan Andrija Tadiolović, koga je g. 1586. naslijedio njegov sin Nikola.

Tečajem 16. i 17. vijeka prelazilo je iz Turske u Hrvatsku mnogo Uskoka i Vlaha. Tako je i pod grad Dabar g. 1672. došlo 90 vlaških obitelji. Njima je tadašnji karlovački general Josip grof Herberstein dao i zemlje u Velikom Glibodolu, koje su dotle držali Brinjani.

Važnost tvrđe Dabra prestade g. 1689., kada je pop Marko Mesić istjerao Turke iz Like i Krbave. Kako se prestalo uzdržavati krovove na zgradama i kulama, počeo se Dabar pretvarati u ruševinu. Zato se već g. 1773. u službenom iskazu starih tvrđa spominje Dabar kao »posve propali grad«.

Dok je zub vremena rušio staru tvrđu, dotle se pod njom razvijalo selo Dabar. Prigodom popisa g. 1857. brojio je Dabar 131 kuću, u kojoj stanovahu 1904 žitelja, od toga 1157 grčko-istočnih, a 747 rimokatolika. Za grčko-istočne žitelje bijaše u Dabru parohijalna crkva sv. Jeremije, a za rimokatolike župna crkva sv. Mihalja arkandela. (Dabar je od g. 1730. imao posebnoga kapelana, a g. 1807. postade i samostalnom katoličkom župom.) Dabar je g. 1857. imao i pučku školu, koja je utemeljena g. 1835. U pogledu uprave spadao je Dabar pod krajišku satniju u Škarama. Prigodom popisa g. 1910. brojio je Dabar 2394 žitelja, od toga 1235 grčko-istočne, a 1159 rimokatoličke vjeroispovijesti. Tada se već razlikovalo samo selo Dabar sa 144 žitelja (116 rimokatolika i 28 grčko-istočnih) od okolišnih sela i zaselaka (Antici, Bobici, Lug, Ljuštine, Krznarici, Zabarja, Zapolje i Živica).

5. GOSPIĆ GODINE 1834.

Franjo Julije Fras bijaše ravnatelj svih škola u t. zv. karlovačkoj Krajini, koju su činile 4 pukovnije: lička, otočka, ogulinska i slunjska. Fras je g. 1834. napisao knjigu: »Vollständige Topographie der Karlstädter Militairgrenze in Kroatien«. To je djelo bilo dvaput štampano (g. 1835. i 1850.), a imade još i danas svoju vrijednost. Fras je naime topografski i statistički opisao sva mjesta, koja su g. 1834. bila nastanjena; povrh toga iznosi sve, što znade o njihovoj prošlosti; napose pak opisuje ruševine starih tvrđa i zgrada, a donosi i napise, koji se nalaze na zgradama. Fras je to djelo izradio na temelju vlastitog opažanja, a poslužio se i pouzdanim

izvorima za prošlost tih mjesta. Ovdje ćemo priopćiti izvadak iz Frasova opisa Gospića od g. 1834.

Trgovište Gospić broji 184 kuće, u kojima stanuje 1050 žitelja, od toga 934 rimokatoličke, a 116 grčko-istočne vjeroispovijesti. Gospić je poštanska postaja na cesti, koja vodi iz Hrvatske u Dalmaciju. Trgovište se nalazi na potoku Novčići, koji iza kratkog tijeka ispod Gospića utječe u rijeku Liku. Gospić ima 444 jutra oranice, 71 jutro livade, 90 jutara vrtova i voćnjaka, 66 jutara pašnjaka i 74 neplodnoga zemljišta.

U Gospiću je sjedište generala brigadira, koji zapovijeda ličkoj i otočkoj krajiškoj pukovniji; za njega je g. 1767. sagrađena zgrada, u kojoj se uz njegov stan nalaze i brigadni uredi. Gospić je štopsko mjesto ličke pukovnije; zato je tu g. 1798. sagrađen stan za pukovnika ličke pukovnije. Napose su g. 1768. sagrađene kuće, u kojima stanuju major i pukovnijski liječnik.

Od škola ima Gospić: c. kr. dječачku glavnu školu, djevojačku školu i t. zv. matematičku školu za pitomce Vojne Krajine. Uz pravoslavnu parohijalnu crkvu sv. Đurđa postoji lijepa rimokatolička župna crkva, koja je sagrađena g. 1781. Katolička crkva ima 3 zvona, od kojih je najveće teško 750 funti, srednje 504 funta, a najmanje 212 funti. Prva 2 zvona lijevana su g. 1822. u Zagrebu; zato je na njima latinski napis: »Fusa Zagrabiae per Antonium Schifrer 1822«. Treće zvono dadoše g. 1760. u Ljubljani lijevati časnici ličke pukovnije, koji se sretno vratili iz rata.

Na potoku Novčići podignut je g. 1804. most, koji je dug 49 hvati. Tamo je krajiški erar g. 1799. uredio također mlin i pilanu; ali to odstraniše Francezi, koji su u Gospiću vladali od g. 1809. do g. 1813. Navodno su Francezi porušili mlin i pilanu zato, što je voda iz potoka Novčića poplavila okolišne livade i polja, a zamuljila bunare.

6. ŠKOLE U GOSPIĆU

Kad je u Gospiću osnovano sjedište krajiške ličke pukovnije, vjerojatno je odmah osnovana i pučka škola. Ova je naskoro pretvorena u t. zv. trivijalku, koja u Gospiću postoji već g. 1766. Trivijalke je uzdržavalo dvorsko ratno vijeće; zato je na toj školi bio njemački nastavni jezik. Trivijalku su polazili samo dječaci, jer je za djevojčice osnovana posebna djevojačka škola, koja se u Gospiću nalazila već g. 1764.

G. 1775. (mjeseca svibnja) došao je u Gospić car Josip II. Brzo iza toga pretvorena je gospićka trivijalka u »glavnu školu« (Hauptschule), koja se zvala također »normalka«. Prvi put se normalka spominje u Gospiću g. 1779. Normalke su u Vojnoj Krajini osnivane samo u »štopskim mjestima«, a uzdržavalo ih je dvorsko ratno vijeće. Svi predmeti predavahu se u normalkama njemačkim jezikom. Normalka je u Gospiću g. 1802. imala 46 učenika, dok je djevojačku pučku školu iste godine polazilo 18 učenica.

Vojna se uprava brinula, da Krajina dobije valjane podčasnike. Za njihovo su obrazovanje otvorene t. zv. matematičke škole u sjedištima svih krajiških pukovnija. Takva se matematička škola spominje u Gospiću prvi put g. 1823. Mjesto matematičke osnovaše kasnije u Gospiću pukovnijsku Školu. To je zapravo bio odgojni zavod, u kome su mladi Ličani 3 godine učili

razne predmete, a uz to plivanje i mačevanje. Iz pukovnijske je škole dobila Lika izvrsne podčasnike, od kojih su mnogi postali kasnije i krajiški časnici. Pukovnijska je škola u Gospiću postojala g. 1858. Iza toga je ta škola premještena iz Gospića u Otočac.

Lički je pukovnik Adolf pl. Bermann 8. prosinca 1859. predložio vojnom ministarstvu u Beču, da se uz normalku u Gospiću osnuje mala realka sa 2 razreda; troškovi za održavanje takve škole podmirivat će se dohocima same pukovnije. Kralj je 6. veljače 1860. dozvolio, da se u Gospiću otvori dvorazredna realka. Upravu toga zavoda preuzeo je 1. listopada 1860. Josip Welko, koji bijaše učitelj realke u Pančevu, a sada postade mjesni školski ravnatelj (Lokalschulendirektor) u Gospiću. Prvim pak učiteljem gospićke realke postade Franjo Vodopivec, učitelj realke u Gorici.

Gospodarstvo je bilo na realkama po tadašnjoj naučnoj osnovi obvezatan predmet, koji se u svakom razredu predavao 2 sata na tjedan. Da se gospićki realci i praktično upute u gospodarstvo, odredilo je 27. ožujka 1862. zapovjedništvo ličke pukovnije, da se za obuku u voćarstvu upotrijebi vrt kod školske zgrade, koji je dotada uživao nadučitelj normalke. Za taj vrt, koji je zapremao samo 500 četvornih hvati, nabavilo je pukovnijsko zapovjedništvo 600 mladih voćaka, i to po 200 komada jabuka, trešanja i krušaka.

Tadašnje su potpune (velike) realke imale samo 6 razreda. Ličani zamoliše kralja, neka dozvoli, da se dvorazrednoj realci u Gospiću doda još treći razred, kako bi dobila obilježje prave male realke. Kralj se toj želji odazvao 12. svibnja 1862. Tako je 1. listopada 1862. u Gospiću otvoren treći razred, kako je 1. listopada 1860. bio otvoren prvi, a 1. listopada 1861. drugi razred. Naravno, da se uslijed toga morao povećati i broj učitelja gospićke realke. Uz Welka i Vodopivca pridošao je g. 1861. Ivan Balaško, a g. 1862. Ivan Jamnički i Josip Wittassek.

U prvi razred gospićke realke g. 1860. upisana su 23 učenika, od toga 13 rimokatoličke, a 10 grčko-istočne vjeroispovijesti, 1861. godine 27 (od toga 17 rk. i 10 grč.), a 1862. godine 19 (od toga 13 rk. i 6 grč.). U drugi je razred g. 1861. prešlo 15 učenika, a 1862. g. 14, dok je u treći razred g. 1862. stupilo samo 8 učenika. U ime primarine plaćalo se na početku školske godine 2 forinta i 10 novčića, a u ime školarine 5 forinti za cijelu godinu. Od primarine i školarine bijahu oprošteni sinovi takvih graničara, koji su imali obvezu, da služe u vojsci.

Za školska se učila brinulo c. k. vojno glavno zapovjedništvo u Zagrebu, gdje se vodila uprava cijeloga teritorija Vojne Krajine. Odanle su odmah na jesen godine 1860. u Gospić poslana najpotrebnija učila, poimence: telurium, zemljovidne karte i razni primjerci za obuku u prostoručnom risanju. Glavno je zapovjedništvo tečajem godine 1861. žrtvovalo znatne svote za gospićku realku. Tako je 31. siječnja doznačilo 597 forinti 86 novčića za nabavu školskih potrepština; 21. lipnja 244 forinti 78 novčića za nabavu potrebnih učila kod obuke u fizici i u geometriji; napokon 16. rujna još 1258 forinti 38 novčića za nabavu ostalih potrepština. Slično se radilo i godine 1862., kada su zbirke učila gospićke realke znatno popunjene; uz to je za kemijski laboratorij ustanovljen godišnji paušal od 40 forinti.

Isprvice su realku u Gospiću polazili samo dječaci. Kako nigdje na teritoriju Vojne Krajine nijesu postojale više djevojačke škole, zamoliše Ličani, da se njihovim kćerima omogući viša naobrazba polaskom realke u Gospiću. I ta je želja uslišana, te su na jesen godine 1864. u prvi razred gospićke realke primljene i prve učenice. Time se povećao broj đaka gospićke realke, što je osiguralo i njeno pravo na opstanak.

Kad je pukovnik Bermann godine 1859. predložio, da se u Gospiću osnuje dvorazredna realka, upozorio je krajišku upravu, da bi se prostorije za realku i za normalku uz neznatnu adaptaciju mogle naći u nekadašnjem prostranom generalskom stanu. U toj se zgradi gospićka realka nalazila 9 godina; njezin je upravitelj — kao »mjesni školski ravnatelj« u Gospiću — podjedno upravljao i normalkom, s kojom je tako bila povezana realka.

Odlukom c. kr. vojnoga ministarstva od 14. veljače 1868. povjerena je uprava pučkih škola u Krajini dotičnim nadučiteljima mjesto t. zv. »mjesnim školskim ravnateljima«. Tako je prestao i Welkov upliv na gospićku normalku. Welko je dobio naslov »ravnatelj male realke u Gospiću«, koja je (posve odijeljena od normalke) postala samostalan zavod. U srpnju godine 1868. inspicirao je gospićku realku kanonik Stjepan Sabljak, koji bijaše c. kr. školski nadzornik za sve pučke i srednje škole na teritoriju Vojne Krajine.

Tada se već u Gospiću gradila velika dvokatnica za samostalnu malu realku. Za građu je upotrebljen tesani kamen. Gradnja i unutarnje uređenje ove zgrade stajalo je 60.000 forinti. Zgrada je dovršena u prosincu godine 1869., kada se u nju uselila mala realka.

Na gospićkoj realci bijaše isprvice njemački nastavni jezik; samo vjeronauk i povijest predavanu se hrvatskim jezikom. Kralj je 16. veljače 1868. proglasio hrvatski jezik ravnopravnim njemačkom jeziku na svim realkama i gimnazijama u Krajini. Odsada su dakle učitelji male realke u Gospiću smjeli po volji predavati hrvatski ili njemački. Žalibože bijahu tada na tome zavodu samo dva učitelja vješta hrvatskomu jeziku.

Velike su realke imale 6 razreda sve do godine 1871. Tada je broj razreda povišen od 6 na 7, i to tako, da će niža realka dobiti 4 mjesto dotadašnja 3 razreda. To povišenje nije bilo moguće provesti odmah i na gospićkoj realci radi pomanjkanja sposobnih učiteljskih sila. Zato je u Gospiću četvrti razred realke otvoren tek 1. listopada 1872. Ravnateljem je tada bio Ivan Balaško, jer je Welko 29. rujna 1871. premješten u Petrinju za ravnatelja tamošnje preparandije (učiteljske škole).

Gospićka je realna gimnazije koncem školske godine 1872./3. imala 88 učenika, od toga 35 u prvom, 30 u drugom, 13 u trećem, a 10 u četvrtom razredu. Uz obvezatne predmete učili su đaci počevši od godine 1868. neobvezatno pjevanje i gombanje, a od godine 1872. i talijanski jezik. Vjeronauk su isprvice podučavali gospićki rimokatolički župnik i istočno-pravoslavni paroh, koji su za taj posao dobivali godišnju nagradu. Tek 12. lipnja 1877. dozvolio je kralj, da se na maloj realci u Gospiću osnuju učiteljska mjesta za rimokatoličkoga i istočno-pravoslavnoga vjeroučitelja.

Mnogi su Ličani voljeli slati svoje sinove u senjsku i riječku gimnaziju, nego li u gospićku realku. Naskoro se u Lici gotovo općenito pojavila želja, da Gospić dobije gimnaziju mjesto realke. To je znao i zagrebački vojni zapovjednik feldzeugmeister Franjo barun Filipović, koji je mjesto Antuna Mollinarija preuzeo upravu Krajine. Kao rođen Ličanin htjede Filipović pomoći svojim zemljacima. Zato je od kralja ishodio 9. kolovoza 1878. dozvolu, da se mala gospićka realka sustavno preobrazi u veliku gimnaziju s 8 razreda.

Ova je vijest silno razveselila sve Ličane. Filipović je 26. kolovoza 1878. odredio, da se 1. listopada 1878. u Gospiću otvori prvi razred gimnazije mjesto realke. U taj se razred upisalo 65 učenika, dok je prošle jeseni (1877.) prvi razred realke imao samo 31 đaka. Odsada se svake jeseni otvarao novi daljnji razred gimnazije mjesto realke. Posljednji su realci ostavili Gospić koncem lipnja godine 1881. Tako je Gospić dobio čistu gimnaziju, kojom je od 25. rujna

privremeno upravljao profesor Ivan Pakosta, a od 24. rujna 1880. profesor Martin Seneković. Na jesen godine 1881. otvoren je peti razred gimnazije, a zatim redomice ostali viši gimnazijski razredi. Prvi se ispit zrelosti (matura) polagao u srpnju godine 1886. K tomu je ispitu pristupilo 15. kandidata.

Naskoro se opazilo, da Lika ima bistroumih mladića, koji su željni nauke, ali nemaju sredstava za školovanje. Zato je još godine 1869. u Gospiću osnovano »Društvo za potporu siromašnih i vrijednih učenika c. kr. male realke u Gospiću«. To je društvo godine 1879. pretvoreno u »Društvo za potporu siromašnih gimnazijalaca«. Đakovački je biskup Josip Juraj Strossmayer godine 1880. gospićkoj gimnaziji darovao 5000 forinti kao zakladu, iz koje će se podupirati siromašni gimnazijalci. Ratno je ministarstvo 30. studenoga 1860. dozvolilo, da se siromašnim učenicima gospićke realke mogu podijeliti 2 od onih 6 stipendija po 63 forinta, što ih je 21. ožujka 1838. utemeljilo dvorsko ratno vijeće. Zapovijedajući je general Franjo barun Filipović 17. studenoga 1878. doznačio 400 forinti za nabavu knjiga i zimskog odijela siromašnim i marljivim gimnazijalcima u Gospiću. Isti je general Filipović sklonuo kralja, da 5. siječnja 1880. dozvoli 12 stipendija po 100 forinti na godinu za siromašne i osobito marljive učenike gospićke gimnazije. Napokon je dr. Izidor Kršnjavi, kao odjelni predstojnik hrvatske zemaljske vlade za bogoštovlje i nastavu, godine 1893. u Gospiću osnovao internat, u koji se primahu siromašni i marljivi gimnazijalci.

Internat je godine 1893. smješten u prostorije dječjačke pučke škole. Kasnije se u Gospiću za internat sagradila posebna lijepa kuća na povišenom mjestu, preko puta školskoga vrta. Žalibože održao se internat u Gospiću jedva 7 godina. Radi nedostatne novčane pripomoći zatvoren je gospićki internat već godine 1900., kada se u njegovu zgradu uselila županijska oblast. Ipak je tadašnja hrvatska zemaljska vlada odredila, da svi bivši internisti dobivaju godišnju potporu od 200 kruna dotle, dok ne svrše gimnazijske nauke.

Hrvatska je zemaljska vlada odredila 12. lipnja 1885., da se u Gospiću otvori viša djevojačka škola. Iste je godine 1885. u Gospiću osnovana škola za pletenje košara i za drvorezbarstvo. Za trgovačke i obrtničke šegrte osnovana je u Gospiću godine 1886. šegrtska škola. Odlukom povjereništva za prosvjetu i vjere u Zagrebu od 18. kolovoza 1919. utemeljena je u Gospiću učiteljska škola, kojoj postade prvim ravnateljem dr. Ante Cividini. U školu se odmah upisaše 93 đaka (od toga 25 muških i 68 ženskih). Tečajem školske godine pridoddoše još 32. Tako je u sva 4 razreda upisano 125 đaka (44 pripravnika i 81 pripravnica). Prvom ispitu zrelosti, koji je održan od 23. do 26. lipnja 1920., podvrgao se 21 kandidat.

7. VODOVOD U GOSPIĆU

Gospić je već odavna želio vodovod.

Prvi put se nestašica dovoljne, zdrave i pitke vode u Gospiću pokazala godine 1876. To bijaše posljedica načina, kojim su tečajem 19. vijeka poharane šume na susjednim planinama (Ljubovo i Vrebačka Staza). Sela na podnožju tih planina, okrenuta prema Gospiću, bijahu nekada bogata na vrelima, a sada oskudijevaju vodom. U samom je Gospiću bilo 5 javnih bunara, ali se kemičkom analizom ustanovilo, da u bunare prodire nečistoća iz dvorišta i zahoda, uslijed čega se okužuje voda. (Tako se godine 1880. morao zatvoriti bunar, koji je

godine 1877. iskopan u dvorištu tada građene gospićke kaznionice). Uz bunare imao je Gospić i 3 izvora vode, ali tik potoka Novčiče. Čim je Novčiča nabujala, odmah je zamuljila i ta 3 vrele, u kojima se nikako nije mogla podignuti razina vode. Isprvice se namjeravalo kratkim vodovodom u Gospić dovesti vodu iz kojega vrele u neposrednoj okolici. Pri tomu se pomišljalo na izvor u gaju Jasikovcu; zatim na izvor Johovac, koji se nalazi uz cestu prema Smiljanu; napokon i na vrelo Veliki Lipovac kod Gospića. Prva su 2 izvora udaljena od Gospića 3 kilometra, a treće vrelo jedva 1300 metara. Mjerenjem se ustanovilo, da sva 3 izvora leže prenisko za izgradnju vodovoda. (Veliki Lipovac leži dapače 4 metra niže od tla pred katoličkom crkvom u Gospiću). Uz to se opazilo, da ti izvori u ljetno doba tako oslabe, da svi zajedno daju samo 1 litru u sekundi, što je premalo za opskrbu Gospića. S istoga je razloga napuštena kombinacija, da Gospić dobije vodu iz 10 kilometara udaljenog Dukina vrele u Trnovcu, jer se mjerenjem god. 1885.—1887. ustanovilo, da ljeti ne daje ni 1 litru vode u sekundi.

Radi položaja vrele »Košna voda« ispod Velebita nije trebalo graditi posebnu kućicu (t. zv. Brunnenhaus), nego se vrelo jednostavno obzidalo i tako uhvatila njegova voda. Vrelo je tako jako, da je i po najvećoj suši davalo toliko vode, koliko je potrebno, da voda tjera jednostavan mlin (t. zv. kašikar). Mjerenjem njegove izdašnosti godine 1889. ustanovilo se, da vrelo »Košna voda« na proljeće daje 40 litara vode u jednoj sekundi, a u suho ljetno doba 25 litara. To je posve dovoljno za Gospić, koji treba u jednoj sekundi 7 litara, ako se uzme, da ima 6000 stanovnika i da svaki stanovnik danomice troši po 100 litara vode.

Na poziv hrvatske zemaljske vlade izradio je inžinir Josip Chvála godine 1891. projekt za izgradnju gospićkoga vodovoda iz vrele »Škvadre« kod Brušana. To je vrelo 11 i po kilometara udaljeno od Gospića, a daje 35 do 40 litara vode u sekundi za vrijeme najveće suše, kako je to ustanovljeno točnim opažanjem. Vrelo Škvadre leži 30 metara više, nego li je razina trgovišta Gospića; voda bi dakle tekla od vrele u Gospić uslijed vlastitoga pritiska svoje težine. Chvála je proračunao, da bi troškovi izgradnje toga vodovoda stajali 155.000 forinti. Povrh toga trebalo bi 3000 forinti dati za izvlazbu potrebitoga zemljišta, a 17.000 forinti u ime odštete za mlinove, koji su tjerani vodom iz vrele Škvadre.

Ipak se ban Dragutin grof Khuen-Héderváry ne htjede odlučiti za taj Chválin projekt. On je naprotiv prihvatio drugi projekt, po komu će Gospić dobiti vodu iz vrele »Košna voda«, koje se nalazi 13 i po kilometara udaljeno od Gospića. To vrelo daje u sekundi i ljeti 25 litara vode, a diže se 80 metara nad Gospićem. Za izvedbu vodovoda iz toga vrele izradio je osnovu inžinir Freudenthal iz Beča. Po njegovu sudu stajat će vodovod 152.000 forinti.

Vrelo »Košna voda« nalazi se u uskoj uvalici na obronku brda Kozjaka, a sastoji se od mnogobrojnih vodenih žila, koje djelomice izviru postrance, a djelomice vertikalno, te se u duljini od 50 metara sakupljaju u koritu spomenute uvalice. Voda je u tome vrele posvema čista, bistra i prosta od životinja, dok je vrelo »Škvadre« ponešto barovito, a svojim položajem pruža zakloništa raznim životinjama. Uz ovu ima vrelo »Košna voda« još i drugu prednost pred vrelom »Škvadre«. Ono se naime nalazi za 50 metara više od vrele »Škvadre«, a 80 metara iznad Gospića. Time je omogućena neograničena razdioba i uporaba vode u Gospiću, gdje se ne bi vodovod mogao uvesti u kuće, da se uzela voda iz vrele »Škvadre«. Uslijed jakoga tlaka može se dapače vodovod iz vrele »Košna voda« upotrijebiti za neposredno gašenje vatre i za polijevanje ulica u Gospiću.

Rezervoar za gospićki vodovod nalazi se na obronku brijega Oštre, te je za 35 metara niži od samoga vrele »Košna voda«. Rezervoar se sastoji od 2 komore, od kojih svaka sadržaje po 300

kubičnih metara (t. j. 3000 hektolitara) vode. Prijelaz preko potoka Bogdanice u Kaniži kod Gospića zasnovan je kod drvenoga mosta, ali posebnim akvaduktom od drva, koji počiva na posebnim stupovima. Za prijelaz preko potoka Novčiće u Gospiću upotrebljen je svodeni most, a cijevi su provedene kroz svodove mosta.

Cijevi su položene u vodovodni jarak, koji je u Gospiću dubok 160, a izvan Gospića 150 centimetara. Promjer cijevi od rezervoara do Gospića iznosi 15 centimetara. Cijevi su u pojedinim gospićkim ulicama međusobno spojene t. zv. kružnim sustavom (Kreislaufsystem). Time je polučeno, da ne će voda u cijevima stajati na miru, uslijed čega se ne će zimi smrzavati, a ljeti umlaćiti. Za javnu je uporabu u Gospiću zasnovano 20 vodovodnih bunara, t. j. izljeva. Da se voda ne troši beskorisno, nijesu postavljeni stalni izljevi, nego t. zv. ventilni bunari, iz kojih voda curi onda, kada se otvori ventil. S ventilnim su bunarima spojeni i hidranti.

Hrvatska je vlada u proračun krajiške investicionalne zaklade za g. 1893. i 1894. stavila potrebite svote. Ban je u svibnju g. 1893. gradnju gospićkoga vodovoda povjerio bečkom inženiru Freudenthalu. Voda je 24. prosinca 1893. dovedena do kaniškoga mosta, a 31. prosinca 1893. do sredine samoga Gospića.

8. IZBORI NARODNIH ZASTUPNIKA U GOSPIĆU

Područje Vojne Krajine nije uživalo ustavna prava, kakovima se ponosila građanska (banska) Hrvatska. Krajina je ustavna prava dobila tek onda, kada se g. 1881. sjedinila s građanskom Hrvatskom. Ipak je kralj već g. 1848. priznao, da teritorij Vojne Krajine čini sastavni dio Hrvatske i Slavonije. Zato su na hrvatski sabor pozivani predstavnici Vojne Krajine samo onda, kada se radilo o državopravnim stvarima.

Prvi put je Krajina bila pozvana, da pošalje svoje zastupnike na hrvatski sabor, što ga je sazvaio ban Jelačić za 5. lipnja 1848. Tada je svaka krajiška pukovnija birala 5 zastupnika, i to jednoga za svoje glavno (t. j. štopsko) mjesto, a 4 za 12 svojih satnija. Za Gospić se narodni zastupnik birao 25. svibnja 1848., kada je izabran Jure Prpić.

Punih 12 godina (1848.—1860.) nije bilo sabora hrvatskoga, jer je kralj Franjo Josip I. vladao apsolutno, izdavajući c. kr. patente, koji su imali moć zakona. Tekar 20. listopada 1860. vratio je kralj (t. zv. listopadskom diplomom) svojim narodima ustav. Tako se 15. travnja 1861. mogao u Zagrebu opet sastati hrvatski sabor. Isprvice nije na tome saboru bilo predstavnika Vojne Krajine. Kako se pak radilo o pitanjima odnosa Hrvatske i Slavonije prema Ugarskoj i prema cjelokupnoj monarhiji, uvažio je kralj zahtjev hrvatskog naroda, da na tome saboru bude zastupana i Krajina. Zato su naknadno provedeni izbori na teritoriju Vojne Krajine, i to po istom izbornom redu, kakav je vrijedio g. 1848. Gospić je birao 22. svibnja 1861., kada je za narodnoga zastupnika izabran nadučitelj Petar Lugar.

Kralj je već 8. studenoga 1861. raspustio taj hrvatski sabor, i to zato, što je sabor otklonio biranje devetorice delegata za bečko »carevinsko vijeće«, koje bi po kraljevoj želji imalo biti centralni (središnji) parlamenat za sve zemlje habsburške monarhije. Hrvatska ostade bez sabora 4 godine. U to je vrijeme bečki dvor nastojao sklonuti Hrvate, da sklope nagodbu s

Austrijom mjesto s Ugarskom, s kojom je Hrvatska bila u državnom savezu do g. 1848. Za tu se politiku izjaviše mnogi ugledni hrvatski političari, poimence Ivan Mažuranić, ban Josip barun Šokčević, zagrebački nadbiskup kardinal Juraj Haulik, historičar Ivan Kukuljević, hrvatski preporoditelj dr. Ljudevit Gaj, pa Metel Ožegović, Ivan Vončina, Adolf Veber, Avelin Čepulić, Bartol Zmajić i barun Ambroz Vranicani. Ovi političari osnovaše »samostalnu narodnu stranku«. Protiv stvaranja državopravne nagodbe s Austrijom ustade Strossmayerova »narodna stranka«. Strossmayer se naime bojao, da bi savez s Austrijom donio germanizaciju (ponijemčenje) hrvatskih oblasti, jer je Austrija tada još bila dio Njemačke. Protiv nagodbe s Austrijom bijahu i t. zv. »unionisti«, t. j. oni hrvatski političari, koji su tvrdili, da je budućnost Hrvatske najbolje zajamčena u državopravnom savezu s Ugarskom. Da se u tome pitanju stvori odluka, sazvaio je kralj g. 1865. hrvatski sabor. Krajina je u taj sabor poslala gotovo same pristaše nagodbe s Austrijom. Takav bijaše i pukovnik Petar pl. Simić (od Majdangrada), zapovjednik ličke pukovnije. Simić je za narodnoga zastupnika jednoglasno biran 12. lipnja 1865. u Gospiću.

Na hrvatskom saboru, koji se 12. studenoga 1865. sastao u Zagrebu, bili su narodni zastupnici podijeljeni u 4 stranke. Brojem je relativno bila najveća Mažuranićeva »samostalna narodna stranka«, koja ipak nije imala apsolutnu većinu. Protiv »samostalaca« ustadoše sve druge stranke, poimence: Strossmayerovi »narodnjaci«, Rauchovi »unionisti« i Starčevićeva »stranka prava«. Dok se Hrvati međusobno natezahu na svome saboru, dotle se Madžari pogodiše s Nijemcima, kako će zajednički vladati u Habsburškoj monarhiji. Nijemci su Madžarima prepustili svu vlast u Ugarskoj, Hrvatskoj, Slavoniji i u Erdelju, t. j. u zemljama krune sv. Stjepana, a za se pridržaše vlast u ostalim (austrijskim) zemljama. Kralj je odobrio taj »dualizam«, te je od Austrije postala »Austrougarska«.

Tako je državopravno pitanje riješeno i za Hrvatsku, ali bez sudjelovanja Hrvata. Kralj je 25. svibnja 1867. raspustio hrvatski sabor, a mjesto bana Šokčevića bude 27. lipnja 1867. vođa unionionista Levin barun Rauch imenovan namjesnikom banske časti. Rauch je dobio zadaću, da provede nagodbu između Hrvatske i Ugarske. On je izradio, da je kralj 20. listopada 1867. oktroirao novi izborni red. Prigodom samih izbora učinjen je velik pritisak na izbornike. Tako je Rauch koncem g. 1867. nasilnim putem stvorio u hrvatskom saboru unionističku većinu. Ova je 24. rujna 1868. odglasala nagodbu, po kojoj je Hrvatskoj ostala autonomija (samouprava) u pogledu crkve, škole, prosvjete, sudstva, političke uprave, građevina i narodnoga gospodarstva; sve druge poslove imat će Hrvatska zajednički s Ugarskom, odnosno s cijelom monarhijom.

Protiv takve nagodbe ustade gotovo cijeli narod hrvatski. Nagodba je smatrana nezakonitom već i radi toga, što kod njenoga stvaranja nije sudjelovala Vojna Krajina, kojoj je pripadala veća polovica Hrvatske i Slavonije. Rauch naime nije htio, da se koncem g. 1867. provedu izbori u Krajini, gdje nije bilo pristaša njegove unionističke stranke. Krajina nije birala zastupnike za hrvatski sabor niti kasnije kod izbora, koji se obaviše g. 1871., 1872., 1875., 1878. i 1881. Tek onda, kad je Krajina konačno 15. srpnja 1881. bila sjedinjena s Hrvatskom i Slavonijom, priznaše joj Madžari pravo, da bira narodne zastupnike za hrvatski sabor.

Po tome je ustavnom pravu 20. travnja 1883. obavljen prvi izbor u Gospiću. Za mandat narodnoga zastupnika natjecahu se dva umirovljena krajiška časnika: major David Kovačević i kapetan Ljudevit Kekić. Pobijedio je Kovačević, koji je dobio 131 glas, dok su za Kekića glasovala 42 izbornika.

Naskoro je Hrvatska dobila bana, koji postade majstorom u krivotvorenju narodne volje. To bijaše Dragutin grof Khuen-Héderváry, koji je 1. prosinca 1883. imenovan za bana hrvatskoga.

Khuen je u Gospiću proveo 5 izbora. Prvi se izbor obavio 4. rujna 1884. U ime tadašnje Khuenove (madžaronske) »narodne stranke« kandidirao je u Gospiću sveučilišni profesor dr. Stjepan Spevec, a u ime »stranke prava« Đuro barun Rukavina. Izbori se obavljahu javnim glasovanjem, uslijed čega su za Khuenova kandidata morali glasovati svi činovnici, a ti su činili skoro većinu izbornika u Gospiću. Uz to su za Spevca glasovali svi grčko-istočnjaci, koji su se tada već nazivali Srbima, a koji su tada u Khuenu gledali svoga pokrovitelja, a neki ga dapače i nazivahu »srpskim banom«. Nije dakle čudo, što je barun Rukavina dobio samo 38 glasova, dok je za dra. Spevca glasovalo 127 izbornika. Naredne je godine 1885. dr. Spevec postao odjelnim predstojnikom za bogoštovlje i nastavu. Kao član vlade još je pojačao svoj upliv u Gospiću, gdje je kod izbora, koji se obavio 14. lipnja 1887., jednoglasno izabran za narodnoga zastupnika. Isto tako su u Gospiću bez protukandidata izabrani sveučilišni profesori: dr. Tomo Maretić 30. svibnja 1892. i dr. Aleksandar Egersdorfer 22. svibnja 1897. U ime »stranke prava« kandidirao je protiv dra Egersdorfera gospički trgovac Lovre Pavelić kod izbora, koji se obavio 9. studenoga 1901. Tada su od 255 izbornika na biralište došla 193, te je Egersdorfer izabran sa 127 glasova, dok je za Pavelića glasovalo 66 izbornika.

Prilike se znatno promijeniše, kad je Hrvatsku 26. lipnja 1903. konačno ostavio ban Khuen-Héderváry. Vidjelo se to već kod prvoga narednog izbora, koji je u Gospiću obavljen 5. svibnja 1906. Kako je madžaronsku »narodnu stranku« prijašnjih dana (3. i 4. svibnja) zadesio ljut poraz kod izbora u drugim kotarima, odustade njezin kandidat u Gospiću, gdje je nato jednoglasno izabran domaći sin Đuro pl. Tomičić, umirovljeni general Tomičić je pripadao t. zv. »hrvatsko-srpskoj koaliciji.« Za njega je od 282 upisana izbornika glasovalo 165, dok se 117 izbornika usteglo od glasovanja.

Međutim je u Gospiću znatno ojačala »stranka prava«, koja je kod narednog izbora 27. veljače 1908. kandidirala dra Davida Starčevića, odvjetnika u Jastrebarskom. Od 312 izbornika nije glasovalo 89, a na biralište stupiše 223. Izabran je Ličanin Starčević, za koga su glasovala 143 izbornika, dok je riječki odvjetnik Erazmo Barčić, kandidat hrvatsko-srpske koalicije, dobio 80 glasova.

Sve do tada imali su pravo glasa samo oni trgovci, obrtnici i seljaci, koji su plaćali najmanje 15 forinti izravnoga poreza. Hrvatski je sabor g. 1910. primio novi izborni red, po kojem dobiše pravo glasa svi Ličani, koji plaćaju barem 5 forinti izravnoga poreza. Uslijed toga se znatno povećao broj neodvisnih izbornika, dok je broj činovničkih glasova ostao isti; zato više ni u Gospiću ne mogu igrati činovnici odlučnu ulogu, kakvu su do tada imali. Broj svih izbornika u gospićkom kotaru porasao je od 312 na 904. Po tome se izbornom redu prvi izbor u Gospiću obavio 28. listopada 1910. Na biralište je došlo 680 izbornika, od kojih je 414 glasovalo za sveučilišnoga profesora dra Vinka Kriškovića, koji bijaše kandidat hrvatsko-srpske koalicije. Odvjetnik dr. Ivan Ružić, koji je kandidirao u ime stranke prava, dobio je 266 glasova.

Već 15. prosinca 1911. bijahu obavljeni novi izbori za hrvatski sabor. U Gospiću se od 904 izbornika ustegao 251, dok su na biralište došla 653. U ime »Starčevićeve hrvatske stranke prava« kandidirao je dr. Ivan Ružić, a u ime »hrvatske samostalne stranke«, koja bijaše dio hrvatsko-srpske koalicije, kandidirao je sveučilišni profesor dr. Đuro Šurmin. Izabran je pravaš dr. Ružić s 346 glasova, dok je za dra Šurmina glasovalo 307 izbornika.

Posljednji su izbori za hrvatski sabor obavljeni 16. prosinca 1913. Tada je u Gospiću od strane hrvatsko-srpske koalicije kandidirao dr. Vinko Krišković, a od strane jedne grupe pravaša (t. zv. »Milinovaca«, t. j. pristaša dra Mile Starčevića) gospički odvjetnik dr. Ivan Brajković. Broj izbornika porasao je od 904 na 1083, ali su kod kuće ostala 233. Na biralište je došlo 850

izbornika, od kojih su 463 glasovala za dra Kriškovića, a 387 za dra Brajkovića. Tako je po drugi put izabran dr. Krišković, koji je Gospić zastupao tečajem svjetskoga rata. Posljednju je sjednicu hrvatski sabor u Zagrebu održao 29. listopada 1918., kada je jednoglasno stvorio zaključak, da se poništuje (prije 50 godina stvorena) ugarsko-hrvatska nagodba, te se Hrvatska dijeli od Austro-Ugarske i proglašuje samostalnom državom.

9. GRAČAC

Kraj same katoličke crkve u Gračacu diže se uzvisina, koju narod zove »Gradina«. (Ta je uzvisina na zapadu vezana uz brdo Resnik.) Na spomenutoj se uzvisini prostrela oko 160 četvornih hvati velika ravan, gdje se vide ostaci nekoga »grada«, t. j. utvrđenoga dvorca. Tu bijaše nekada sijelo sredovječne »otučke župe«, koja je svoje ime dobila po rijeci Otuči. (Rijeka Otuča izvire kod Sv. Petra ispod gore Urlaja, odakle teče na jug uz selo Tomingaj. Južno od Gračaca, koji također leži na toj rijeci, gubi se Otuča u 2 ponora.)

Gračac se u srednjemu vijeku zvao »Gradac« ili »Gradec«. Najstariji mu spomen nalazimo u ispravi, kojom krbavski knez Karlo Kurjaković 22. svibnja 1465. prodaje Hreljcu Petričeviću za 24 dukata selo Bukovici u Lici. Ovu je ispravu knez Karlo izdao u svome mjestu »Gradac«, koje se nalazi u Otučju. — Gračac je i kasnije pripadao knezovima krbavskim. Najbolje to razabiremo iz glasovite povelje, kojom krbavski knez Ivan Karlović sklapa nasljedni ugovor s knezom Nikolom Zrinskim. U toj povelji nabraja Karlović 22. veljače 1509. gradove i posjede, koji pripadaju njemu. Među ostalima spominje Karlović i »castrum (tvrđu) Gradec« u Otuči.

Turci su g. 1527. osvojili Liku i Krbavu. Tom prigodom pada u njihovu vlast i Gračac. Kasnije se u Gračacu nastaniše Turci, koji su to mjesto držali sve do g. 1685. Tada je u onaj kraj preko Velebita provalio Stojan Janković, koji je digao ustanak u turskom dijelu sjeverne Dalmacije. Janković je g. 1685. zauzeo i Gračac, odakle Turci pravodobno uzmakoše. Kad su Turci g. 1689. konačno izgubili Liku i Krbavu, dobio je Gračac nove žitelje: Hrvate i grčko-istočne potomke doseljenih Vlaha, Za rimokatolike je u Gračacu g. 1715. sagrađena župna crkva sv. Jurja. Sljedbenici grčko-istočne vjeroispovijesti dobiše 2 parohijalne crkve: uspenija Bogorodice u Gornjem Gračacu i spasovsku crkvu u Donjem Gračacu. Trivijalna je škola u Gračacu otvorena g. 1787.

Kad je g. 1746. uređena lička krajiška pukovnija, postade Gračac sjedištem 7. krajiške satnije. Zato su u Gračacu uz kapetana stanovali također natporučnik i zastavnik. U Gračacu je svoj dvorac sagrađio barun Knežević, koji je imao 500 jutara zemlje. Knežević je g. 1802. to imanje prodao c. kr. eraru u zamjenu za imanje Sveta Helena kod Čakovca u Međimurju. Tako je gračačka satnija g. 1834. brojila 505 kuća, u kojima stanovahu 4154 žitelja, od toga 3261 grčko-istočne, a 893 rimokatoličke vjeroispovijesti. Na području te satnije bijaše tada 3821 jutro oranice, 1394 jutra livade, 10 jutara vrtova i voćnjaka, 6999 jutara šuma i 15.050 jutara pašnjaka. Katolička je crkva g. 1808. dobila 2 prekrasna pobočna oltara, od kojih je desni podigao na svoj trošak nadvojvoda Ljudevit, a lijevi župnik i kanonik Vinko Čubelić. Glavni je oltar dobio umjetnički izrađenu sliku sv. Jurja. Gračac je g. 1834. brojio 1127 žitelja u 137 kuća, 1857. g. imao je 1487 žitelja, a 1910. g. 1267 žitelja, od toga 225 rimokatolika, a 1042 grčko-istočnih. U Gračacu od g. 1872. postoji kotarski sud i kotarska oblast, a od g. 1875. i

brzojavni ured. Upravni je kotar Gračac 31. prosinca 1910. brojio 26.696 žitelja, od kojih je 19.308 bilo grčko-istočne, a 7388 katoličke vjere.

10. JEZERANE

Selo Jezerane spominje se prvi put g. 1476. pod imenom »Jezerin«. Tada je u Jezeranama postojala crkva sv. Marije. Kad je g. 1499. Juraj Tomković iz Brinja za 9 dukata prodao »selo Škinje« samostanu sv. Nikole na Gvozdu, bijaše među svjedocima toga hrvatski pisanog ugovora također »pop Grdin, plebanuš sv. Marije u Jezerah«. Kasnije propade u Jezeranama župna crkva sv. Marije. Vjerojatno je spališe Turci, koji su tečajem 16. vijeka često pustošili u onom kraju.

Iza oslobođenja Like i Krbave od Turaka g. 1689. nastadoše mirniji dani, te se naskoro pomnožalo žiteljstvo u Jezeranama i u okolici. Senjski biskup Martini Brajković g. 1700. predlaže, da se posebna rimokatolička župa osnuje u Jezeranama, gdje je tada bila samo filijalna crkva. Ipak nije odmah došlo do toga, već je u Jezeranama uređena t. zv. lokalna (mjesna) kapelanija, koja je spadala pod župu u Brinju. Prava je župa osnovana u Jezeranama tek g. 1790. Kraj lijepoga župnoga dvora sagrađena je g. 1824. u Jezeranama nova rimokatolička župna crkva sv. Jurja.

Kad je princ Hildburghausen g. 1746. uredio otočku krajišku pukovnicu, pripadoše joj i Jezerane. Ali već g. 1765. budu Jezerane odijeljene od otočke i pripojene ogulinskoj pukovnici. Tada je u Jezeranama osnovana treća krajiška satnija, koju su g. 1857. činila sela: Jezerane, Crnjac (gornji i donji), Drežnica (gornja, srednja i donja), Holjevčevoselo, Mokro, Podmaljen, Razvale, Sertićselo, Glibodol, Čarapovoselo, Jelvica, Kamenica, Kut (veliki i mali), Križpolje, Lipica, Mesićselo, Muratovoselo, Pernarselo, Petrovselo, Sprajčevoselo, Stajnica, Vidakovićselo i Vujakovoselo. Cijela je ta satnija g. 1857. brojila 709 kuća s 9117 stanovnika, od toga 6671 rimokatoličke, a 2446 grčko-istočne vjeroispovijesti. G. 1834. bijaše ta satnija znatno manja, jer je imala samo 9 sela sa 448 kuća i 5369 žitelja, od toga 5351 rimokatolika, a samo 18 grčko-istočnih. Tada se na području jezeranske satnije nalazilo 3450 jutara oranica, 2384 jutara livada, 343 jutara vrtova i voćnjaka, 1998 jutara pašnjaka i 8807 jutara šuma. Uz poštanski ured imalo je selo i erarijalnu školu, koja je u Jezeranama otvorena g. 1832. Prigodom popisa, koji se obavio 31. prosinca 1910., imalo je samo selo Jezerane 331 žitelja, od toga 324 rimokatolika. I jezeranska općina, koja je utemeljena iza ukinuća Vojne Krajine, ima gotovo same rimokatoličke žitelje.

11. KOMIĆ U KRBAVI

Ime toga mjesta prvi put se spominje g. 1397. Suvremeni naime pisac Paulus de Paulo veli, da je kralj Sigismund 6. veljače 1397. iz Knina pošao u Komić. (Tu je već tada bilo sjedište knezova krbavskih.) Sačuvala nam se listina, kojom je krbavski knez Pavao g. 1468. »u svome gradu Komiću« darovao Ivanu Gusiću svoju zemlju »u pokrajini Lici«. Krbavski knez Karlo,

brat spomenutoga Pavla, izdao je u Komiću g. 1469. ispravu, kojom plemiću Ivanu Benkoviću, kaštelanu Zvonigrada, za 100 dukata prodaje svoju zemlju Franovščinu. U Komiću je stanovao i Karlov sin: Ivan Karlović, knez krbavski. On je svoju sestru Jelenu udao za kneza Nikolu Zrinskoga (oca istoimenog junaka sigetskoga). Knez Ivan Karlović g. 1509. posjeduje u Krbavi još samo 3 »grada« (t. j. utvrđena dvorca), poimence: Komić, Udbinu i Podlapčec. Ove mu gradove u travnju g. 1527. oteše Turci. Krsto Frankopan javlja 29. svibnja 1527. senjskomu biskupu Franji Jožefiću, da bosanski paša »sada tvrdi (utvrđuje) Udbinu, Mrsinj i Komić«.

Turci su Komić u svojoj vlasti držali 162 godine, t. j. od g. 1527. do g. 1689. Ispod tvrđe naseliše »Vlahe«, čiji potomci pod imenom Srbi tamo žive još i danas. Selo je Komić g. 1857. brojilo 60 kuća, u kojima stanovahu 592 žitelja. Svi su žitelji grčko-istočne vjeroispovijesti. U selu imaju grčko-istočnu crkvu sv. Nikole, a od g. 1874. i pučku školu.

Na visokom i strmom brdu Saranča povrh sela Komića vide se još i danas ruševine tvrđe, koju narod zove »Karlovića dvori«. (Tu je sačuvana uspomena na hrvatskoga bana Ivana Karlovića, koji bijaše posljednji knez krbavski.) Po sačuvanim se ruševinama razabire, da je tvrđa bila 90 metara duga, a 60 metara široka. U istočnom dijelu tvrđe bijaše kapelica 12 metara duga, a 5 metara široka. Tečajem vremena propade veći dio zidova te kapelice; najbolje se sačuvao istočni zid, koji je visok 4 hvata. Tvrđa je imala 3 nakapnice (cisterne), koje su većinom porušene; ipak se još i sada sakuplja voda u najširoj nakapnici, koja je 2 hvata duboka, a ograđena u četverokut tesanim kamenjem. Tvrđa se naslanjala prema sjeveru i zapadu na gotovo okomitu pećinu, na koju se jedva može četveronoške uspeti. Ta je pećina služila tvrđi kao toranj; na njoj se nalazi ravnjak, koji je u poprečno 4 hvata širok, a ima također već zatrpanu nakapnicu.

12. KOMPOLJE KOD OTOČCA

Ovo selo leži blizu glavne ceste, koja vodi iz Senja u Otočac. U Kompolju se nalazi rimokatolička župna crkva sv. Stjepana. Crkva je g. 1751. sagrađena, a g. 1776. obnovljena. Crkvom su isprvice (počevši od g. 1776.) upravljali mjesni kapelani, jer je Kompolje spadalo pod župu u Otočcu, a od g. 1808. posebni župnici. Iz matica krštenih, vjenčanih i umrlih vidi se, da su u Kompolju od g. 1776. do g. 1808. redomice služili ovi kapelani: Tomo Orešković, Petar Vukasović, Juraj pl. Čolić, Martin Sarkotić, Martin Ježić, Nikola Banić, Nikola Zitz i Matija Belas. Župnikom bijaše Antun Zoričić od g. 1808. do g. 1819., zatim Dragutin Vranić od g. 1819. do g. 1826., Juraj Zandonati od g. 1826. do g. 1830., Ambroz Krišković samo g. 1831., Vinko Žanić od g. 1831. do 1838., Kazimir Gregurčić od g. 1838. do g. 1840., Antun Celigoj od g. 1840. do g. 1844., a kasnije Ambroz Vranjicanji. — U Kompolju je g. 1818. podignut župni dvor. Na brdima vide se razvaline Crkvine i ostanci grada Ostrovice. Blizu Kompolja nalazi se špilja »Cvijanovićeve pećina«. Kompolje je g. 1857. brojilo 828 žitelja, koji stanovahu u 70 kuća. Svi su žitelji bili rimokatoličke vjeroispovijesti, a imali su u svome selu i pučku školu. Nedaleko toga Kompolja nalazilo se tada »Vlaškopolje«, koje se danas zove »Srpsko Kompolje«. U tomu je selu g. 1857. bilo 65 kuća s 815 žitelja, od toga 478 rimokatoličke, a 337 grčko-istočne vjeroispovijesti.

13. KORENICA — SEOBA VLAHA

U dugoljastoj, ali uskoj dolini, kojom protječe potok Korenica, nalazi se oveće selo istoga imena. Najstariji spomen Korenice nalazimo u latinski pisanoj listini, kojom Grgur, sin pok. Pavla kneza krbavskoga, 28. studenoga 1468. posuđuje 100 zlatnih forinti (dukata) od tri hrvatska plemića (braća Pavao, Juraj i Marko, sinovi Vida pl. od Bićina); njima u zalog daje svoje 2 zemlje u selu Jarinskom, koje se nalazilo »u okružju koreničkom« (in districtu de Korenica) županije krbavske. Drugi spomen Korenice vidimo u hrvatskoj darovnici, kojom »knez Miklovuš i knez Petar i knez Juraj i knez Mikula, knezi krbavski i veće« daju neki mlin »Francišku Utiševiću«; ovu darovnicu izdadoše spomenuti knezovi mjeseca ožujka 1489., i to »na kašteli nam v Korenici«. Iz ove dakle isprave doznajemo, da je u Korenici g. 1489. bio kaštel (dvorac) knezova krbavskih.

Poput ostale Krbave dođe i Korenica g. 1527. u tursku vlast. Domaći žitelji, koji bijahu sami katolici, pobjegoše pred Turcima u sigurnije krajeve. Isprvice nije u Korenici bilo nikakvih stanovnika. Kasnije naseliše Turci i onamo t. zv. »Vlahe«, čiji se potomci danas zovu Srbi. Krajiški časnik Gašpar Stipanović izvješćuje 17. kolovoza 1601. iz Otočca grofu Josipu Rabatti u Senj, da je dio tih naseljenika uskočio iz Korenice u Morlačku, pa da se i ostali Koreničani spremaju na bijeg iz turske Krbave.

Ivan Gostović, »vlaški harambaša« u Korenici, javlja u kolovozu g. 1640. barunu Ivanu Albertu Herbersteinu, velikom kapetanu senjske Krajine, da u kršćanske zemlje žele prebjeći Vlasi, koji stanuju u Korenici, gdje imaju 44 kuće sa 150 ljudi sposobnih za oružje. O tome je kralja Ferdinanda III. izvijestio karlovački general Vuk Frankopan Tržački. On mu naime iz Karlovca 1640. javlja, da se »korenički Vlasi« žele nastaniti u t. zv. Senjskoj dragi, ali da bi zgodnije bilo, da se nasele u Plaškomu. Ipak je kralj 13. rujna 1640. u Regensburgu potpisao spis, kojim dozvoljava, da se Vlasi iz Korenice nastane u Senjskoj dragi.

To se imalo provesti u lipnju g. 1642. Međutim su neposredno prije toga 3 harambaše — po imenu: Radota Bocić, Ognjen Mudrić i Vinko Manojlović — iz hrvatske Krajine provalili do Korenice, gdje 30. svibnja 1642. pobiše neke Turke, ubivši Jusupa Velića, a zarobivši Ahmeta, Arslana, Osmana, Aliju, Ibrahima i Jusupa. Radi toga su Turci počeli oštrije paziti na koreničke Vlahe. Vjerojatno su Turci doznali, da se sprema na odlazak iz Korenice 7 vlaških kuća sa 60 žitelja, među kojima bijaše 30 za oružje sposobnih ljudi. Senjski kapetan Ivan barun Herberstein javlja 21. lipnja 1642. ratnom vijeću, da je 15. lipnja k njemu u Brinje došlo 7 Vlahu. Ovi izjaviše, da su taoci onih 7 vlaških kuća, koje namjeravaju uskočiti u Senjsku dragu, poimence u Drenov Klanac (Kod Brloga). Vlasi mole, da im kapetan radi sigurnosti u susret do Staroga Perušića (današnje Vrhovine) pošalje 50 do 60 krajiških vojnika. Ali je istodobno 100 Turaka udarilo na koreničke Vlahe. Ljudi se većinom zakloniše u šume, radi čega im Turci bez ikakove zapreke oteše sav njihov imetak, među ostalim 2500 glava sitne stoke (svinja, ovaca i koza), oko 200 goveda i 30 konja. Tako je u Brinje dotrčalo samo 28 Vlahu, među kojima bijaše 14 za oružje sposobnih muškaraca. Turci su sve do Sarajeva opljačkali i »grčke manastire«, iz kojih otjeraše kaluđere. Od ovih je 17 došlo k barunu Herberstednu s molbom, da im dozvoli nastaniti se u hrvatskoj Krajini, kamo da će oni privesti mnogo Vlahu.

Na proljeće godine 1655. ponudio se karlovačkom generalu Herbardu grofu Auerspergu neki Milak iz Korenice, da će u hrvatsku Krajinu prevesti 12 vlaških kuća. Auersperg se pouzdavao u Milaka, koji je nedavno omogućio jednom kršćaninu bijeg iz turskoga ropstva. Da stvar bude

još sigurnija, poslao je Milak iz Korenice u Otočac svoga sina, brata i još 3 Vlaha, koji će služiti kao taoci. I zaista je Milak početkom travnja izveo iz Korenice 12 vlaških kuća sa 140 osoba, među kojima bijaše 40 za oružje sposobnih muškaraca. Turci nijesu pošli u potjeru za Vlasima, koji bez zapreke stigoše u Otočac. General Auersperg javlja to 7. travnja 1655. iz Karlovca kralju Ferdinandu III. U tome izvještaju predlaže Auersperg, da se ovi korenički Vlasi smjeste u Plaški kod Ogulina; podjedno moli, da se iz Kranjske pribavi hrana za te Vlahe. O dolasku tih Vlaha izvijestilo je kralja i tajno ratno vijeće. Ono je kralju savjetovalo, neka koreničke Vlahe naseli u Plaškom polju između Ogulina i planine Kapele; hranu za te Vlahe mogle bi namaknuti Kranjska i Koruška, koje su zajednički obvezane opskrbljivati Krajinu. Nato je kralj Ferdinand potpisao 7. svibnja 1642. odluku, kojom dozvoljava, da se korenički Vlasi nasele kod Plaškoga između Ogulina i Modruša, gdje će im provijant dobavljati Kranjska i Koruška.

Kada su Turci godine 1689. bili istjerani iz Krbave, opažalo se, da u Korenici nema dosta žitelja. Međutim se u hrvatskoj Krajini našlo dosta Vlaha, koji su željeli, da dobiju prazne zemlje u Krbavi. Tako su knezovi Jovan Drakulić i Milin Lalić s nekim drugim krajiškim Vlasima došli u Korenicu, gdje se nalazio krajiški kapetan Juraj Križanić, kao povjerenik generala Josipa grofa Rabatte. Križanić je na njihovu molbu 17. kolovoza 1690. dozvolio, da Lalić i Drakulić dosele u Korenicu svaki po 30 »dobrih i vjernih graničarskih obitelji.«

Senjski biskup Martin Borković, koji godine 1700. opisuje Liku i Krbavu, spominje, da se u Korenici nalazi 80 grčko-istočnih kuća, koje imaju i svoga paroha.

Vojno je povjerenstvo godine 1712. proputovalo cijelu Liku i Krbavu. U svome izvještaju, što ga je povjerenstvo 1. prosinca 1712. podnijelo kralju Karlu III., savjetuje mu, da podigne tvrđu u dolini, kojom protječe potok Korenica. U Korenici i u susjednoj Krbavici bijahu godine 1712. filijale krajiške kapetanije u Buniću, gdje je zapovijedao kapetan Dobrovoj Knežević. Kako je tada planina Plješivica činila granicu između Bosne i Hrvatske, morali su krajišnici kod Korenice graditi t. zv. čardake, iz kojih će se paziti na turske provale.

Ratno je vijeće na proljeće godine 1713. poslalo u Liku i Krbavu 2 povjerenika: Rajmunda grofa Attemsa i Josipa pl. Libenega, Oni su ratnom vijeću 7. svibnja 1713. poslali opširan izvještaj o razdiobi zemalja u Lici i Krbavi. U tom izvještaju ističu povjerenici, da žitelji Korenice nemaju dosta zemljišta; zato bi im trebalo prepustiti jedan dio Brezovca. Kako se pak Korenica nalazi na skrajnjoj granici nasuprot turskom glavnom gradu Bihaću, nije zgodno, što u tome kraju stanuju sami šizmatici; trebalo bi onamo naseliti oko 200 katoličkih obitelji, koje bi činile cijelu kapetaniju. Povjerenici preporučuju, da se katolici nasele u dolini i u šumi oko Čanka iznad Bunića. U Buniću već postoji 20 katoličkih kuća, koje su za zemlju platile po 50 dukata u vojničku blagajnu; tamo se nalaze i ostaci nekadašnje katoličke crkve, koju bi trebalo obnoviti. I zaista se u Čanke naskoro doseliše katolici, za koje je godine 1719. utemeljena posebna župa, a godine 1728. sagrađena i župna crkva blažene djevice Marije (presvete krunice). Na ruševinama pak stare katoličke crkve u Buniću sagrađena je godine 1745. nova crkva rođenja bi. dj. Marije, koja je godine 1807. pretvorena u katoličku župnu crkvu.

Korenica je isprvice pripadala ličkoj krajiškoj pukovnije. Od nje je godine 1765. odijelile i pripojile otočkoj pukovnji. U svibnju godine 1775. došao je u Korenicu car Josip II. Korenica je godine 1801. dobila trivijalku, koju je uzdržavao vojni erar. Kako nije bilo druge podesne zgrade za tu školu, odredila je krajiška uprava 4. rujna 1801., da se zgrada erarijalne pekarnice u Korenici pretvori u školsku zgradu. Prvim učiteljem koreničke trivijalke postade Mijo Lovreković, bjelovarski učiteljski pripravnik. Trivijalka je u Korenici godine 1802. imala 29

učenika. Za rimokatolike je u Korenici godine 1780. utemeljena župa sv. Jurja, pod koju spada i kapela sv. Petra u Priboju. Istočno-pravoslavna parohija korenička ima 2 crkve: u Korenici sabora sv. arhanđela, a u Vrela uspenija Bogorodice.

Korenica bijaše sjedište 6. krajiške satnije. Kad je ukinuta vojna Krajina, postade Korenica godine 1872. sjedištem upravne općine, Kotarske oblasti i kot. suda. Godine 1920. otvorena je u Korenici realna gimnazija, za koju je sagrađena lijepa i velika školska zgrada. Prigodom popisa, koji se obavio 31. prosinca 1910., brojila je sama Korenica 318 žitelja, od kojih bijaše 200 grčko-istočne, 117 rimokatoličke, a 1 ine vjeroispovijesti; cijela je porezna općina korenička imala 4240 žitelja, od toga 4026 grčko-istočne, 213 katoličke, a 1 ine vjeroispovijesti. Korenički je kotar brojio 22.159 žitelja, od toga 16.283 grčko-istočne, a 5870 katoličke vjere uz 5 inovjeraca.

14. KOSINJ GORNJI I DONJI

Tečajem srednjega vijeka ističe se u buškoj župi uz donji tijek rijeke Like posebna oblast, koja se u hrvatskim ispravama zove »Bočaći«. Vjerojatno je ta oblast svoje ime dobila po gradu »Bočaj«, čije se ruševine još i danas vide na 660 metara visokom brdu između današnjega gornjega i donjega Kosinja. Nekada se Bočaj zvao »Kosinjgrad« Po tomu su gradu njegovi vlasnici dobili ime »Kosinjski«. Tako se u latinskoj ispravi od godine 1461. spominje »Lascho de Kosin«, a godine 1484. Ivan Kosinski. Knez Anž (Ivan) Frankopan posudio je godine 1489. od Jurja Kosinjskoga na 7 godina njegov grad Kosinj. Tom je prigodom Frankopan prisegao, da će poslije 7 godina Jurju Kosinjskomu »povernuti ta isti grad Kosinj i sela, ka su poda nj, najprije Srakvinu, drugo selo Hotilju Vas, treto selo Pol Buk, četerto selo Botuci, ča je plemenita plemenščina Jurja Kosinjskoga i njega sina Ivana«.

Isti taj knez Anž Frankopan godine 1499. javlja, ... »kako Juraj Kosinjski (sa) svojim sinom Ivanom s nami se zamimi dobrovoljnim zakonom. Najprvo nam da svoj grad Kosinj osebujni, ki je v Bužah v Bočaci v kneštvi buškom. I tolikoj nam da svoje plemenite plemenščine: najprvo Srakvinu, drugo selo Pol Buk, treto selo Botuke, četerto selo Hotilju Vas. A sebi ostaviše svoju plemenitu plemenščinu didinu: selo Kosinj, ki drži svojim stricem Ivanom v Bočaei, sa vsim kotarom kosinjskim ... i s crikvu«.

U okolici grada Kosinja nalazilo se u srednjemu vijeku nekoliko crkva. Senjski biskup Sebastijan Glavinić, koji godine 1696. opisuje Liku i Krbavu, izričito veli, da se oko Kosinja vide ruševine 7 crkava, u kojima se nekada narod molio Bogu. Među ovima bijahu i ruševine nekadašnjega pavlinskoga samostana. Glavinić dapače tvrdi, da se nekada u Kosinju nalazila tiskara, u kojoj se stampahu crkvene knjige za svećenike glagoljaše. Na preostaloj crkvi sv. Vida u Sraklinu vide se 3 uzidana glagoljaška napisa iz doba spomenutoga kneza Anža Frankopana. Vjerojatno je u okolici Kosinja postojao i onaj »hospital« (gostinjac, bolnica) sv. Marije Magdalene, kojemu je hrvatski ban Pavao Kurjaković godine 1411. — sporazumno sa svojim rođacima — darovao čitav svoj peti dio sela Hrvačani na teritoriju župne crkve sv. Marije djevice (na granici ličke i buške župe).

Godine 1901. našao se u Donjem Kosinju kamen s latinskim napisom, iz kojega se razabire, da je tu nekada stajao rimski »municipium Tesleum«. Kod Legenca blizu vode Begovače nalazi se

kamen s napisom, koji kaže, da je tu u rimsko doba bila granica između plemena Ortoplina i Parentina. Prije Rimljana stanovalo je u okolici Kosinja neko pleme ratobornih Japoda.

Kosinj je od godine 1527. do godine 1689. pripadao Turcima, koji su onamo naselili »Vlahe«. Kad je hrvatska vojska godine 1689. oslobodila Liku, nastadoše svađe između Hrvata i tih doseljenika. Zato je grof Josip Rabata, »vicegeneral sve hrvatske i primorske Krajine«, poslao Jurja Križanića, da kao komesar izađe »na lice zemlje, radi koje Vlasi Kosinjani i Hrvaćani jesu med sobom imali veliku smutnju«. Križanić je 23. svibnja 1690. u Kosinju izdao odluku, koja glasi ovako:

»Provodil sam s poglavitim Ijudimi, s manom budućimi, da se siromahom Hrvaćanom velika krivica čini od Vlahov Kosinjanov. Unapridak pako da se tu takove smutnje ukrate, i da ne budu imale jedna niti druga stran prilike unapridak bantovati višnje gospode, dajem i izručarn Mihalju Špolariću i seljanom njegovim... začamši od Sraklinov do grada Kosinja — iznamši one zemlje, koje su glavari u rečenom konfinu (Krajini) vladali, — da njima ostane. Zatim u rečenom konfinu da budu Hrvaćani dužni za svoga plovana (župnika) u najboljem mestu ostaviti u zemljan del, kako se bude mogal pošteno održati med nimi. Radi Košenic (livada) da se razumiti imaju. Buduć da su do sih dob u Kopiah kosili, tako u napridak slobod imali budu — skupa s ostalimi novimi naseljenimi Hrvaćani; skupa bratinski i prijateljski razumiti se imaju, kako pravo bude. Što se pako ovoga leta sitve (sjetve) dostoji, ovoga leta sitva od Vlahov do sih dob usijana da Vlasi Kosinjani za se uzmu; a od ovoga datuma unapridak već koj sijati pripovida (zabranjuje) im se. Daje se tolikajše Hrvaćanom nikoje mesto Sužain na Crno vrilo do volje i milošće cesarove svitlosti tako i s tim putem, da imenovani Mihalj Špolarić — skupa svojim seljani — bude dužan svaku vernost i pokornost svitlosti cesarovoj iskazati, cesarsku zapovid i višnje gospode marljivo ovršivati i na cesarsku službu hoditi, kako mu se zapovidalo bude. Vlahom pako Kosinjanom postavlja se pena (globa): koj bi priko ovoga izručenja i danja spomenutim Hrvatom kakvu silu učinil, ali (ili) u čem drugom s kim tim putem bantoval, kako je u imenovanom konfinu, tako da prez vsake pravde i milošće zostaje višnjoj gospodi pene sto cekini. Spomenutom pako Mihalju Špolariću, kako i njegovim seljanom, zapovida se tolikajše unapridak, da ima od Vlahov Kosinjanov miran biti, i višnje gospode da nadalje nima bantovati, nego polag ovoga izručenja i pisma da ima mirno živiti.«

Senjski biskup Sebastijan Glavinić opisuje godine 1696. okolicu grada Kosinja ovako: Tu se nalaze 3 sela, koja presjeca rijeka Lika. Na rijeci se vrte mlinovi, iza kojih se (u ponore) gubi Lika. Gornje selo broji 40 kuća, u kojima stanuju žitelji, koji su ovamo došli od međe Kranjske (t. j. iz Gorskoga Kotara). U srednjem selu stanuju Vlasi, a u trećem selu 40 sesijala ili fundusa drže Hrvati. Ovi se ne slažu s Vlasima, koji prijete, da će svađu riješiti oružjem, pa da će — bijući boj kao s neprijateljima — pokušati sreću, da sebi prisvoje posjede, što ih drže katolici, koji ih pravo stekoše. Za boj ima sposobnih 100 katolika i 500 Vlaha; od toga je 150 izvježbanih vojnika. Službu duhovnog pastira obavlja Nikola Uzelac, koji pomoć spasenja pruža katolicima i šizmaticima. Uzelac je kao kaluđer ili »raški paroh« podređen vlaškomu biskupu Izaiji Popoviću iz Marče.

Biskup Glavinić završuje svoj opis Kosinja ovako: Na odlasku držao sam govor u slušateljima prepunoj crkvi šizmatičkoj. Kada svrših, obvezaše se, da će odsada biti pobožni i vjerni Bogu, crkvi i caru. Spomenuti dušobrižnik Nikola Uzelac želi, da se (iz Like) makne strani šizmatički biskup. Ako se to izvrši, Uzelac obećaje, da će zajedno s Vlasima svojim promijeniti mjesto; oni će se odseliti u Medak, da učine mjesta za naše Kranjce, koji će onda moći sigurno i mirno obrađivati zemlje, jer će prestati svađe u njihovom susjedstvu. Osim toga obećaje paroh Uzelac, da će šizmatike onih krajeva privesti k poslušnosti i k sjedinjenju s rimskom crkvom.

Rimokatoličke i grčko-istočne crkve u Lici opisao je godine 1700. senjski biskup Martin Brajković. U tom se opisu o Kosinju nalaze te vijesti: U Donjem je Kosinju u novije doba podignuta crkva sv. Jeronima. Tamo ima preko 50 katoličkih kuća. Župnik bijedno živi od prihoda, koje mu donose desetina i štolarina. (Desetinu podavaju župljani od svega priroda svoga. Štolarina znači pristojbe, što ih je župnik dobivao za krštenje, vjenčanje, ispovijedi, sporove i za podjeljivanje posljednje pomasti). U Gornjem Kosinju ima također 50 katoličkih kuća, koje spadaju pod župu u Donjem Kosinju. Radi udaljenosti obaju sela namješten je u Gornjem Kosinju kapelan, koji je podređen župniku u Donjem Kosinju. Taj kapelan obavlja duhovnu pastvu i u Kuterovu, a živi od desetina poput župnika. Gornji Kosinj ima drvenu crkvu sv. Antuna. Tu bi radi množine naroda trebalo osnovati posebnu župu. U području Kosinja zaposjedoše šizmatici (t. j. pristaše grčko-istočne crkve) isto toliko zemljišta, koliko drže katolici. Šizmatici imaju svoga paroha, koji ne zavisi ni od koga.

U Karlovcu je godine 1853. umirovljeni otočki major Franjo Bach stampao svoju povijest otočke krajiške pukovnije. U toj knjizi tvrdi Bach, da je u Gornjem Kosinju godine 1692. sagrađena župna crkva sv. Antuna Padovanskoga, a godine 1772. sagrađen je i župni dvor; u Donjem Kosinju podignuta je prije godine 1700. župna crkva sv. Ivana Krstitelja, dok je župni dvor sagrađen prije godine 1772. Kuterevo je već godine 1724. dobilo svoju crkvu Majke Božje škapularke, a župni je dvor sagrađen u Kuterevu godine 1807. Na području Donjega Kosinja podignuta je prije godine 1772. filijalna crkva sv. Petra. Gornji pako Kosinj ima staru kapelu sv. Vida u Straklinu. Ta je kapela sagrađena svakako prije godine 1769., kad je zapovjedništvo otočke pukovnije tražilo, da se ta kapela poruši; taj nalog nije bio izvršen.

Kad je godine 1746. princ Hildburghausen uredio t. zv. Gornju (karlovačku ili hrvatsku) Krajinu, pripao je Kosinj u područje ličke pukovnije. Tečajem vremena tako se Lika napučila, da su godine 1765. neka mjesta (među tima i Kosinj) odijeljena od ličke i pripojena otočkoj pukovnji.

U Gornjem Kosinju bijaše sjedište prve satnije otočke krajiške pukovnije. Tamo je godine 1826. osnovana pučka škola. Malo iza toga — godine 1834. — dobio je pučku školu i Donji Kosinj. Prigodom popisa od godine 1857. brojio je Gornji Kosinj 35 kuća, u kojima je stanovalo 518 žitelja, od toga 793 rimokatoličke, a 335 grčko-istočne vjeroispovijesti. Mnogo je veći bio već tada Donji Kosinj, koji je imao 99 kuća s 1128 stanovnika, od toga 793 rimokatoličke, a 335 grčko-istočne vjeroispovijesti.

Kad je ukinuta Vojna Krajina, postao je Gornji Kosinj 1. siječnja 1872. sjedištem velike upravne općine. Ova je općina prigodom popisa žiteljstva, koji je obavljen 31. prosinca 1910., brojila 7977 žitelja, od toga 5045 rimokatoličke, a 2932 grčko-istočne vjeroispovijesti. U samom Kosinju, koji više nije nosio oznaku »Gornji«, stanovao je tada 621 žitelj, od toga 611 rimokatoličke, a jedva 10 grčko-istočnih. Donji je Kosinj godine 1910. brojio 1361 stanovnika, od kojih je 1325 bilo rimokatoličke, a 36 grčko-istočne crkve. Izvan jednoga i drugoga Kosinja stanovahu grčko-istočni žitelji nepomiješani s katolicima u ovih 7 sela: Koš (623 žitelja), Mlakva (434), Poljan (246), Za-most (98), Vir (76), Dulibica (65) i Podebljaj (50 žitelja). Veliko selo Lipovopolje brojilo je 1244 žitelja, od toga 1201 grčko-istočne, a samo 43 rimokatoličke vjeroispovijesti. U svim ostalim selima kosinjske upravne općine stanuju sami rimokatolici.

15. LAPAC GORNJI I DONJI

Ime svoje dobiše ta mjesta po »gradu« (t. j. utvrđenom dvorcu) Lapcu. Po tomu je gradu svoje ime dobilo i hrvatsko pleme »Lapčani« i hrvatska plemenska »Lapačka župa«, koja se nalazila između rijeke Une i planine Plješivice.

Prije dolaska Hrvata stanovahu oko Lapca Rimljani. Oni su imali svoju tvrđu na osamljenom (661 metar visokom) brdu Obijaju ili Obljajcu, koje se uzdiže usred ravnice između Oraovca te Gornjega i Donjega Lapca. Tu je Fras godine 1834. još vidio neke zidine stare tvrđe. Na tome brdu i oko njega našlo se mnogo rimskoga novca, među ostalim i dukate cara Konstantina Velikoga sa grčkim napisom. Čini se, da je na tome brdu bio i grad Lapac, kao sjedište hrvatske plemenske župe.

Tamošnja okolica bijaše pod turskom vlašću od godine 1527. do godine 1791. Hrvatskoj pripade taj kraj tekar mirom, koji je Turska u Svištovu godine 1791. sklopila s Austrijom. Krajiška je uprava od tamošnjih žitelja godine 1800. sastavila treću graničarsku satniju ličke pukovnije. Sjedište satnije bijaše isprvice Dobroselo, odakle je godine 1826. premješteno u Donji Lapac.

Turci su godine 1809. spalili oba Lapca, te susjedna sela Boričevac i Oraovac, u kojima se koncem 18. vijeka nastaniše Vlasi iz Bosne i Hrvati iz Lovinca. Ipak su naskoro obnovljene kuće, te je Donji Lapac već godine 1834. imao 103 kuće, u kojima je stanovalo 1086 žitelja, od toga 1029 grčko-istočne, a samo 57 rimokatoličke vjeroispovijesti. Tada je već u Donjem Lapcu postojala grčko-istočna parohija s crkvom sv. Duha. U studenome godine 1826. otvorena je u Donjem Lapcu i t. zv. trivijalka, t. j. škola, koju je uzdržavao vojni erar.

Blizu grčko-istočne crkve u Donjem Lapcu bijaše nekada kula, koja je pripadala Ibrahim-paši. Ovu je kulu godine 1689. zauzeo serdar Stojan Janković, koji je tom prigodom spalio i susjedno selo Boričevac.

Iz Donjega Lapca vodi cesta u Krbavu preko planine Plješivice ispod 1172 m. visokoga Kuka. Cesta je umjetno građena s mnogo zavoja, a pruža divan pogled na bujne šume, kojima su obrasla gorska rebra. Tu je Fras još godine 1834. vidio ostatke opkopa, što ih graničari podigoše prigodom rata s Turcima god. 1788.—1791. Tamo je i piramida, koju je postavio lički pukovnik Vjekoslav Widmayer na uspomenu Kralja Franje I. i njegove supruge Karoline, koji su odavle 15. lipnja 1808. promatrali dolinu rijeke Une i tursku Bosnu. Na piramidu su uklesana 2 latinska napisa. Na zapadnoj strani piramide čita se: »Francisco I. Austriae imperatori et Carolinae imp. augustissimis, oras Ottomanicas hac ex specula lustrantibus die 15. Junii anni 1808«. Istočna je strana piramide dobila taj napis: »Posteris in memoriam Liccanae legiomis tribuno Aloysio Franc. equite Widmayer auspice erectum«.

Godine 1857. brojio je Donji Lapac 104 kuće, u kojima je stanovalo 1237 žitelja, od toga 1177 grčko-istočne, a samo 60 rimokatoličke vjeroispovijesti. Tada su u Lapcu osim škole i parohije bili također poštanski ured i sjedište zapovjedništva treće krajiške satnije. Gornji je Lapac, koji zovu također »Popratni Lapac«, godine 1857. brojio 53 kuće sa 730 stanovnika, od toga 488 grčko-istočne, a 242 rimokatoličke vjeroispovijesti. Rimokatolici iz Gornjega i Donjega Lapca spadahu pod župu bi. Djevice Marije u Boričevcu; a grčko-istočni žitelji iz Gornjega Lapca pod parohijalnu crkvu sv. Petra i Pavla u Dobroselu.

U Donjem Lapcu ostade sjedište krajiške satnije do prestanka Vojne Krajine godine 1873. Tamo je iza toga osnovana upravna općina, koja je spadala pod kotarsku oblast i pod kotarski sud u Udbini. Na temelju naredbe hrvatske zemaljske vlade od 21. kolovoza 1892. otvorena je u Donjem Lapcu 1. listopada 1892. kr. kotarska oblast, pod koju dođoše 2 upravne općine: Donji Lapac i Srb; potonja je općina dotle spadala pod kotarsku oblast u Gračacu. To je hrvatska vlada učinila na opetovane molbe tamošnjih žitelja, kojima bijaše tegotno putovati u znatno udaljenu Udbinu i Gračac. S istoga je razloga hrvatska zemaljska vlada 29. kolovoza 1892. odredila, da se u Donjem Lapcu 1. listopada 1892. za spomenute 2 općine otvori poseban kr. kotarski sud. Radi novih oblasti dobio je Donji Lapac i brzojavni ured.

Prigodom popisa, koji se obavio 31. prosinca 1910., brojio je Donji Lapac 1044 žitelja, od kojih je bilo 936 grčko-istočne, a 108 rimokatoličke vjeroispovijesti. Tada se u Gornjem Lapcu nalazilo 745 stanovnika, od toga 407 grčko-istočnih, a 338 rimokatolika.

16. LEŠĆE KOD OTOČCA

To je čisto hrvatsko selo kraj rijeke Gacke, na glavnoj cesti, koja iz Gospića vodi u Otočac. Rimokatolička župna crkva blažene djevice Marije (presvete Krunice) u Lešću građena je god. 1786., a župni dvor god. 1828. Dotle je Lešće spadalo pod župu u Otočcu, ali je već od godine 1745. imala t. zv. lokalnu (mjesnu) kapelaniju. Tečajem 19. vijeka službovahu u Lešću ovi župnici: Juraj Biličić od god. 1800. do 1812.; Fran Mihalić od god. 1812. do mjeseca studenoga god. 1821., kada je umro; Mato Toljanić od ožujka god. 1822. pa do srpnja god. 1830., kada je umirovljen; Juraj pl. Zandonati od siječnja god. 1831. do veljače god. 1846., kada je umro; Josip Kružić od ožujka god. 1846. do travnja god. 1847., kada je umro; Andrija Konjiković od g. 1847. do svoje smrti g. 1873. kada ga je naslijedio Tomo Jeličić. U područje župe Lešće spada također kapelica sv. Franje. Blizu Lešća vide se na brdu Karinu razvaline nekakve kule. Lešće ima pučku školu (dječačku« i djevojačku). Nekada je u Lešću bila privatna pučka škola, u kojoj bi učenike u čitanju i pisanju podučavao domaći župnik. Tekar g. 1831. otvorila je krajiška uprava u Lešću javnu pučku školu. Blizu Lešća nalaze se starine iz rimskoga doba, n. pr. razni napisi i ostatak kipa nekoga rimskoga cara. Nedaleko Lešća vidi se polukružna kula s 2 spojna zida, ugrađena u kamenu liticu. To su ruševine Karin grada. Lešće je prigodom popisa žiteljstva godine 1910. brojilo 1437 stanovnika, koji su svi rimokatoličke ispovijesti.

17. LOVINAC

Drži se, da su Lovinac u srednjem vijeku posjedovali plemići Lovinčići. Ovi se kasnije od straha pred Turcima preseliše u okolicu Bosiljeva. (Tamo je Martin Lovinčić godine 1531. od kneza Vuka Frankopana dobio posjed u Radovcu na rijeci Kupi).

Početkom 16. vijeka pripadao je Lovinac krbavskom knezu Ivanu Karloviću. Razabiramo to iz ugovora, što ga je knez Nikola Zrinski: 10. kolovoza 1509. u svome gradu Zrinu sklopio s Ivanom Karlovićem. Zrinski se naime vjenčao s Karlovićevom sestrom Jelenom. Kako su oba

kneza (Karlović i Zrinski) tada bili jedini muški članovi svojih rodova, obvezaše se ugovorom, da onaj od njih, koji bi umro bez djece, ostavlja preostalom drugu i rođaku sav svoj imetak. Zrinski je tada posjedovao 9 »gradova« (utvrđenih dvoraca) s imanjima, a Karlović 22 »grada«, od toga 3 u krbavskoj, a 7 u ličkoj županiji. Među ovim potonjima navodi se u spomenutom ugovoru od godine 1509. također »grad Lovinac«.

Turci su i nadalje često provaljivali u Liku i Krbavu. Tako propadaše mnogi gradovi kneza Ivana Karlovića, jer ih nije imao tko uzdržavati i braniti; jedni su naime kmetovi na području tih gradova poginuli u borbama, druge su Turci pohvatali i odveli u ropstvo, a treći su pobjegli u sigurnije krajeve, da se zaklone pred sigurnom propašću. Među tako propalim gradovima bijaše i Lovinac. Zato Karlović godine 1522., kad obnavlja svoj ugovor s Nikolom Zrinskim, ne spominje u tome ugovoru Lovinca.

Vjerojatno se grad Lovinac tečajem 16. vijeka pretvarao u ruševinu. Kasnije ga obnoviše Turci, te je po svoj prilici u Lovincu stanovao kakav aga, ih je u njemu bila turska posada. Kada su Turci bili godine 1689. istjerani iz Like, pripade i Lovinac bečkoj dvorskoj komori, t. j. financijskoj oblasti Cara i Kralja Leopolda I. Komora je Liku 10. veljače 1692. prodala grofu Zinzendorfu. U tome kupoprodajnom ugovoru spominje se i grad Lovinac. Da je tada u Lovincu doista bio utvrđeni dvorac (»kaštel«), svjedoči nam i senjski biskup Glavinić. Opisujući naime Liku, spominje Glavinić godine 1696. i »castellum Lovinac«.

Poslije izгона Turaka iz Like počnu se u Lovinac doseljavati Bunjevci. Prvi se naseljenici zovu: Kovačevići, Budaci, Ivici, Vrbani, Brkići, Serdari, Krpani i Vrkljani. Za njih je godine 1704. sagrađena rimokatolička crkva sv. Mihovila. Po toj crkvi zvao se Lovinac neko vrijeme (od godine 1751. do godine 1861.) službeno »Sankt Michael«. Lovinac je g. 1826. dobio trivijalni, a g. 1892. poštanski ured.

Ruševine »grada« Lovinca vide se još na brdu Cvituša. Grad bijaše okružen 1 metar debelim zidom, a imao je oblik pačetvorine (dug 33, a širok 19 metara). Unutar zida razabira se ostanci dviju kula. Nedaleko tih ruševina postoje 2 ponora: Vrkljanski i Pećina; u prvi ponor ponire potok Opsenica, a u drugi potok Holjevac.

18. SELO MEDAK

Tamo, gdje se danas nalazi Medak, bijaše nekada rimsko naselje. Ondje su naime iskopani rimski spomenici, među ostalima rimski miljokaz i 2 sarkofaga s napisima.

Poslije Rimljana dođoše u Medak hrvatski doseljenici. Oni su tamo na obali rijeke Like podigli i tvrđu. Ipak još ni danas točno ne znamo, komu je pripadao Medak. Samo se naslućuje, da je i Medak neko vrijeme bio vlasništvo knezova Krbavskih.

Hrvati ostaviše Medak godine 1527., kad je Lika došla pod vlast Turaka, čini se, da se 25 godina iza toga u Medak doseliše Turci. Poslije njihova izгона iz Like (godine 1689.) dobio je Medak nove žitelje: Vlahe ili Rašane. Razabiramo to iz opisa Like, što ga je godine 1696. sastavio senjski biskup Sebastijan Glavinić. U tome latinskom opisu pripovijeda Glavinić o Metku ovako:

»Medak je stara tvrđa, izgrađena na obali rijeke Like. Ondje su naseobine svoje postavili Vlasi ili Rašani, šizmatici, koji su ovamo došli iz primorskih strana. Računa se, da imaju 70 kuća. Njihov je kraj dosta prostran; konj bi trebao cijeli dan, da ga obiđe. Velika plodnost zemlje hrani stanovnike, koji je obrađuju. Ovamo je iz Bosne — iz grada, koji se zove Sarajevo, — priletio neki vlaški biskup ili vladika po imenu Atanazije Glubović, ostaviv u Sarajevu svoju braću i rođake. Isti se (vladika) najprije smjestio u Kotaru, koja zemlja pripada Mlečanima, gdje je također podigao svojti kuću među Vlasima. Primamljen pak dobrotom zemlje u Medak, počeo je sebi graditi novu kuriju. Ali jer je šizmatik, te bi mogla nastati prilika, da druge odvraća od jedinstva rimokatoličke crkve, zabranio sam mu nastavak daljnje gradnje i dulji boravak u Lici. To sam učinio iz dva razloga, i to prvo zato, što nema privolu od apostolskoga kralja, i drugo zato, što Vlasi ili Rašani u onim stranama Hrvatske, koje su najbliže moru, imaju biskupa ili vladiku, koga je izabralo i postavilo Njegovo cesarsko i kraljevsko Veličanstvo, te koga je potvrdila apostolska rimska stolica. To je po imenu gospodin Izaija Popović, koji stoluje u Morči. Radi toga ne može se drugi poslati u njegovu dijecezu. Kad je to čuo novi vladika (Glubović), reče, da će naskoro u1 tome poslu putovati u Beč do carskoga dvora«.

Vladika Atanazije, koga tu spominje biskup Glavinić, nije se zvao Glubović nego Ljubojević. On je još godine 1681. postao metropolita dabrobosanski u Sarajevu. Prigodom velikoga rata, koji je Austrija od godine 1683. do godine 1699. vodila s Turcima, ustadoše protiv Turaka i mnogi kršćani u Bosni.

Da se zakloni pred osvetom turskom, pobjegne metropolita Ljubojević godine 1688. iz Sarajeva u »ravne Kotare«, koji pripadahu Mletačkoj republici. Ljubojević je naime kao dabrobosanski metropolita upravljao također grčko-istočnom crkvom u turskoj Dalmaciji, te u tada još turskoj Lici i Krbavi. Iz ravnih se Kotara Ljubojević godine 1695. doselio u Medak, gdje je počeo sebi graditi vladičanski dvor. Kad mu je to godine 1696. spriječio senjski biskup Glavinić, ostavi Ljubojević selo Medak i pođe do kralja Leopolda I. u Beč. Kralj ga još iste godine imenuje vladikom zrinopoljskim u Banovini, t. j. u banskoj Krajini između Une i Kupe. Nato je hrvatski ban Adam grof Baćan 23. rujna 1696. naložio svim poglavarima banske Krajine, da zaštićuju; vladiku Atanaziju Ljubojevića i njemu podređene kaluđere, te čitav »vlaški ili raški narod« između Une i Kupe u vršenju vjere po njihovom obredu. Ljubojević je na svoji trošak podigao manastir Komogovinu, koji postade stolicom njegove episkopije. Iz Komogovine je gdjekada dolazio u Liku i Krbavu, radi čega je uvijek imao neprilike. Tokar na jesen godine 1707. dobio je Ljubojević od kralja Josipa I. potvrdu, da je on odsada također vladika Like i Krbave.

Medak je godine 1700. brojio 110 kuća. U njima stanovahu sami šizmatici, koji su imali i paroha svoga. Radi velikih globa odseliše se godine 1715. iz Metka natrag u mletačku Dalmaciju sa svojim obiteljima: Ilija Lustinić, Radoslav Marunić, Rade Orlić, Janko i Vukadin Porobija, Ilija Krekovar, Mitar Čokešić, Ostoja Dragešić, te Miloš i Tomo Skorić. Iste se godine sa svojom obitelji u Srijem odselio Miloš Furtar. Istražnomu je povjerenstvu zastavnik Radošin Suknaić izvijestio, da će u mletačku Dalmaciju otići iz Metka još 30 kuća.

Kad je godine 1746. bila uređena lička krajiška pukovnija, postade Medak sjedištem 9. krajiške satnije. Vladika Danijel Jakšić, koji je grčko-istočnom crkvom upravljao od g. 1751. do g. 1774., sagradio je sebi u Metku ljetnu rezidenciju, u koju je smjestio i kaluđere. Isti je vladika godine 1770. osnovao srpsku narodnu školu na Medačkome mostu. Jakšićev je nasljednik vladika Petar Petrović prodao taj dvorac krajiškomu eraru, te je u njemu odsada stanovao zapovjednik medačke satnije. Ova je satnija godine 1836. brojila 7118 ljudi, koji stanovahu u 731 kući. Na području te satnije bijaše tada 12.813 jutara oranice, 3180 jutara livade, 19 jutara

vrtova i voćnjaka, 15.960 jutara pašnjaka i 7262 jutra šuma. Samo je selo Medak brojilo 105 kuća s 1057 žitelja, od toga jedva 5 rimokatolika. U Metku bijaše grčko-istočna crkva rođenja Jovanova, a i poštanski ured, jer se to mjesto nalazilo na glavnoj cesti, koja je iz Krajine vodila u Dalmaciju. Tada se već radilo o tomu, da Medak dobije trivijalnu školu, koja je tamo otvorena godine 1836. Kraj sela se nalazila »Medačka gradina« u ruševinama.

Medak je godine 1857. brojao 1158 žitelja, koji stanovahu u 106 kuća. Pod konac 19. vijeka počeo se narod iz Metka seliti, a mnogi su potražili zaradu u Americi. Tako se desilo, da je Medak prigodom popisa žiteljstva, koji se obavio 31. prosinca 1910. brojio samo 460 žitelja, od toga 423 grčko-istočne, a 37 rimokatoličke vjeroispovijesti.

19. NOVI KOD GOSPIĆA

Južno od Gospića: postoji selo Novi, iznad kojega se na brežuljku vide ostanci nekadašnje tvrđe. To bijaše »Novigrad«, koji se latinski zvao »Novum castrum«. Prvi put se Novigrad spominje godine 1449., kada se podijeliš knezovi Frankopani. Tada je knez Dujam Frankopan uz Ostrvicu, Slunj i Ledenice dobio također Novigrad u Lici. Dujam se dao po kninskome kaptolu (kao javnom bilježništvu) zakonito uvesti u posjed Novigrada, što mu 22. srpnja 1464. potvrđuje kralj Matija Korvin. U toj, inače latinski pisanoj povelji, zove se Novigrad imenom »castrum Uywaz«, što će reći »tvrđa Nova vas«.

Kasnije pripade Novigrad knezovima Krbavskim. Prigodom ugovora, što ga je Ivan Karlović, posljednji knez Krbavski, godine 1509. sklopio sa svojim svakom Nikolom Zrinskim, spominje među svojim posjedima i Novigrad u Lici. Kada su Turci godine 1527. osvojili Liku, pripade im također Novigrad. U njihovoj vlasti ostade Novigrad do godine 1689.

Karlovački je general Herberstein s krajiškom vojskom provalio u Liku već mjeseca rujna godine 1685. On je tada (15. rujna) došao i pod Novi kod Gospića, gdje su Krajišnici popalili 400 kuća u okolišnim selima. Turci počnu iz tvrđe pucati na Krajišnike, koji im brzo uzvratije milo za drago. Tom je prigodom skoro izgorio Novigrad. Naredne je godine 1686. na Novi udario markez Parella iz Napulja, koga je kralj Leopold imenovao generalom. Parella je imao premalo vojnika; zato ga Turci iz Novoga poraziše u otvorenom boju.

Hrvati su Novi zauzeli godine 1689. Tada nadime na poziv popa Marka Mesića dođoše 15. lipnja pod Novi Krajišnici iz Brinja, Otočca, Senja i Podgorja. Turci se u Novom tako uplaše, da nijesu ni pomišljali na Obranu tvrđe. Oni predadoše Hrvatima tvrđu bez ikakova otpora uz uvjet, da smiju slobodno otići u Udbinu. Mesić im to dozvoli; on je dapače odredio, da 300 Hrvata otprati 80 Turaka do Bilaja. Ipak nijesu iz Novoga otišli svi Turci, jer se pokrstiše obitelji Asić, Čanić, Jengiće, Musić, Šaban i Tunić. K njima je Mesić godine 1691. doveo Hrvate iz raznih krajeva. Tako nastade oveće selo, u kojem je isprvice bilo i sjedište ličke pukovnije.

U Novomu je godine 1690. sagrađena crkva sv. Antuna Padovanskoga. Tamo je sve do godine 1776. bilo i sjedište arhidakona za Liku i Krbavu. Novi je nastradao godine 1692., kada u Liku prodriješe bosanski Turci, koji su opljačkali i spalili Novi i Divoselo. Ličani su ove Turke na povratku potukli u Ploščanskom klanu. Vjerojatno su Turci tom prigodom zapalili i tvrđu

iznad Novoga. To naslućujem po opisu biskupa Sebastijana Glavinića, koji godine 1696. veli, da je ta tvrđa imala 4 kule, ali da sada postoje samo njezine ruševine. Novi je godine 1834. brojio 71 kuću i 665 rimokatoličkih žitelja, a godine 1857. ima isti broj kuća sa 658 žitelja. Prigodom popisa, koji se obavio 31. prosinca 1910., imao je Novi 948 stanovnika, samih rimokatolika.

20. TRGOVIŠTE OTOČAC U HRVATSKOJ PROŠLOSTI

Kada se ličkom željeznicom voziš iz Zagreba u Dalmaciju, vidjet ćeš mnogo prirodnih ljepota. Među najljepše ipak spada pogled na Gacko polje, koje ugledaš, čim vlak iza Vrhovima izađe iz poduljeg tunela. Gacko je polje sa svih strana okruženo visokim planinama, te izgleda kao veliki zeleni sag. Kudagod pogledaš, svuda vidiš livade ili plodne oranice, na kojima povjetarac ljulja blagoslovljeno klasje. Ova 280 četvornih kilometara velika kotlina nalazi se ipak 465 metara nad razinom Jadranskog mora. Poseban čar Gackom polju pruža bijela rijeka, koja vijuga sad lijevo sad desno. To je rijeka Gacka, koja izvire iz 3 jaka i nepresušna vrela kod Lešća, primajući vjerojatno vode nekih ličkih ili krbavskih ponornica. Gacka teče prema sjeverozapadu, a na tome putu utječe u nju 6 potoka, Mjestimice široka 8 do 16 metara primiče se srebrna Gacka trgovištu Otočcu, gdje se dijeli u dva rukava. Lijevi rukav, koji je kraći, optiče otok, pa tvori jezero Švice između sela Gornja i Dolnja Švica; zatim se razilazi u više trakova, koji se gube u raznim ponorima. Desni (glavni) rukav Gacke protječe kroz Otočac dalje prema sjeverozapadu; on se ispod Brloga dijeli opet u dva rukava, koji se ruše u ponore: jedan kod Vlaškoga polja, a drugi kod Gusića polja. Dalje teče Gacka pod zemljom, te utječe u Jadransko more vjerojatno kod Sv. Jurja, osobito pako kod Žrnovnice.

Gacka je dolina odvajkada napučena hrvatskim življem. Grčko-istočnih doseljenika iz 17. vijeka ima samo na obroncima planina, koje sa sjeverne strane obrubljuju Gacko polje. Ovo je polje već od prirode stvoreno za posebnu upravnu jedinicu. I zaista je Gacko polje već u najstarije doba hrvatske povijesti činilo zasebnu župu. Gacka je tada činila najsjeverniju župu dalmatinske banovine, jer je sjeverno od planine Kapele počimala posavska Hrvatska. Kada se g. 829. Ljudevit, ban posavske Hrvatske, digao protiv nasilja franačkoga, nagovore Franci bana Bornu iz južne (dalmatinske) Hrvatske, neka im pomogne u borbi protiv Ljudevita. Za ovu uslugu obećaoš Bornu, da će mu dati i sjevernu Hrvatsku. Borna poslušaoš Franke, te udarioš na Ljudevita. Bitka se bila na rijeci Kupi. Ali usred bitke ostaoš »Gaćani« bana Bornu, koji radi toga bude hametom potučen. Ipak je Borna i nadalje ostao banom južne Hrvatske, pa i vladarem Gackoga polja.

Sredinom 10. vijeka spominje Gacku župu bizantinski car Konstantin VII. Porfirogenet u svome djelu »De administrando imperio«. Tada je Gackoj oblasti pripadao i grad Senj, koji je najbliža luka za dolinu Gacke.

Ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. darovao je godine 1219. cijelu Gacku križarskom redu Templarima, koji su imali svoj samostan blizu Sv. Jurja ispod Senja. Mongoli i Tatari opljačkaoš i popališo sva sela u Gackom polju g. 1214. Božjaci su Gacku godine 1269. ustupili hrvatskom hercegu Beli. Ali već godine 1290. pripada Gacko polje krčkim knezovima Frankopanima. Ovi su u Gackom polju utvrdili Otočac jakim zidovima i okruglim kulama, da ga lakše brane, ako bi opet u onaj kraj provalili kakvi Mongoli. Tako je Otočac postao

središtem Gackoga polja. Zato su Frankopani u Otočcu izgradili crkvu blažene djevice Marije, te kapelicu sv. Fabijana i Sebastijana. U imeniku opatija čuva se spomen i na nekadašnju opatiju sv. Nikole u Otočcu. Frankopani su često i stanovah u svome utvrđenom Otočcu. To nam dokazuje izvještaj, što ga knezovi Dujmo i Fridrik Frankopan sastaviše 2. srpnja 1314. upravo u Otočcu, koji se tada spominje prvi put.

Kralj Karlo Roberto izdao je 12. listopada 1316. ispravu, kojom krčkom knezu Dujmu Frankopanu za vječna vremena osigurava Gacku županiju, gdje uz »grad« (t. j. tvrđu) Otočac postoje sela: Doljani, Obreš i Lazničić. Pošto je Dujmo već naredne godine 1317. umro, zamolio je njegov sin Fridrik kralja Karla Roberta, da mu potvrdi sve prijašnje darovnice i povlastice. Kralj je to i učinio godine 1322. — Kasnije se u Gackoj spominju knezovi Ivan i Stjepan Frankopan. Oni su g. 1388. gradu Senju podijelili statut, koji broji 168 paragrafa. Tu se u 161. paragrafu kaže ovo: »Kada Morovlahi sađu s planina, idući do Gacke, mogu na senjskim pašnjacima ostati dva dana i toliko noći, a isto toliko vremena, kada se natrag vraćaju. Ako ostanu dulje, plate kaznu od 500 libara«. I knez Nikola Frankopan naziva se »gačkim županom« g. 1408., kada s Mlečanima sklapa trgovački ugovor.

Krčki knez Sigismund Frankopan osnovao je u Otočcu g. 1461. posebnu biskupiju za Gacko polje i za Senj. To dokazuju spisi u franjevačkom samostanu na Trsatu. A u Senju čuvaju se još i sada biskupska patent, te pečat i prsten nekadašnjih otočkih, biskupa.

Naskoro je Gackomu polju zaprijetila velika pogibelj od Turaka. Čim su naime Turci g. 1463. osvojili Bosnu, počеше provaljivati u južnu Hrvatsku. Tako su Turci g. 1467. provalili prema Otočcu, ali ih Hrvati junački suzbiše na rijeci Gacki.

Kad je hrvatskim banom g. 1513. postao vesprimski biskup Petar Berislavić, zamolio je od pape Leona X. pomoć, da uzmogne Hrvatsku obraniti od napadaja turskih. Posrednikom između pape i bana Berislavića bijaše Vinko Andrić, tadašnji biskup u Otočcu. Po njemu je papa u ožujku g. 1515. otpremio banu Berislaviću 2000 dukata, mnogo žita i nešto topova s barutom. Malo iza toga poslao je papa ugarsko-hrvatskomu kralju Vladislavu II. u novcu 20.000 dukata s izrazom svoje želje, da se veći dio toga novca upotrijebi za utvrđivanje gradova u Hrvatskoj. Podjedno je papa obećao kralju, da će mu po otočkom biskupu Vinku Andriću poslati još 7000 dukata za obranu Hrvatske i Dalmacije. Kada su Turci g. 1520. provalili u Gacko polje, razbije ih ban Petar Berislavić 10. svibnja 1520. kod Otočca. Kasnije se spominje još otočki biskup Brajković. Ipak je naskoro prestala biskupija u Otočcu, jer su Turci g. 1527. osvojili Liku i Krbavu, te ugrozili Gacko polje.

Odsada je povijest Otočca vezana s poviješću obrane ostataka Hrvatske. Osman aga Glumac iz Udbine pođe g. 1527. kroz Glibodol prema Brinju. Otočani dočekaju Turke kod Dabra, gdje ih hametom potuku. Osman-aga htjede pobjeći, ali Otočani ubiše pod njim konja, a njega teško raniše; kasnije ga nađoše mrtva u nekom šupljem stablu, kamo se ranjen zaklonio. Zato su ono polje, gdje bijaše to šuplje stablo, nazvali imenom »Osmanagino polje«.

Zapovjednikom tvrđe u Otočcu bijaše 1. studenoga 1551. Andrija Tadijolović, a njegov je zamjenik bio Vinko Lacković. Tadijolović je imao mjesečnu plaću od 10 forinti za sebe i 3 for. za svoga slugu Grgura Krznarica, a Lacković 8 for. za sebe i 3 for. za svoga slugu Luku Grdakovića. Tada je tvrđa otočka imala 34 vojnika, koji se zovu: Pavao Jurjević, Martin Želesko, Petar Košlanin, Grgur Pečlin, Ivan Bogdanić, Ivan Oršić, Jurić Bogdanić, Kirin (Kvirin) Gomerčić, Mihovil Vormić, Krištof Atalić, Ivan Karal, Stipan Mustafa, Ivan Sreća, Marić Cvitanović, Petar Mustafa, Marko Šimonić, Juraj Despot, Martin Francić, Marko

Gojmerčić, Mihovil Martinčić, Juraj Krajač, Luka Grdaković, Marko Martinčić, Grgur Lazić, Luka Grdaković, Martin Poturica, pop Marko Grubišić, Grgur Čurić, Rade Hamaglija, Lala Preradović, Grgur Nemanić, Grgur Kohmanović, Jandrej Grdošić i Pavao od Ogulina. Svaki je vojnik dobivao mjesečnu plaću od 3 forinta za svoju hranu i odijelo; samo je 6 vojnika dobivalo mjesečno po 4 for., a 4 vojnika po 5 forinti.

Godine 1563. uzdržavala je Krajina u otočkoj tvrđi 60 plaćenih vojnika. General Ivan Lenković savjetovao je iste godine, da se u Otočac smjesti još 40 vojnika, kako bi posada brojila 100 branitelja.

I godine 1543. provališe Turci na Gacko polje, ali ih kod Otočca dočeka i potuče bivši hrvatski ban Petar Keglević. Prigodom kasnijih borba s Turcima ističu se Uskoci iz Senja. Oni su često preko Gackoga polja zalazili u turske zemlje, odakle bi dovodili ratni plijen. Kad je pak uređena Vojna Krajina, onda su krajiške posade unišle u tvrđe Otočac, Prozor i Brlog na Gackom polju. Ove su tvrđe poput Senja činile t. zv. »Primorsku Krajinu«, koja se spominje već g. 1563.

Na brijegu iznad Otočca podignuta je godine 1619. mala utvrda, kojoj dadoše ime »fortica«. Prvim zapovjednikom te »fortice« bijaše Andrija Kolaković. Turci su 20. prosinca 1619. prosinca sasjekli odjel otočke posade, koji se vraćao iz Senja sa živežem. Pod jesen godine 1623. Doznalo se, da na Otočac kreće 6000 Turaka. Radi toga je u Otočac 21. rujna 1623. krenuo iz Senja karlovački general Vuk Frankopan sa 100 vojnika. Turci su 23. rujna zaista došli pred Otočac, ali se ne usudiše da ga opsjedaju. Kada pak udariše na susjednu tvrđu Prozor (u listopadu g. 1623.), porazio ih je Vuk Frankopan.

Otočac postade sjedištem posebne krajiške kapetanije, pod koju spadahu tvrđe: Brlog, Prozor i Drenovklanac, te vojnički čardaci: Sinac, Jurjeve Stijene, Golobrdo, Doljane, Godača i Morska gora. Svim ovim posadama zapovijedao je otočki kapetan, koji bijaše viši časnik, podređen izravno samomu generalu. Otočki je kapetan s većinom svojih vojnika stanovao u tvrđi Otočcu, a drugi vojnici izvan tvrđe u malim drvenim kućicama, koje bijahu postavljene na visoke stupove usred rijeke Gacke, da se lakše brane od neprijatelja.

Velika junaštva počiniše Otočani u t. zv. tridesetgodišnjem ratu. Mnogi naime Otočani sudjelovahu g. 1631. u bici kod Leipziga, g. 1632. kod Lützena i g. 1634. kod Nördlingena. Otočani se odlikovahu g. 1639. kod prijelaza preko rijeke Vezere, g. 1641. kod Greussena, g. 1644. kod Zeitzia i g. 1646. kod Bessina u Češkoj.

Pozitivno znamo, da su u tvrđi otočkoj kao zapovjednici vršili službu krajiški kapetani: grof Sigismund Paradeiser, barun Andrija Bernhard od Obernburga, Ivan Jakov pl. Portner i barun Leo Bernhard Gali. Portnera su Otočani g. 1661. umorili, a Gali postade kasnije krajiškim pukovnikom. Osim toga stanovahu u otočkoj tvrđi neko vrijeme: poručnik barun Ivan Antun Moskon, zastavnik Jurica Orešković, puškar Ivan Jakoblić, te vojvode: Mate Orešković i Miko Gračanin.

Osim ove prave tvrđe imao je Otočac na brdu i spomenutu svoju »forticu« s 3 okrugle kule. Ovaj su kaštel obnovili i utvrdili senjski Uskoci, koji se po zaključku madridskog ugovora od g. 1618. morahu iz Senja preseliti u Otočac. Zapovjednikom posade u tome otočkom kaštelu bijaše kasnije Franjo pl. Gušić. Kad je on g. 1687. umro, naslijedio ga je barun Ivan Gali, a ovoga opet stražmeštar Franjo Vilim Gali. Danas je otočki kaštel razvalina, koja se ipak još dobro sačuvala. Nema više niti prijašnje velike tvrđe otočke, jer ju g. 1823. porušiše, a na istom

mjestu podigoše godine 1829. nekoliko erarijalnih zgrada, među ovima i »auditorijat« (vojni sud).

Otočani sudjelovahu na vojni, koju je senjski veliki kapetan Petar grof Zrinski poduzeo g. 1651. u tursku Liku, gdje porobiše Široku kulu. U savezu pak s Ogulincima provališe Otočani g. 1655. preko Korenice na Krbavsko polje, odakle se vratiše s velikim plijenom i s mnogo zarobljenih Turaka. Andrija Gusić, zapovjednik krajiške posade u Otočcu, sukobio se godine 1655. s Turcima nedaleko samog Otočca. U tome su boju pobijedili Turci. Na bojištu pade oko 250 Hrvata, a Gusić morade s preostalim Otočanima pobjeći, da sebi spasu svoj život. Ipak su Otočani brzo osvetili svoj poraz; još iste naime godine u dva navrata potukoše Turke. Jednako se Otočani velikim junaštvom odlikovahu g. 1657., kada zajedno sa Senjanima razbiše na Gušića polju 6000 Turaka, koji porobiše Brezovac, Rudopolje, Vrhovine i Dabar.

Prigodom velikog rata s Leopoldom, g. 1663. pođe Alipaša Čengić s 8000 Turaka prema Otočcu s namjerom, da zapali Brlog. Kod Jurjevih Stijena blizu rijeke Gacke dočeka Turke senjski kapetan Petar grof Zrinski s mnogo manjom vojskom. Tamo se 16. rujna 1663. zametnula krvava bitka, u kojoj pogibe 2070 Turaka. Zrinski je tom prigodom zarobio 8 zastava i 370 Turaka, među njima brata Alipaše Čengića, koji bijaše janjičarski aga, i mnogo uglednih Turaka. U toj bici odlikovahu se Otočani.

Kad je karlovački general Herberstein g. 1685. počeo Turke tjerati iz Like i Krbave, najviše mu pomoći za taj posao pružiše Otočani, Senjani i Brinjani. Turci su konačno godine 1689. maknuti iz Like i Krbave, našto je kralj Leopold morao urediti upravu u tim zemljama. Kralj je najprije godine 1692. prodao Liku grofu Adolfu Zinzendorfu, ali se naskoro odustalo od toga. Nato su Liku i Krbavu godine 1701. podijelili između krajiške uprave i t. zv. unutarnje austrijske komore (financijske oblasti). Tom je zgodom Otočac s obližnjim tvrđama predan upravi krajiških kapetana, koji se nastaniše u Brinju i u Otočcu.

Godine 1716. zametnuše Turci rat s carem Karlom VI. U tome ratu vojevahu Otočani pod zapovjedništvom senjskoga velikoga kapetana baruna Teuffenbacha. U boju kod Kostajnice g. 1717. vodio je Otočane privremeni zapovjednik Matijašić, a u boju kod Zrinja g. 1717. vodio ih je vojvoda Paraminski. Otočani sudjelovahu također u ratu, što ga je car Karlo VI. od g. 1737. do g. 1739. vodio s Turcima.

Ratno vijeće, koje je upravljalo primorskom i karlovačkom Krajinom, povjerilo je knezu Hildburghausenu, da provede potrebite reforme na toj Krajini. On je godine 1746. tu Krajinu podijelio teritorijalno na 4 pukovnije: ličku, otočku, ogulinsku i slunjsku. Sve su te pukovnije činile odsada t. zv. Gornju Krajinu, kojom je zapovijedao general u Karlovcu. Tako je od nekadašnje otočke kapetanije nastala krajiška pukovnija, kojoj bijaše sjedište u trgovištu Otočcu. Prvim pukovnikom otočke pukovnije postade grof Karlo Herberstein. Lička i otočka pukovnija zajedno izgradiše godine 1762. cestu od Perušića do Otočca po nalogu karlovačkoga generala grofa Benvenuta Petazzija. Iste je godine izgrađen također put od kapele sv. Fabijana i Sebastijana do velikoga otočkog mosta, koji je podignut godine 1756.

Kraljica Marija Terezija bijaše Otočanima zahvalna za pomoć, koju joj pružiše u njenom ratu za austrijsko nasljedstvo, te u njena tri rata protiv pruskoga kralja Fridrika II., koji joj je oteo Šlesku. Zato je Marija Terezija ispravom od 13. rujna 1746. dozvolila, da se u Otočcu svake srijede drži tjedni sajam. Jednako je poveljom od 28. lipnja 1774. dozvolila Otočcu dva velika godišnja marvinska sajma: 24. srpnja i 24. rujna. Kraljica je Otočac g. 1765. učinila trgovištem, dozvolivši, da se u Otočcu uredi vojni magistrat. Prvim načelnikom postade Juraj Cetinjanin.

Kad je Cetinjanin umro, postade načelnikom otočkim 7. veljače 1784. puškar Prpić. Ali već g. 1787. ukine car i kralj Josip II. vojni magistrat u Otočcu. Marija Terezija darovala je otočkoj pukovnici 3. siječnja 1779. zarobljenu prusku vojničku zastavu, kao uspomenu na pobjedu kod Kolina, gdje se Otočani g. 1758. odlikovahu osobitim junaštvom. Zastava je pohranjena u katoličkoj župnoj crkvi sv. Trojstva, koja je građena g. 1684., a obnovljena g. 1774. darom kraljice Marije Terezije, te njenoga sina i (u vojničkim stvarima) suvladara Josipa II.

Otočac je dvaput posjetio car Josip II. Prvi put bijaše to 5. svibnja; 1775., kad je car odsjeo u otočkoj tvrđi (gradu). Drugi put je car (i tada već kralj) Josip II. u Otočac došao 28. lipnja 1786., kad je u tome trgovištu pregledao sve vojničke zgrade, oružje i municiju. Dvaput je u Otočac došao također car i kralj Franjo I. sa svojom trećom suprugom Karolinom. On je nadime godine 1818. preko Otočca putovao u Dalmaciju i natrag, te je u Otočac na polasku došao 28. travnja, a na povratku 27. lipnja 1818.

Katolička župna crkva u Otočcu ima pri ulazu ovaj latinski napis:

»Narrentur justitiae, et Clementia in Fortes

Israel-Judicum Cap. 5. Vere 11.

O Regina Orbis, prima atque piissima Mater

Justitia Ilvrios et pietate regens,

Prima Reformatrix Ilyrorum, magna Theresia!

Tu perfecisti, quod nequiere Viri.

Prima doces Artem bellandi, prima Croatas

Legibus emendas, et pietate trahis.

Martem lex, legem pietas attemperat, arnis

Corpora, lege manus, cor pietate damas;

Templuim hoc prima sacras, in quo Tibi jure Parenti Grati Ilyri sacrant corpora, Corda manus.

Anno Domini MDCCLXXIV.«

Poseban latinski napis u svetištu crkve kazuje nam imena onih odličnika, koji su živjeli u doba, kada se obnavljala ova katolička župna crkva u Otočcu. Napis glasi ovako:

»Munere Theresae Joseph correge, Joanne

Praesule: Templa, Klefeld facta recente micant,

Pro Maresehalus Vella, — Müllerque tribunus,

Winkelmann peragens in legione vices,

Aureiter primus major, Vukassovich alter,

Zaittonique archiparochus, annus erat.

An 1774 no.«

Rimokatoličkoj župnoj crkvi u Otočcu pripadaju tri kapelice. Od ovih je kapelicu sv. Ivana Nepomuka podigao g. 1746. na svoj trošak kapelan Andrija Pavlaković. To se razabire iz hrvatskog napisa na kapelici, koji glasi: »Ova kapelica je učinjena na čast svetoga Ivana Nepomucena i troškom kapelana Andre Paulakovich leta 1746.« — Druga je kapelica Majke Božje od sedam žalosti podignuta na brdu Kalvariji ispod ruševina samoga kaštela. Ovu je kapelicu g. 1725. posvetio senjski biskup Pohmajević. — Župni je dvor podignut g. 1775., kako nam kazuje ovaj latinski napis, koji je postavljen pri ulazu u ovu jednokatnicu: »Juibente generale barone a Klefeld, et ita volente tribuno a Müller fuit Ottocensi parochus Joanni d' Vukassovich praesens prorsus nova habitatio extracta (1775.)« — Treća je kapelica blažene djevice Marije sagrađena g. 1776. u Poljicu kod Otočca. Nad ulazom u ovu kapelicu stoje uklesani ovi latinski stihovi, koji pokazuju, da je kapelica građena u vrijeme, kad je vladala kraljica Marija Terezi ja, te kad je pukovnikom u Otočcu bio Müller, majorima Aureiter i Vukasović, a župnikom Ivan pl. Vukasović:

»Aere patronae augustissimae Imperatricis

Et reginae Mariae Theresiae, suffragiisque regiminis

Colonelli de Müller, nec non zelo duorum

Regiminis majorum d' Aureiter et de Vukassovich,

Atque piis populi Otocensis laboribus,

Fuit sacellum istud in honorem B. V. M. erectum,

Ottocensi parochus Joanne de Vukassovich anno

1776.«

Prije toga župnika Ivana Dujma pl. Vukasovića služili su u Otočcu kao katolički župnici redomice: Begović, Stipšić, Mijo Bodlović, Juraj Jurišić, Zorko Lokateli, Antun Bonifacio,

Ivan Starčević, Luka Devčić i Josip Zaton. Poslije Vukasovića bijahu pak u Otočcu župnici: Juraj Mordaks od Taksenfelda (bivši Isusovac, jer je g. 1773. bio ukinut red Isusovaca), zatim Franjo pl. Fustinion, Tadija Drazenović, Tomo Dujmović (dobio čast opata i nosio mitru kod svećanih misa i obreda), Pavao Pobor, Vatroslav Vinski (začasni kanonik), Josip Mažuranić (koji je g. 1879. umro u Zagrebu kao začasni kanonik i umirovljeni župnik otočki), te Filip Krišković.

Kraljica Marija Terezija izdala je odredbu, da se u svim većim krajiškim mjestima imaju osnovati pučke škole. Prvim učiteljem u Otočcu bude 30. listopada 1764. imenovan furir Föyth. Njega je 18. prosinca 1768. naslijedio učitelj Filipi, koji je imao već toliko učenika, da ih više nije mogao sam podučavati. Zato je krajiška uprava u lipnju g. 1770. postavila još jednoga učitelja, i to Endersa. Mjesto Filipija dođe u Otočac 2. svibnja 1775. za učitelja Valkoni iz Karlobaga. Endersa je pako g. 1777. naslijedio Franjo Žaver Aichler kao drugi učitelj otočki.

Upravu pučke škole u Otočcu preuzeo je g. 1781. nadučitelj Pesdić. Tada je već kao drugi učitelj u Otočcu službovao Jakov Janković. Sve dotle podučavahu otočki učitelji u privatnim kućama, jer nije bilo posebne školske zgrade. Tekar godine 1782. dobio je Otočac jednokatnu zgradu, u kojoj će biti krajiška »glavna škola«. Nad ulazom postaviše ploču s uklesanim latinskim napisom: »Schola pro instruendis pueris, extracta ab Imperatore Josepho II. 1782.«

Tada su školu polazili samo dječaci, a obučavalo se njemačkim jezikom. Učitelja Jankovića naslijedio je 17. kolovoza 1785. učitelj Juraj Petrak. Kad je pak umro nadučitelj Pesdić, bude 14. svibnja 1790. njegovim nasljednikom imenovan Josip Müller. Ovoga je 14. rujna 1798. naslijedio nadučitelj Lucha, koji je došao iz varaždinske Krajine. Luchu je zamijenio Alois Wehner, ovoga pak Aberle, koji je umirovljen g. 1820. Tada je nadučiteljem u Otočcu imenovan Franjo Begry, koga je g. 1822. naslijedio Ivan Janušević. Godine 1825. dođe u Otočac nadučitelj Tomo Vrbanić, g. 1841. nadučitelj Franjo Radočaj, g. 1843. nadučitelj Josip Mladenović, g. 1846. nadučitelj Juraj Sertić, 1. svibnja 1849. učitelj Petar Fabiani, 2. ožujka 1852. učitelj Pavao Galac, a 16. kolovoza 1852. učitelj Dane Rukavina. Istodobno su u Otočcu kao podučitelji službovali: od g. 1820. Mirko Antolić, od g. 1822. Stjepan Egić, od g. 1829. Nikola Marković, a od g. 1833. do g. 1843. Nikola Radotić.

Međutim je početkom 19. vijeka u Otočcu otvorena pučka škola za djevojčice. Ova škola nije imala posebne zgrade sve do godine 1828., kada je dobila privatnu kuću otočkog palira Martina Lugera. Kasnije proširiše zgradu dječake pučke škole, u kojoj su do ukinuća Vojne Krajine službovali učitelji: Petar Luger, Pinter, Levar i Kučera. Kad je »glavna učionica« godine 1870. pretvorena u »građansku školu«, nadogradiše joj drugi kat. Kučera je g. 1872. postao nadzornim nadučiteljem svih škola na teritoriju bivše otočke krajiške pukovnije. Prvi je upravu »građanske škole« u Otočcu preuzeo ravnatelj Gabrić, a kad je on bio umirovljen, naslijedio ga je ravnatelj Pavao Orešković.

Od ostalih događaja tečajem 19. vijeka za Otočac valja spomenuti u prvom redu borbe s Francezima. Otočka je pukovnija počevši od g. 1792. doprinijela velike žrtve u dugotrajnim ratovima, što ih je Austrija vodila protiv Franceske, naročito u Italiji g. 1796. i 1797., u Njemačkoj g. 1802. i 1805., te kod Beča g. 1809. Kad je Napoleon bio g. 1809. prvi put potučen kod Asperna i Esslinga (sjeverno od Beča), zatraži on pomoć od svoga pastorka Eugena iz Italije i od maršala Marmonta iz Dalmacije. Marmont je sretno iz Dalmacije prešao preko Velebita u Liku, odakle je 28. svibnja 1809. krenuo preko Perušića na Gacko polje. On je namjeravao, da se bez velikih bojeva protuče kroz Otočac u Kranjsku, gdje bi dočekao franceske pomoćne čete iz Italije. Premda su glavni bataljuni otočke pukovnije boravili na

ratištu, ipak su Otočani odlučili, da maršalu Marmontu spriječe put preko Otočca. Da im otešča izvedbu ove namjere, nagovori Marmont bosanske Turke, da provale preko granice Vojne Krajine, gdje su porobili i popalili čitav niz naših sela. Tako su Otočani morali jedan dio vojske poslati na Kordun, da suzbiju Turke. Ipak je u Otočac došao priličan broj vojnika, koji će dočekati maršala Marmonta. Njihov zapovjednik bijaše kapetan Antun Tuchy. On dade na rijeci Gacki srušiti mostove, da Francezima otešča dolazak u Otočac. Kad je Marmont dočuo, da ga u Otočcu zaista čeka neprijateljska vojska, koja je spremna za boj, promijeni svoju osnovu, te mjesto preko Otočca krene preko Sinca, Drenovaklanca i Brloga u Brinje. Već bijaše blizu Brinja, kad li doznade, da ga i ondje čekaju krajiške čete, koje vodi kapetan Makso Schmidt. Bojeći se, da će mu Brinjani zapriječiti prijelaz preko planine Kapele, vrati se Marmont natrag u Žutulokvu, te ode preko Senja, Vinodola i Rijeke put Italije.

Napoleon je ipak 5. i 6. srpnja 1809. potukao austrijsku vojsku kod Wagrama. Car i kralj Franjo morade 14. listopada 1809. s Napoleonom sklopiti t. zv. »bečki mir«, kojim mu odstupa sve hrvatske zemlje južno od rijeke Save. Tako je i Otočac dospio g. 1809. pod francesku vlast. Napoleon je umio izrabiti hrabrost hrvatskih krajišnika. Među ostalima morahu i Otočani poći s njim g. 1812. u Rusiju. Na toj vojni pretrpješe Otočani strahovite nevolje uslijed gladi i užasne zime, te se malo tko vratio kući. Već slijedeće godine 1813. dospije Otočac opet pod vlast cara i kralja Franje.

Bosanski su Turci često provaljivali preko međe, da robe i pale krajiška sela. Da im se osveti, naloži general barun Waldstätten g. 1836. otočkomu pukovniku Čoliću, neka za uzvrat provali s Otočanima u Bosnu. Premda su bosanski Turci doznali za ovaj napadaj i sabrali do 15.000 ljudi za obranu, ipak ih je Čolić potukao kod Brekovice. Ovdje pogibe u boju 400 Turaka, među ostalima i turski vođa Mustajbeg Rustanbegović iz Bihaća, te Bećirbeg Kulenović iz Vakufa. Od Otočana ostade na bojištu narednik Divjak s 50 mrtvih momaka, a 100 ranjenika dopremiše Otočani u Rudanovo, gdje bijaše uređena bolnica.

Pukovnika Čolića naslijedio je Casanova, koji je u Otočcu službovao od g. 1838. do g. 1843. On je dao trg pred bivšom »generalijom« zasaditi drvećem. Tako je udario zametak otočkoga šetališta. Na tomu je trgu sagrađena kasnije (za banovanja Ivana Mažuranića) grčko-istočna crkva. Prvim parohom u Otočcu postade Ilija Mašić. Prije toga je grčko-istočna crkva sv. Đurđa u Otočcu spadala pod parohiju u Svici.

Otočani se kao krajišnici hrabro poniješe g. 1848. i 1849. u Italiji, gdje su pod vodstvom rnaršala Radeckoga sretno suzbili sardimskoga kralja Karla Alberta i njegove »Pijemonteze«. Istih godina 1848. i 1849. ratovahu drugi bataljuni otočke pukovnije pod vodstvom hrvatskoga bana Jelačića u ratu protiv Mađzara i kod opsade Beča.

U župnu crkvu sv. Trojstva udarila je godine 1868. munja. Toni je prigodom ova crkva posve izgorjela, ali ju naskoro popraviše i obnoviše. Jaka je bura godine 1882. odnijela krov na »fortici«, koja je godine 1804. bila temeljito popravljena i preudešena za barutanu. Ova je »fortica« napuštena godine 1873., kad je razvojačena Vojna Krajina. Od godine 1882. pretvara se »fortica« u ruševinu.

Otočac je godine 1834. brojio 97 kuća, u kojima je stanovalo 370 žitelja, od toga 316 rimokatolika. Prigodom popisa g. 1857. imao je Otočac 69 kuća s 545 stanovnika, od toga 500 rimokatolika, a 45 grčko-istočnih. Poslije ukinuća Vojne Krajine počeo je Otočac naglo rasti, jer se u nj doselile mnogobrojni trgovci i obrtnici. Cijeli je upravni kotar Otočac 31. prosinca

1910. brojio 34.804 žitelja, od kojih je 17.866 bilo katoličke, 16.933 grčko-istočne vjere, dok je 5 bilo inovjeraca.

Prigodom popisa žiteljstva, koji se obavio 31. prosinca 1910., brojilo je trgovište Otočac 2676 stanovnika, od kojih bijahu 2333 rimokatoličke, 338 grčko-istočne, a 5 druge vjeroispovijesti.

21. IZBORI NARODNIH ZASTUPNIKA U OTOČCU

Kad je hrvatski ban Josip Jelačić za 5. lipnja 1848. sazvaio u Zagreb prvi hrvatski narodni (a ne staleški) sabor, dao je i na području Vojne Krajine provesti prve izbore narodnih zastupnika. Tada je otočka krajiška pukovnija birala 4, a vojna općina Otočac 1 narodnoga zastupnika. Graničari su 27. svibnja 1848. izabrali Stipana Sarkotića, Maksima Pricu, Mirka Krestića i Antuna Peraljevića, a stanovnici trgovišta Otočca 2. lipnja kapetana Matiju Sabljara.

Vojna je Krajina bila zastupana također na hrvatskom saboru, što ga je g. 1861. sazvaio ban Josip barun Šokčević. Tada je trgovište Otočac 22. svibnja izabralo za narodnoga zastupnika Josipa Murgića, a za njegova zamjenika Josipa Stipetića. Istoga su dana graničari otočke pukovnije izabrali Matu Sladovića iz Lešća, Marka Stojanovića iz Vrhovina, Samojla Kosanovića iz Korenice i Marka Božićkovića iz Škara.

Za hrvatski sabor od g. 1865. birala je otočka pukovnija 4 narodna zastupnika. Izbor se obavio 17. lipnja u selu Janjcu, a izabrani su: pukovnik Arsen Prodanov, potpukovnik Mate Elger, major Josip Nolden i kapetan Dioniz Paić. Stanovnici trgovišta Otočca nijesu se mogli složiti, te su kandidirali više lica. Na biralište je 19. lipnja pristupilo 119 izbornika, od kojih je 56 glasovalo za domaćega sina kapetana Adama Jovanovića, koji je proglašen narodnim zastupnikom, premda je dobio samo relativnu, a ne apsolutnu većinu svih prisutnih izbornika.

Vojna Krajina nije bila zastupana na t. zv. Rauchovom saboru, koji je g. 1868. sklopio državopravnu nagodu između Hrvatske i Ugarske. Krajišnici nijesu sudjelovali niti kod izbora, koji su obavljani g. 1871., 1872., 1875., 1878. i 1881.

Istom onda, kad je teritorij Vojne Krajine 1. kolovoza 1881. sjedinjen s građanskom (banskom) Hrvatskom i Slavonijom, dobili su bivši graničari ustavna prava, te se pomišljalo na izbore narodnih zastupnika. Na području bivše otočke pukovnije stvorena su 4 izborna kotara, kojima su sjedišta bila: Otočac, Perušić, Brlog i Ličko Petrovoselo.

Prvi je izbor za kotar Otočac obavljen 19. travnja 1883. Hrvatska je opozicija kandidirala sveučilišnoga profesora dra Frana Vrbanića, ali je za narodnoga zastupnika bio izabran vladin kandidat Nikola Omčikus, umirovljeni potpukovnik.

Živahna se izborna borba vodila u rujnu g. 1884., kad je prve svoje izbore u Hrvatskoj proveo ban Dragutin grof Khuen-Héderváry. On je u Otočcu kandidirao Josipa viteza Rukavinu, koji bijaše umirovljeni kotarski predstojnik. Njemu je za protukandidata postavila »stranka prava« glasovitoga Jozu Geržanića, bivšega gradskog bilježnika u Senju. Od 159 upisanih izbornika došlo je na biralište 127, te je 75 glasova dobio Rukavina, a 52 Geržanić.

Treći je izbor u Otočcu obavljen 14. lipnja 1887. Hrvatska je opozicija u Otočcu tako oslabila, da nije ni postavila svoga kandidata. Na biralište je došlo 140 izbornika, koji su jednoglasno izabrali za narodnoga zastupnika Josipa Rukavinu, kandidata mađžaronske »narodne stranke«.

Bolje bijaše 1. lipnja 1892., kad je »stranka prava« u Otočcu kandidirala zagrebačkoga zubara dra Antu Pavelića. Glasovalo je 280 izbornika, od toga 65 za Pavelića, a 215 za vladinoga kandidata dra Šandora Egersdorfera, sveučilišnog profesora iz Zagreba.

Četvrti je izbor obavljen 21. svibnja 1897. Od 199 izbornika glasovalo je 168, od toga 112 za mađžarona Ferdu Šaja, a 56 za Jozu Geržanića, kandidata »čiste stranke prava«.

Peti je izbor obavljen 7. studenoga 1901. Od 183 upisanih izbornika glasovalo je 155. Za narodnog je zastupnika izabran s 97 glasova zagrebački odvjetnik Ferdo Šaj. Pravaš Luka Grčević, umirovljeni kapetan, dobio je 58 glasova.

Kod izbora, koji je u Otočcu obavljen 3. svibnja 1906., nije »narodna stranka« ni postavila svoga kandidata. Od 213 izbornika došlo je na biralište 148, te je s 80 glasova bio izabran zagrebački odvjetnik dr. Živko Petričić, kandidat »čiste stranke prava«. Koalirac dr. Jovo Polovina dobio je 14, a izvanstranački kandidat Šandor Perc 54 glasa.

Sedmi je izbor obavljen 27. veljače 1908. Od 235 izbornika glasovahu 204, i to 133 za profesora dra Milana Ogrizovića, kandidata »Starčevićeve hrvatske stranke prava«, a 71 za pravaša Cezara Akačića, kandidata koalicije.

Promjenom izbornoga zakona od g. 1910. znatno je povećan broj izbornika. Tako je kotar Otočac dobio 930 izbornika, od kojih je 696 došlo na biralište 28. listopada 1910. Pravaši su ušli u izbornu borbu podijeljeni u 2 grupe, od kojih je jednu vodio dr. Josip Frank, a drugu dr. Mile Starčević. U Otočcu je u ime »Frankovaca« kandidirao Milan Pavlović, posjednik iz Križpolja, a u ime »Milinovaca« odvjetnik dr. Živko Petričić. Od strane hrvatsko-srpske koalicije kandidirao je dr. Srđan Budisavljević, a od strane pristaša bana Tomašića sveučilišni profesor dr. Edo Lovrić. Petričić je dobio 280, Pavlović 268, Budisavljević 122, a Lovrić 26 glasova. Kako nijedan kandidat nije imao apsolutnu većinu svih glasova, došlo je sutradan 29. listopada do užeg izbora između Petričića i Pavlovića. Glasovalo je 611 izbornika, i to 315 za dra Petričića, a 296 za Pavlovića.

Slično se zbilo 15. prosinca 1911., kad je na biralište došlo 577 izbornika. Koalicija je poduprla kandidaturu »Milinovca« dra Živka Petričića, da ne prođe dr. Milan Ogrizović, koji je doduše izjavio, da kandidira izvan svih stranaka, ali za koga se znalo, da spada među »Frankovce«. Petričić je dobio 307 glasova, a Ogrizović 270 glasova.

Deseti je izbor obavljen 16. prosinca 1913. Borba se vodila između »Milinovca« dra Živka Petričića i »Frankovca« dra Krunoslava Lokmera, odvjetnika u Otočcu. Koalicija je doduše kandidirala dra Srđana Budisavljevića, ali su Srbi dobili uputu, da glasuju za Petričića, da ne prođe Lokmer. Od 1236 izbornika glasovalo je 650, i to 341 za Petričića, 298 za Lokmera, a samo 11 za Budisavljevića. Tako je za narodnoga zastupnika bio izabran dr. Živko Petričić.

Na podnožju Velebita u nekadašnjoj buškoj župi nalazilo se »Donje Žazično«, gdje je na vrhu Gračini godine 1490. bio pavlinski samostan. O tom govori historijska isprava od 1. studenoga 1411. ovako: »Plemeniti ljudi Draškovići iz sela Žazična donjega, na kih deli iminja je vrh, ki se zove Gradčina, osnovaše na tom vrhu molstir (manastir) i crikvu sv. dive Marije, te ju daju redovnikom sv. Pavla.«

Drži se, da je današnje donje Pazarište upravo tamo, gdje je u srednjem vijeku bilo selo Donje Žazično. Šematizam senjske biskupije od godine 1896. kazuje, da župljani još i sada svoju crkvu sv. Jakova zovu »kloštar«; čine pak to zato, što je tu zaista nekada bio samostan redovnika Pavlina, koji se (valjda od straha pred Turcima) preseliše u Crikvenicu, te je narod od preostalih ruševina podigao sadašnju župnu crkvu.

Opisujući Liku i Krbavu godine 1696. javlja senjski biskup Sebastijan Glavinić, da se ispod sela Pazarište, Ostrovica i Hoteš nalaze ruševine od 4 crkve. Jedna od tih crkava ima zidane stijene i svod, ali nema krova, koji bi je štitio od kiše i snijega; u toj crkvi postoji još krstionica od četvornoga kamena sa starim napisima. — Vjerojatno je narod ovu crkvu pretvorio u svoju župnu crkvu. Učiniše pak to svakako koncem 17. vijeka. Imamo naime popis ličkih župa, koji je godine 1700. sastavio senjski biskup Martin Brajković. U tome popisu glede Pazarišta stoji bilješka: U novije doba podignuta je crkva uzašašća djevice Marije. Župnik živi od sabiranja (lukna), koje doprinose katolički Vlasi inače zvani Bunjevci; njihovih je kuća mnogo. Pod Pazarištem je stara crkva ispod tvrde Ostrovice. Tamo bi radi množine stanovnika imala biti župa, ili bi ondje imao neprekidno boraviti kapelan.

Major Bach, pisac povijesti otočke pukovnije, veli, da je župna crkva Uzašašća blažene djevice Marije u Gornjem Pazarištu sagrađena godine 1690., a župni dvor godine 1818. Isti Bach tvrdi, da je župna crkva sv. Jakova u Donjem Pazarištu sagrađena prije godine 1700., ali da je bila filijalka župe u Gornjem Pazarištu. Neko je vrijeme Donje Pazarište imalo stalnoga kapelana, koji bijaše podređen župniku u Gornjem Pazarištu. Od te lokalne kapelanije postala je godine 1777. u Donjem Pazarištu posebna župa, za koju je već godine 1772. podignut župni dvor.

Pazarište je isprvice pripadalo ličkoj krajiškoj pukovnji. Od nje je godine 1705. odijeljeno i pripojeno otočkoj pukovnji. Sva tamošnja okolica od Velebita do rijeke Like činila je posebnu krajišku satniju, kojoj ipak nije bilo sjedište u Gornjemu ili Donjemu Pazarištu, nego u selu Klancu. Ova (druga) krajiška satnija prestade postojati godine 1873., kad je Krajina razvojačena. Međutim je već 1. siječnja 1872. počela djelovati velika upravna općina, koja je također isprvice imala svoje sjedište u Klancu, dok ju nijesu koncem godine 1893. premjestili u Pazarište.

U Klancu je kao u sjedištu krajiške satnije osnovana pučka škola godine 1834. U Gornjemu Pazarištu otvorena je škola iste godine 1834. Prigodom popisa godine 1857. imalo je Gornje Pazarište samo 17 kuća, u kojima je stanovalo 810 žitelja, od toga 800 rimokatoličke, a 10 grčko-istočne vjeroispovijesti. U Donjem se Pazarištu tada nalazilo 13 kuća sa 190 žitelja, samih rimokatolika. Selo Klanac brojilo je 1857. godine 49 kuća sa 637 stanovnika, od toga 380 rimokatoličke, a 257 grčko-istočne vjeroispovijesti.

Prigodom popisa, koji je obavljen 31. prosinca 1910. živio je 331 stanovnik u onom Pazarištu, koje se prije zvalo Klanac, te gdje se g. 1910. nalazilo sjedište upravne općine. Samo 66 stanovnika bijaše u Donjem, a 230 u Gornjem Pazarištu, premda je porezna općina Gornje Pazarište brojila 1152, a porezna općina Donje Pazarište 2182 žitelja. Cijela upravna općina Pazarište brojila je 1910. godine 5632 stanovnika, od toga 5627 rimokatoličke, a samo 5 grčko-istočne vjeroispovijesti.

U selu Žitniku kod Pazarišta rodio se 23. svibnja 1823. veliki hrvatski rodoljub i pisac dr. Ante Starčević. Tamo su rođena i oba njegova sinovca: dr. David Starčević i dr. Mile Starčević, koji bijahu također hrvatski političari.

23. PERUŠIĆ

Među hrvatskim plemićkim obiteljima, koje u srednjemu vijeku nastavahu bušku župu, nalazila se i obitelj Perušić. Ta je obitelj u 15. vijeku (vjerojatno iza pada Bosne godine 1463.) podigla svoj »grad«, t. j. utvrđeni dvorac, koji je po toj obitelji dobio ime Perušić. Prvi put se »kaštel« Perušić spominje godine 1487.

Od članova plemićke obitelji Perušić spominju se u drugoj polovici 15. vijeka Dominik i Gašpar. Dominik Perušić bijaše godine 1468. u službi krbavskoga kneza Ivana. Gašpar je Perušić godine 1487. bio banov namjesnik i kaštelan grada Rmnja. Isti je Gašpar Perušić godine 1492. uz mnoge druge hrvatske velikaše i plemiće stavio svoj pečat na povelju, kojom se njemačkomu kralju Maksimilijanu i njegovim potomcima zajamčuje pravo na ugarsko-hrvatsko prijestolje, ako bi kralj Vladislav II. (odnosno njegov sin) umro bez zakonitih potomaka. Na temelju toga prava izabran je na saboru u Cetinju 1. siječnja 1527. Maksimilijanov unuk Ferdinand Habsburški za kralja hrvatskoga.

Kad su Turci u travnju godine 1527. osvojili Krbavu i Liku, dođe u njihovu vlast i Perušić. Odavle se hrvatski seljaci zakloniše na sjever u dolinu rijeke Gacke, a neki vjerojatno pođoše u Senj. Tvrđa u Perušiću ostade pusta i razvaljena do godine 1553., kad ju je obnovio poturica Malkočbeg, koji bijaše sultanov namjesnik u Bosni. Unutar dvostrukoga kamenog zida nalazila se jaka kula na najvišem mjestu; na samom pak zidu bijahu visoki i čvrsti čardaci, iz kojih su Turci mogli odbijati juriše neprijateljske vojske. Isti je Malkočbeg nedaleko tvrđe godine 1555. naselio Turke, koji će tu tvrđu braniti.

Odsada je Perušić bio glavna obrana turske Lake, kao što je Udbina bila za Krbavu. Krivo su to gledali senjski Uskoci. Zato oni godine 1569. poduzmu vojnu na Perušić. Uskoci su doprli do same tvrđe, pred kojom razbiše 2800 Turaka. Preostali Turci utekoše u tvrđu, odakle su morali gledati, kako Uskoci na lomači pale 2 martoloza (vlaška razbojnika), koji su u Senju djecu krali i Turcima prodavali.

Graničari iz Otočca i okolišnih sela udare godine 1636. na Perušić, te ga zauzmu i razvale. Odsada su Turci u Lici ostali bez prave zaštite; zato su nastojali da što prije obnove tvrđu u Perušiću. To je doznao i kralj Ferdinand, koji 27. svibnja 1637. iz Praga nalaže ratnom vijeću u štajerskom Gracu, neka se pobrine, da spriječi namjeru tursku.

Ipak su Turci ponovno utvrdili i naselili Perušić. Oni dapače odlučiše obnoviti i »Stari Perušić« kod Vrhovina. O tom je krajiški general Vuk Frankopan Tržački javio 13. ožujka 1641. iz Karlovca ratnom vijeću u štajerski Gradac ovu vijest:

Mene je kapetan Portner iz Otočca obavijestio, da je od svojih tajnih pouzdanika doznao, kako Turci namjeravaju opet podići tvrđu Perušić, koju su graničari već odavna opustošili. Turci su od porte (t. j. sultanove vlade u Carigradu) dobili dozvolu, da smiju Perušić zaposjesti s 12 agalaka (t. j. četa, koje vode age). Oba turska bega — onaj u Klisu i u Krku (Kninu) — imaju od porte nalog, da čuvaju majstore i radnike, koji će zidati utvrde oko Perušića. Bilo bi nužno, da se zapriječi ta izgradnja Perušića. Ali za tu svrhu ne bi bila dostatna ukupna sila Krajine, već bi trebalo dići pučki ustanak ili spremiti još veću pomoć.

Gašpar Frankopan, sin generala karlovačkoga, nije mogao podnijeti sramotu, da su Turci doista obnovili tvrđu Perušić, kojoj dadoše ime »Stari Perušić«. Kako se Gašpar odlikovao junaštvom, odlučio je godine 1642., da sruši Stari Perušić. U tu svrhu sastavi četu, s kojom provali do Perušića. Tu je Turke potukao i tvrđu im ošteti, pa se onda vratio kući s velikim ratnim plijenom. — Sličnu je navalu na Novi Perušić godine 1642. izveo Tomica Holjevac, porkulab (zapovjednik tvrđe) u Brinju. To nije bilo pravo senjskom kapetanu Ivanu Ernestu Herbersteimu, koji Holjevca 21. lipnja 1642. tuži ratnom vijeću, jer da se time izazivlju Turci na provalu u hrvatsku Krajinu.

U turskoj vlasti ostade Perušić do godine 1689., kada je karlovački general Herberstein poveo vojnu za oslobođenje Like i Krbave. Generalu se pridruži pop Marko Mesić, katolički župnik u Brinja, koji digne Otočane i Brinjane. Redomice zauzmu Hrvati ličke tvrđe, a 28. lipnja 1689. dođe hrvatska vojska i pred Novi Perušić. Da se ne prolijeva krv, predložiše Turcima, neka se predadu uz uvjet, da smiju slobodno otići iz tvrđe. Turskomu su dizdaru (t. j. zapovjedniku tvrđe) napose obećana za mito 2 konja. Ipak su Turci isprvice oklijevali s predajom tvrđe, jer se nadahu pomoći iz Bihaća. Kad je ta pomoć izostala, ostave Turci u noći od 29. na 30. lipnja Perušić, te se zapute preko Široke Kule u Udbinu.

Ipak ni jesu iz Perušića otišli svi Tura. Tvrđu je naime ostavilo samo 150 Turaka sa svojim obiteljima. U Perušiću ostade 45 Turaka, koji sa svojim obiteljima stanovahu u 20 kuća. Ovi su naime Turci odlučili, da će se pokrstiti, kako bi mogli zadržati svoju imovinu. O tome izvješćuje pop Marko Mesić ovako:

»Kad je vazeta Lika i Krbava, došal je general karlovački u Perušić z manum skupa; i stojeći na vratih Perušića general, — a Turci, što su ostali u Perušiću da će se krstiti, svi su izašli pred grad. I počel je (general) meni govorit, da Turcima povim, da ki goder se hoće krstiti, mora biti veran gospodinu Bogu, veri katoličanskoj i njihovoj cesarskoj svitlosti; daje svakomu sve ono, što je uživao za Turčina, muškomu i ženskomu; a on, ki je prošal, da sve njegovo ostane kod cesara; i da unapridak nimadu živiti onim načinom niti pravicom, kako su pod Turčinom po nijedan način; nego kakovom pravicom kršćani živu, tako da oni i njihova dica živu u svakom dugovanju.«

Kralj Leopold nije Liku i Krbavu vratio Hrvatskoj, kojoj je pripadala prije turske okupacije. Gospodarom Like i Krbave proglasila se bečka dvorska komora, t. j. financijalna uprava kralja Leopolda I. Komora je te zemlje 10. veljače 1692. za 80.000 rajnskih forinti prodala grofu Adolfu Sinzendorfu. Tako je i Perušić postao dijelom novo utemeljene grofovije. Ali već godine 1693. dođe Sinzendorf u sukobe s krajiškim kapetanima u Senju, Brinju i Otočcu. Naskoro se uvidjelo, da grof uopće loše upravlja Likom i Krbavom. On je primjerice u Lici

zabranio žito žeti i sijeno voziti, što je u narodu izazvalo pogibeljno ogorčenje. Kad je o tomu bio obaviješten kralj Leopold, dade godine 1693. razvrgnuti kupoprodajni ugovor o Lici i Krbavi. Dvorska je komora grofu Sinzendorfu vratila uplaćeni novac, te je ponovno preuzela upravu Like i Krbave.

Vuk Vlatković, kanonik senjski, dobio je godine 1695. od kaptola senjskog nalog, da uredi crkvene prilike u oslobođenoj Lici. Vlatković 21. veljače 1696. izvješćuje, da je u katoličke crkve pretvorio 4 turske džamije (on ih zove »mečiti«), i to po jednu u Perušiću, Budaku, Bilaju i Ribniku; on je prvi u tim crkvama služio svetu misu, obavljao krštenja i dijelio svetu pričest. Podjedno kanonik Vlatković kaže, da u spomenutim crkvama svetu misu služe i sakramente dijele svećenici, što ih je onamo poslao senjski biskup Sebastijan Glavinić.

Sačuvao nam se opis Like i Krbave od godine 1696. To je opisao senjski biskup Glavinić, koji je osobno obišao sva mjesta u Lici i Krbavi. Najprvo je došao u Perušić, za koji piše, da je 4 milje udaljen od Otočca. Perušić ima na uglovima gradskoga zida 4 branika; povrh toga ima i jednu okruglu kulu. U toj tvrđi stanuju samo 4 osobe, od kojih biskup spominje župnika i kaštelana (zapovjednika tvrđe). Izvan tvrđe u selu stanuje oko 300 ljudi, od kojih je 80 sposobno za oružje. U okolici Perušića viđaju se tu i tamo zidovi plemićkih kurija, u kojima su prije stanovali odličniji Turci. U toj se okolici opažaju također tragovi mnogih starih crkva. Kako u crkvi nije bilo zvonara, dao je biskup bubnjanjem sazvati ljude u crkvu, koja se nalazila izvan tvrđe. Tu je odslužio svetu misu, a zatim je narodu dao cjelivati križ i knjigu evanđelja. Tom je prigodom biskup pozvao ljude, da dignu tri pista i da za njim izgovaraju riječi, kojima prisižu podložnost i vjernost sv. Trojstvu, katoličkoj vjeri i caru Leopoldu. Glavinić veli, da će Perušić naskoro kraj tvrđe dobiti kapelu. Za gradnju te kapele dovaža već narod građe i drugo drvo; trebalo bi čavala i željeza.

Tvrđa se u Perušiću nije dugo održala. Službeni izvještaj od godine 1713. kazuje, da se tvrđa u Perušiću već pretvara u ruševinu. Ipak se još i sada jasno razabire, da je perušićka tvrđa bila opasana dvostrukim debelim zidovima, koji su dugi oko 150 metara. Najbolje se sačuvala okrugla kula, koja je još visoka do 10 metara. Na toj se kuli vide prozori, među kojima se osobito ističe onaj, koji iznutra ima u samom zidu 2 kamene klupe. Kula je nekada bila građena na 3 kata; zato se još i sada u njenim zidovima vide 22 rupe, u koje bijahu usađene grede za pojedine katove. Na ostancima nekadašnjih bedema razabiru se puškarnice, t. j. luknje, kroz koje su branitelji mogli pucati na neprijatelje. Iz kule se otvara vidik na polje, koje bijaše nekada zaraslo šumom. U tom se polju nalazi bunar Ahmetovac, koji nas imenom svojim sjeća na tursko doba.

Dok tako propada stara tvrđa u Perušiću, dotle se nedaleko od nje lijepo razvija selo Perušić. Mnogo je tomu pridonio položaj Perušića, koji je na glavnoj cesti, što iz Gospića vodi u Otočac.

Kad je princ Hildburghausen godine 1746. po nalogu kraljice Marije Terezije uredio ličku krajišku pukovnicu, postade Perušić sjedištem satnije, t. j. upravne, sudbene i vojničke jedinice spomenute pukovnije. Perušić je godine 1765. odijeljen od ličke i pripojen otočkoj krajiškoj pukovnici. Već godine 1779. postoji u Perušiću krajiška škola (t. zv. trivijalka) za dječake. Djevojačka je škola u Perušiću otvorena tek godine 1874.

Prostrana župna crkva sv. Križa sagrađena je u Perušiću godine 1698. U zvonik te crkve udario je grom dvaput (godine 1842. i 7. veljače 1753.). Župni je dvor u Perušiću sagrađen godine 1772. U Perušiću djelovahu dva župnika, — po imenu Nikola Pohmajević i Ivan Krstitelj

Kabalin, — koji su kasnije postali biskupi u Senju. (Pohmajević je biskupom senjskim postao 16. travnja 1718. i umro u Senju 7. veljače 1730., dok je Kabalin za biskupa senjskog imenovan godine 1772.). Pod župu u Perušiću spada filijalna crkva presv. Trojstva u Podovima, koja je podignuta prije godine 1772.

Prigodom popisa žiteljstva godine 1857. brojio je Perušić 561 žitelja u 45 kuća. Po vjeri bijaše 558 rimokatolika, a samo 3 grčko-istočna. Tada je već Perušić imao poštanski ured, a kasnije dobio je i brzojavnu postaju. U Perušiću je godine 1892. uređena stanica za ličku diližansu, koja je tada prometala putnike od Gospića do Ogulina. Počevši od 23. ožujka 1920. ima Perušić i željezničku postaju na glavnoj pruzi, koja od Splita vodi preko Knina i Gospića u Zagreba.

Manifestom od 8. lipnja 1871. odredio je kralj Franjo Josip, da se mjesto vojničkih sudova osnuju na krajiškom teritoriju kotarski sudovi i kotarske oblasti. To je 1. siječnja 1872. provedeno u Perušiću, gdje te oblasti ostadoše i onda, kad je Krajina 1. kolovoza 1881. definitivno pripojena građanskoj (banskoj) Hrvatskoj. Perušićki je kotar 31. prosinca 1910. brojio 20.925 žitelja, od toga 17.313 rimokatoličke, a 3609 grčko-istočne vjere uz 3 inovjerca.

24. IZBORI NARODNIH ZASTUPNIKA U PERUŠIĆU

Prvi je izbor narodnoga zastupnika za hrvatski sabor obavljen u Perušiću 19. travnja 1883. Tada je bio izabran Tomo pl. Orešković, poštar u Perušiću, koji je stupio u vladinu »narodnu stranku«.

Prava se politička borba povela u rujnu godine 1884., kad je Perušić birao drugi put. Vladin je kandidat bio Ante Binički, umirovljeni major. Njemu je »stranka prava« kao protukandidata postavila dra. Andru Bakarčića, odvjetnika na Rijeci. Svih je izbornika bilo samo 46. Od njih je na biralište došao 41, te je Bakarčić dobio 22, a Binički 19 glasova. Ali već kod narednog izbora, koji je u Perušiću obavljen 14. lipnja 1887., izabran je Binički jednoglasno, jer mu hrvatska opozicija nije postavila protukandidata. Premda su naime u izbornom kotaru perušićkom seljaci činili preko 90 postotaka svega žiteljstva, ipak su većinu izbornika činili činovnici i učitelji, koji su morali glasovati za vladinoga kandidata, jer je glasovanje bilo javno, a ne tajno. S istoga je razloga 1. lipnja 1892. bio bez protukandidata izabran podarhidakon i župnik Franjo Kovačić, kandidat »narodne stranke«.

Peti je izbor u Perušiću obavljen 19. svibnja 1897. Od 60 upisanih izbornika došlo je na biralište 38, koji bijahu odvisni ljudi; zato su svi glasovali za umirovljenoga profesora Martina Sekulića, kandidata mađaronske »narodne stranke«. Isti je Sekulić izabran i 9. studenoga 1901., ali ipak ne jednoglasno, jer mu je »stranka prava« kao protukandidata postavila Marka Došena, trgovca iz Gospića. Od 62 izbornika glasovalo je 55, od toga 36 za Sekulića, a 19 za Došena.

Sekulić je umro 14. travnja 1905. Zato je 4. studenoga 1905. došlo do naknadnog izbora, kod kojega je izabran vladin kandidat dr. Luka Marjanović, predstojnik vladinog odjela za pravosuđe. Njemu je išla u prilog nesloga pravaša, jer je »čista stranka prava« kandidirala

Franju Canjugu, župnika iz Gospića, a drugi pravaši Marka Mileusnića, veleposjednika iz Bukovca kod Zagreba.

Osmi je izbor u Perušiću obavljen 3. svibnja 1906. Tada je na biralište došlo 36 ovisnih izbornika, koji su glasovali za Belu pl. Adamovića, propaloga vlastelina iz Čepina kod Osijeka, dok je kod kuće ostalo 25 pravaških izbornika.

Iste je godine 1906. propala mađžaronska »narodna stranka«; zato više ne može ni postavljati svoje kandidate u Perušiću. Kod prvoga narednog izbora, koji je obavljen 27. veljače 1908., brojio je Perušić 74 izbornika. Od njih je 46 došlo na biralište i glasovalo za učitelja Marka Badovinca, kandidata »čiste stranke prava«.

Kad je hrvatski sabor g. 1910. promijenio izborni zakon, porastao je broj izbornika u Perušiću na 304. Prvi je izbor po tome izbornom zakonu obavljen 28. listopada 1910. Tada je u »čistoj stranci prava« već postojao raskol, te je u Perušiću u ime Frankovih pristaša kandidirao župnik Stipe pl. Vučetić, a u ime »Milinovaca« (t. j. pristaša dra. Mile Starčevića) veleposjednik Marko Mileusndć. Na biralište je došlo 259 izbornika, od kojih je 141 glasovao za Vučetića, 85 za Mileusnića, a 33 za sveučilišnog profesora dra. Ladislava Polica, pristašu bana dr. Nikole pl. Tomašića.

Naredni je izbor u Perušiću obavljen već 15. prosinca 1911. Tada je na biralište došlo 189 izbornika, od kojih je 150 glasovalo za pravaša Stipu pl. Vučetića, a 39 za dra. Ladislava Polica, kandidata novo stvorene Tomašićeve »stranke narodnog napretka«.

Dvanaesti je izbor narodnoga zastupnika u Perušiću obavljen 16. prosinca 1913. Tada je od 435 izbornika glasovalo 314., i to 216 za pravaša Stipu pl. Vučetića, a 98 za gospićkog odvjetnika dra. Milu Miškulina, kandidata hrvatsko-srpske koalicije.

25. ŽUPA U PERUŠIĆU GODINE 1768.

Po nalogu otočke krajiške pukovnije došao je 21. studenoga 1768. u Perušić ličko-krbavski arhidakon Ivan Krstitelj Kabalin, da upiše i procijeni dohotke župne crkve i župnika perušićkog. Kabalin je to obavio u prisutnosti Eustahija Jurina, kapetana perušićke satnije, i Jurja Zimera, sindika (t. j. staratelja i računovođe) župne crkve u Perušiću. Kabalin, Jurin i Zimer potpisaše zapisnik, iz kojega doznajemo ove podatke:

Župna crkva Uzvišenja sv. Križa u Perušiću podignuta je godine 1698. Patronat vrši senjski biskup, koji imenuje župnika i uzdržaje crkvu u Perušiću. Crkva je zidana i u dobrom stanju, a opskrbljena crkvenim pokućstvom i ukrasima. U crkvi manjka pod, a još nije posve dovršen crkveni strop. Trebalo bi namjestiti dostojniju propovijedaonicu i tabernakul, t. j. svetohranište, u kojemu se čuvaju pokaznica (mostranca) i ciborij (posuda s posvećenim hostijama za presvetu pričest). Župna crkva nema nikakova kapitala (novčane zaklade) ni nekretnina, a ne dobiva nikakvoga dohotka od zvonjenja ni od grobnice (koje valjda nije ni bilo u crkvi). Jedini je prihod župne crkve milostinja, koju narod u t. zv. škrabice daje prigodom svete mise. Drži se, da taj prihod godimice iznosi 13 rajnskih forinti. (Rajnski je forint vrijedio 60 krajcara ili 80 denara).

Župni je dvor zidan i udoban, a župnik ima ove prihode: Godišnji proizvod voća i povrća vrijedi 6 forinti. Novo stečeni vrt, u kome raste zelje, daje godimice 10 tovara zelja, što po 54 krajcara vrijedi 5 forinti i 40 krajcara. Na »Ograda« zvanj zemlji uživa župnik 7 jutara. Tamo dobiva 4 voza sijena, što po 3 forinta vrijedi 12 forinti; zatim 5 požunskih mjerova (vagana) pšenice, što po 2 forinta i 33 krajcara vrijedi 13 forinti i 15 krajcara; te 20 požunskih mjerova prose, što po 1 forint i 41 i po krajcara predstavlja vrijednost od 33 forinta i 45 krajcara.

Štolarina je župniku u Perušiću nosila ove godišnje dohotke: Za vjenčanje se župniku plaćalo 34 krajcara. Kako se godimice prosječno vjenčalo 28 parova, dobivao je župnik 15 forinti i 52 krajcara. Godimice se u perušićkoj župi prosječno pokapalo 30 odraslih ljudi i 45 djece. Za sprovod odrasloga plaćalo se župniku 34 krajcara, što je donášalo 17 forinti; za sprovod djeteta plaćalo se samo 7 krajcara, što je župniku donášalo godimice po 5 forinti i 15 krajcara. Kad je župnik o blagdanu sv. Triju Kralja blagoslivljao kuće svojih župljana, darivahu mu hljeb i suho meso, što je vrijedilo oko 7 forinti. Za krštenje djeteta nije se župniku ništa plaćalo. Isto tako nije župnik dobivao ništa, kad je u crkvu uvodio mladu ženu (prve nedjelje iza vjenčanja). Niti za t. zv. »vpelavanje« žene, kad ona prvi put iza poroda ide u crkvu, nije se župniku ništa plaćalo.

Župljani su župniku u Perušiću podavali t. zv. »šesnaestinu«, t. j. šesnaesti dio svoga priroda. Ta je daća župniku godimice donášala prosječno 44 požunska mjerova (vagana) pšenice, što po 2 forinta i 33 krajcara predstavlja vrijednost od 112 forinti i 12 krajcara; zatim 244 požunska mjerova raži, ječma i zobi, što po 1 forint i 4 i po krajcara predstavlja vrijednost od 411 forinti i 45 krajcara; onda 68 požunskih mjerova t. zv. pire (od koje se prigodom svatova pravio i »pirov kolač«), što po 1 forint i 7 i po krajcara vrijedi 76 forinti i 30 krajcara; zatim 20 pož. mjerova napolice, što po 1 forint i tri četvrtine krajcara vrijedi 20 forinti i 15 krajcara; napokon 169 požunskih mjerova zobi, koja se prodavala po 54 krajcara, te predstavlja vrijednost od 152 forinta i 6 krajcara. Od pčela, peradi i ovima sličnog priroda nije se župniku podavala »šesnajstina«.

U perušićkoj župi bijaše tada 60 t. zv. »inkvilina«, koji se hrvatski zovu »željari« ili »hižari«. Ovi nemaju zemljišnoga posjeda, nego samo kuću, u kojoj stanuju. Svaki inkvilin mora župniku za njegovu dušobrižničku pastvu platiti po 12 krajcara, što za svih 60 iznosi 12 forinti. Povrh toga podavahu ti inkvilini župniku i neke daće u naravi. Tako je župnik godimice dobivao 8 ovaca ili koza, što po 1 forint vrijedi 8 forinti; zatim 26 janjeta ili jareta, što po 30 krajcara predstavlja vrijednost od 13 forinti; onda 18 mjerova masla ili maslaca, što po 34 krajcara vrijedi 10 forinti i 12 krajcara; napokon 13 povjesma lana, što po 4 krajcara vrijedi 8 forinti i 40 krajcara.

U svemu je godišnji prihod župnika perušićkog iznosio 947 forinti i 3 krajcara. Pod župu u Perušiću spadahu godine 1768. dvije filijalne (područne) crkve, poimence: crkva sv. Trojstva u Podovama i crkva sv. Nikole u Kaluđerovcu. Crkva sv. Trojstva je podignuta na prastarim temeljima, ali je obnovljena godine 1752. Ta je crkva zidana i dosta prostrana, ali bi joj trebalo popraviti krov i strop. Crkva nema nikakvog uresa i pokućstva, izuzev srebren kalež, koji uostalom pripada župnoj crkvi. Jedini je prihod ove crkve milostinja, koju narod daje u škrabice prigodom svete mise. Godimice se tako u toj crkvi sabere 9 forinti. Crkva je od župne crkve udaljena 1 i po sata hoda.

U Kaluđerovcu je narod godine 1748. podigao crkvu sv. Nikole, koja je zidana i za tamošnji narod dosta prostrana. Trebalo bi na toj crkvi popraviti krov, pod, strop i oltar, te je bolje opskrbiti ukrasom i pokućtvom. Crkva nema nikakova kapitala i nekretnina, pa niti dohodaka

od grobnice i zvonjenja. Jedini je prihod milostinja, koje u škrabicu godimice dođe 2 forinta i 16 krajcara. Kraj crkve postoji drvena i neudobna kućica, koju bi trebalo temeljito obnoviti. U toj kućici stanuje kapelan, koji u Kaluđerovcu mjesto župnika obavlja sve duhovne poslove. On uživa malu zemlju, koja se jedne godine sije, a druge kosi, pa tako kapelanu daje u pšenici ili u sijenu godišnju vrijednost od 4 forinta. Narod u Kaluđerovcu daje kapelanu godimice u ime »šesnajstine« pšenice u vrijednosti od 3 forinta i 24 krajcara, ječma i prose u vrijednosti od 26 forinti i 16 krajcara, pire u vrijednosti od 7 forinti i 30 krajcara, napolice (t. j. raži pomiješane sa pšenicom) u vrijednosti od 3 forinta i 9 krajcara, te 15 požunskih mjerova zobi, koja po 4 krajcara vrijedi 13 forinti i 30 krajcara. Povrh toga dobiva kapelan od župljana na temelju posebnog ugovara godimice pšenice u vrijednosti od 16 forinti i 25 krajcara. Prosječno se u godinu dana vjenčaju 3 para, što kapelanu po 34 krajcara donasa 1 forint i 42 krajcara. Isto toliko dobiva kapelan za 3 sprovoda odraslih, dok djecu pokapa besplatno. O Trim Kraljima dobiva kruha i mesa u vrijednosti od 30 krajcara. Prema tomu cijeli godišnji prihod stalnoga kapelana u Kaluđerovcu iznosi jedva 78 forinti i 7 krajcara.

26. LIČKO PETROVOSELO

Tko putuje cestom iz Priboja u Petrovoselo, naužit će se prekrasnog vidika na lijepu ravnicu, koja se pružila prema bosanskoj međi. Oko se u prvom redu zaustavlja na Ličko Petrovoselo, koje se bjelasa ispod brda Čalopeka. Još godine 1772. nije tu bilo nikakvih kuća, već je ta ravnica služila Bosancima kao pašnjak za njihovu stoku. Krajina je tu ravnicu dobila tekar godine 1791., kad je Turska morala Austriji mirom u Svištovu odstupiti uzak komad zemlje uz bosansku granicu (površinu od 11 i po četvornih, milja).

Da se točno ustanovi međa između turske Bosne i hrvatske Krajine, sastavljeno je mješovito (tursko- austrijsko) povjerenstvo. Ovo je svoj posao započelo godine 1791., a dovršilo ga je tekar godine 1795. Međutim je krajiški kapetan Petar Kühn nastojao, da se što više obitelji iz otočke krajiške pukovnije nastani na spomenutoj lijepoj ravnici ispod Čalopek-brda. I zaista se tamo već na proljeće godine 1792. nastanilo mnogo graničara, koji su počeli kuće dizati i zemlju obrađivati. To bijaše krivo bosanskim Turcima, koji tako izgubiše dosadašnje svoje pašnjake. Radi toga navale Turci još iste godine 1792. na krajiške doseljenike. Kapetan Petar Kühn dočeka Turke i tako ih smlati, da su odsada ovaj kraj puštali na miru. Radi toga su naseljenici svomu selu dali ime »Petrovoselo«, da ovjekovječe ime kapetana Petra Kühna.

Duž nove granice bosansko-hrvatske dade krajiška uprava godine 1796. podići čardake, u kojima će stražariti naši graničari, da Turcima spriječe provale u krajiški teritorij. Iste je godine u Petrovoselo došao pravoslavni svećenik Vasilije Orlić. On je punih 6 godina služio liturgiju pod vedrim nebom, dok nije godine 1802. u Petrovuselu sagrađena grčko-istočna crkva sv. Petra i Pavla, Broj žitelja neprestano je rastao. Zato je krajiška uprava dala godine 1832. u Petrovuselu otvoriti pučku školu.

Tečajem vremena produljilo se Petrovoselo prema Vagancu, gdje su posljednje kuće Petrovasela gotovo povezane s kućama sela Rešetara ispod brda Čalopeka. Na drugoj pak strani doprlo je Petrovoselo gotovo do sela Žaljave. Iz Petrova-sela vodi ispod Plješivice državna cesta u Zavalje. Ova je cesta duga 9 kilometara, a građena je godine 1834.

Ličko je Petrovoselo godine 1857. brojilo 1679 žitelja, koji stanovahu u 118 kuća. Među žiteljima bijaše 1267 pripadnika grčko-istočne, a 412 rimokatoličke crkve. Prigodom popisa, koji je obavljen 31. prosinca 1910. brojilo je Petrovoselo 1063 žitelja, od toga 795 grčko-istočnjaka, a 265 rimokatolika. Petrovoselo ima vodovod iz vrela, koje se nalazi pod Velikim Javornikom.

27. PLITVIČKA JEZERA

U kotlini između dvije velike planine (Male Kapele i Ličke Plješivice) stvorila je voda najljepši svoj ukras: dražesna jezera i divne vodopade. To su »Plitvička jezera«, koja svoje ime dobiše po selu »Plitvice«, po kojemu je prozvan i potok Plitvice. Prodolje tih Plitvičkih jezera vijuga se od juga prema sjeveru u duljini od 8300 metara, dok uzdušna (ravna ili zračna) linija iznosi samo 5640 metara.

U svemu ima tu 16 jezera. Sva su jezera međusobno spojena čarobnim slapovima, koji dovodaju vodu iz viših jezera u niže. Najviše je »Prošćansko jezero«, kojemu je razina 639 metara viša od razine Jadranskoga mora. Najnižu točku čine t. zv. »Sastavci«, gdje se potok Plitvice sastaje s postankom rijeke Korane. Tu je razina vode samo 483 metra iznad morske razine, dakle za 156 metara niža od razine Prošćanskog jezera. Prema tomu su Plitvička jezera nanizana stupnjevasto (ili »na tavana«, kako se izrazuju geografi). Tomu je uzrok nagnutost kotline, u kojoj nastadoše Plitvička jezera.

Plitvička jezera dijelimo na gornja i donja. Gornja jezera leže na dolomitu, t. j. na tvrdom kamenu, koji vodu hvata, drži i sakuplja. Donja pak jezera imaju svoje ležište na vapnencu, koji vodu propušta (proždire). Izračunalo se, da iz Prošćanskog jezera u jednoj sekundi istječu 1162 litre vode, iz »Kozjaka« samo 1143 litre, a iz jezera »Kaluderovca« jedva 894 litre vode. To nam pokazuje, da se putem od svršetka Prošćanskog jezera do svršetka jezera Kozjaka gubi (t. j. u zemlju povire) 119 litara vode u jednoj sekundi, a na putu od Kozjaka do Kaluderovca još daljnjih 149 litara vode. Misli se, da svih 16 Plitvičkih jezera zajedno sadržaje 245 milijuna hektolitara vode.

Odakle tolika voda u onome kršu? Najveći dio svoje vode dobivaju Plitvička jezera s obronaka susjednih planina (t. j. Male Kapele i Ličke Plješivice). Jedan dio tih voda vidimo, jer u Plitvička jezera dolazi rijekama, potocima, vrelima i bujicama. Druge vode ne vidimo, jer u jezera ulaze podzemnim žilama, koje izbijaju postrance i na dnu jezera. Samo tako može se razjasniti i pojmiti silna i podjednaka množina vode u Plitvičkim jezerima.

Dugo nije hrvatski narod znao cijiniti prirodnu ljepotu Plitvičkih jezera. Turci su taj kraj zaposjeli u 16. vijeku, vjerojatno već godine 1527., kada osvojiše Liku i Krbavu, a najkasnije godine 1592., kada zauzeše grad Bihać. Plitvičkim jezerima tekao je poslije oslobođenja Like i Krbave (god. 1689.) kordun, t. j. granica između hrvatske Krajine i turske Bosne. Tu je često dolazilo do krvavih sukoba između Turaka i naših graničara. Veća je sigurnost u tome kraju nastala tekar godine 1791., kad je Turska iza velikoga rata morala Hrvatskoj odstupiti obližnja mjesta (Drežnik, Petrovoselo, Zavalje i t. d.), te se kordun pomaknuo nešto dalje prema rijeci Uni.

Putujući kroz Liku i Krbavu, došao je car Josip II. godine 1775. i na Plitvička jezera. On se divio prirodnoj ljepoti, kakve nije bilo ni u kome dijelu njegove prostrane države. Tako su Plitvička jezera prvi put došla do cijene, jer se o njima mnogo pričalo na carskome dvoru u Beču. To je ponukalo nadvojvodu Josipa, da i on godine 1801. dođe pogledati ljepotu Plitvičkih jezera.

Car i kralj Franjo, koji je godine 1818. sa svojom suprugom Lujzam putovao po južnoj Hrvatskoj i po susjednoj Dalmaciji, svrnuo se i na Plitvička jezera, kad je iz Otočca išao preko Priboja na kordun. Da vidi prirodnu krasotu, došao je godine 1845. na Plitvička jezera i saski kralj Fridrik August II. Hrvatski ban Josip Jelačić posjetio je Plitvička jezera dvaput. Prvi put je ondje bio u kolovozu godine 1848., kad je obišao bansku i južnu Krajinu, a drugi put je na Plitvička jezera poveo i mladu svoju suprugu banicu Sofiju.

Prvu su brigu za uređenje Plitvičkih jezera preuzeli časnici otočke krajiške pukovnije. Ipak je razmjerno malen broj ljudi dolazio na Plitvička jezera radi njihove udaljenosti od prometnih putova. Prilike se znatno promijeniše, kad je država počela graditi »ličku željeznicu«. Čim je 11. lipnja 1918. prometu predana željeznička pruga Ogulin— Vrhovine, odmah je porasao posjet Plitvičkih jezera, koja su samo 23 kilometra udaljena od željezničke postaje u Vrhovinama.

Jedva se počela graditi »lička željeznica«, već se javiše špekulanti, koji namjeravahu u svoju korist izrabiti Plitvička jezera. Koncem godine 1913. složio se naime konzorcij, u koji stupiše neki grofovi, odvjetnici i političari iz Rijeke, Zagreba i Münchena. Konzorcij je odmah podnio molbu, da mu se dozvoli »upotreba vode Prošćanskog jezera i jezera Kozjaka duž rijeke Korane za proizvodnju električne snage u industrijske i rasvjetne svrhe«. Po osnovi toga konzorcija trebalo bi na Plitvičkim jezerima podići 2 hidrocentrale za dobivanje električne struje pomoću pada tamošnje vode. Prva bi se centrala imala graditi na Gradinskom jezercu iznad Kozjaka. U tu bi se centralu imala svesti sva voda, koja dolazi iz Prošćanskog jezera sa srednjim tijekom od 4 kubičnih metara (t. j. 4000 litara) vode u jednoj sekundi. To bi za posljedicu imalo potpun prestanak najljepših slapova, koji se nalaze upravo na t. zv. srednjim jezerima (između Prošćanskog jezera i Kozjaka). Druga bi se centrala imala graditi na rijeci Korani. U nju bi se imala svesti voda iz Kozjaka i iz potoka Plitvice sa srednjim tijekom od 4 i po kubika vode u jednoj sekundi. Kad bi se to provelo, onda bi se slapovi t. zv. donjih jezera i slapovi rijeke Korane pretvorili u neznatne slapiće. Prema tomu bi Plitvička jezera izgubila najljepši svoj čar: divne slapove, kojima se voda ruši iz viših u niža jezera.

Županijska je oblast u Gospiću već 6. veljače 1914. odbila molbu spomenutoga konzorcija. Ona je to učinila na prijedlog svoga inženira, koji je kao stručnjak s temeljitim razlozima estetske naravi svjesno i odlučno ustao protiv podjele zamoljene koncesije.

Protiv spomenute molbe ustade i »Društvo za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera«. To je društvo 18. lipnja 1914. dapače zamolilo hrvatski sabor u Zagrebu, neka se stvori zakon, kojim će se Plitvička jezera za uvijek sačuvati kao »hrvatski narodni perivoj«.

Odsada se javno mnijenje u Hrvatskoj živo zanimalo za sudbinu Plitvičkih jezera. Pretegao je nazor, da treba oko Plitvičkih jezera odrediti t. zv. šumski zaštitni rajon (okoliš). Na području toga okoliša moraju se šume pomno čuvati, a ogoljela već mjesta najbrižnije pošumljivati, da se tako sačuva i pojača množina vode, koja pada iz oblaka. Poznata je činjenica, da mahovina i lišće u šumi poput spužve zadržava vodu prigodom jakih kiša; uslijed toga ta voda polaganije teče i prodire u zemlju, odakle nastaju hladni šumski izvori.

Nijesu ipak slapovi jedini užitak, što ga pružaju Plitvička jezera. Uz čaroban pogled na jezera i njihove slapove ugodno djeluje zdrav gorski zrak, koji je posve čist (bez prašine), a uz to i uvijek svjež (dapače i za najveće ljetne žege). Vjerojatno je upravo taj gorski zrak s množinom ozona pomogao do vanrednoga zdravlja okolišnog žiteljstva, u kojemu se nalazi razmjerno vrlo mnogo staraca i starica od preko 80, dapače i preko 100 godina. Strancima veoma godi kupanje u svježoj vodi Plitvičkih jezera. Za napitak služi dobra gorska voda. U svratište jezera Kozjak, koje se nalazi 590 metara iznad morske razine, uveden je vodovod iz vrela potoka Plitvice u visini od 606 metara. Ta je voda topla samo 10 stupnjeva Celzijevih, dakle ugodna i sposobna za napitak. U visini od 709 metara iznad mora izvire »Crna rijeka«, koja ima obilje bistre i kao led hladne vode. Treba još spomenuti, da su Plitvička jezera puna pastrva, među kojima ima i takvih, koje su teške po više kilograma. (Godine 1915. uhvaćena je u Plitvičkim jezerima pastrva, koja je težila 7 i po kilograma.) Za sladokusce ima u Plitvičkim jezerima i obilje rakova.

Usljed brojnih prirodnih darova mogu Plitvička jezera zaista služiti kao zračno lječilište, kao ugodno ljetovalište, te kao ljupko odmaralište. Za dobivanje električne struje mogle bi se izgraditi hidrocentrale nedaleko Plitvičkih jezera na rijeci Korani od Selišta do Drežnika.

Ogulinski krajiški pukovnik Josip barun Marojčić pozvao je oko godine 1850. sve časnike karlovačke Krajine (t. j. pukovnije: ličke, otočke, ogulinske i slunjske), da dođu na Plitvička jezera, gdje će se međusobno upoznati. I zaista se na Plitvičkim jezerima sastalo mnogo krajiških časnika, koji su ondje proveli dan i noć. Tu se razvila veselica, jer su časnici pjevali i plesali kolo, dok je vojnička glazba svirala, a momci su na ražnju vrtjeli janjce. Kako tada još nije bilo kuća, razapeše graničari na Plitvičkim jezerima vojničke šatore, pod kojima su časnici prenoćili. Tom je prigodom pukovnik Marojčić predložio, da se kod Plitvičkih jezera napravi kuća, u kojoj bi izletnici mogli naći svoje zaklonište.

Na svome službenom putovanju dođe godine 1860. na Plitvička jezera, podmaršal Ivan vitez Wagner, zapovjednik cijele karlovačke divizije, koju su činile spomenute 4 krajiške pukovnije. Wagner se divio prekrasnim jezerima, gdje ostade, doklegod se vidjelo. Kad je pala noć, opazio je, da nema zakloništa, gdje bi mogao prenoćiti. Zato je i on požurio izgradnju turističke kuće na Plitvičkim jezerima. Ovu zadaću preuzeše godine 1861. krajiški časnici otočke pukovnije, na čijem su se teritoriju nalazila Plitvička jezera. Za gradilište izabraše najljepši zaravanak Velike Poljane iznad jezera Kozjak, odakle se pruža divan vidik na jezera i okolišne planine.

Tu je godine 1862. dovršena t. zv. putnička kuća, u koju »smjestiše lugara, da polaznike Plitvičkih jezera dočekuje stanom i hranom«. Prizemlje te kuće sagradiše od kamena, a prvi kat od drveta. Oko cijeloga prvoga kata podigoše verandu (t. j. otvoreni hodnik) za razgledavanje. Za putnike bijaše u prvom katu uređena velika soba s 2 duga stola, oko kojih bijahu klupe. Posebna je soba uređena za šumarske činovnike, koji su iz Otočca u službenom poslu dolazili na Plitvička jezera. Putnička je kuća popravljena god. 1888. i 1906. Ona postoji i sada kao dobro uređena »lugarska kuća«. Ispod ove kuće sagradila je hrvatska zemaljska vlada godine 1892. jednokatnu zgradu, u kojoj stanuje cestar. U toj su »cestarskoj kući« uređene 2 sobe za županijskoga mjernika i za druge činovnike, koji u službenom poslu dolaze na Plitvička jezera. Istočno od »cestarske kuće« podignuta je godine 1894. druga kuća, u kojoj stanuju oružnici. Vlada je godine 1898. oružničku postaju iz Priboja stalno premjestila na Plitvička jezera.

U Zagrebu je godine 1890. pokrenuta misao, da se osnuje »Društvo za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice«. Hrvatska je zemaljska vlada 20. listopada 1893. potvrdila pravila toga društva, kojemu je svrha: da se na Plitvičkim jezerima stvore prilike za primanje i boravak

velikoga svijeta; da se trajno očuvaju krasote Plitvičkih jezera i okolice; da se prouče prirodne prilike toga kraja, t. j. geologija, klima, hidrografija, flora i fauna; da se urede i u redu drže putovi, staze, nasadi, šetališta, zabavišta, klupe i vidikovci; da se poznavanje Plitvičkih jezera širi slikama, svečanostima, zabavama i objavama na hrvatskom i na drugim jezicima; pa da se ide na ruku onima, koji žele graditi vile na Plitvičkim jezerima.

Društvo za uređenje i poljepšanje Plitvičkih jezera kupilo je za 40.000 kruna oveći posjed kod jezera Kozjak. Tamo je već 1. kolovoza 1894. započelo gradnju velikoga društvenoga hotela po nacrtu, što ga je izradio zagrebački arhitekt Josip Dryak. Gradnja hotela i gospodarskih zgrada stajala je 165.000 kruna. Troškom pak od 36.000 kruna nabavljeno je pokućstvo i drugi nared za hotelske prostorije i za 28 elegantno uređenih soba. Svečano je otvorenje društvenoga hotela obavljeno 24. svibnja 1896. u prisutnosti mnogobrojnog naroda iz cijele okolice Plitvičkih jezera. Tom je prigodom prisustvovalo hrvatsko pjevačko društvo »Velebit« iz Gospića, a svirala je vojnička glazba 79. pješačke pukovnije bana Jelačića.

Društveni se hotel nalazi 590 metara iznad razine mora, a 55 metara povrh jezera Kozjak. Jednokatna je zgrada zidana od tvrdoga kamena, te svakomu posjetniku imponira svojom veličinom, jer se diže poput kakvoga velikaškoga dvorca. Iznad prvoga kata uzdiže se tornjić za razgledanje okolice; pred samim pak hotelom nalazi se u obliku polukruga zidana veranda, gdje gosti sjede i uživaju, gledajući prekrasnu prirodu. Lijep se vidik pruža i s velike terase u prvom katu.

Dok se još gradio hotel, podigao je Šandor pl. Vučetić godine 1895. svoj ljetnikovac na ubavom brežuljku usred lijepoga naravnoga perivoja. Kako je Vučetić bio poštanski ravnatelj u Zagrebu, pobrinuo se, da Plitvička jezera dobiju poštansku, brzojavnu i telefonsku vezu. U novije doba izgrađeno je iznad jezera Kozjak još nekoliko vila.

Plitvička se jezera dijele na gornja i donja. Gornjih jezera ima 12, a zovu se: Prošćansko jezero, Ciginovac, Okrugljak, Veliko jezero, Malo jezero, Vir, Batinovac, Galovac, Milino jezerce, Gradinsko jezerce, Buk i Kozjak. Donja su ova 4 jezera: Milanovo jezero, Gavanovo jezero, Kaluđerovo jezero i Novakovića brod. Prošćansko jezero zaprema 118 jutara površine; dugo je 2900 metara, a široko poprečno 220 metara. (Najveća širina iznosi 500 metara.) Jezero Kozjak zaprema površinu od 143 rali zajedno s otočićem, koji je dug 270, a širok 60 metara. Sva su druga Plitvička jezera malena, te zapremaju površinu od 1 do 20 rali. Najljepši su slapovi kod jezera Galovca.

28. POČITELJ U LICU

Kod sela Počitelja izvire potok Počiteljica, koji utiče u rijeku Liku kod Novoga sela. Zemlja Počitelj (terra Pochytel) spominje se prvi put godine 1263. kao vlasništvo »ličkoga kneza Petra« (comes Petrus de Lyka), koji je pripadao hrvatskomu plemenu Mogorović. Kralj Bela oduzeo je od kneza Petra tu zemlju, mjesto koje mu je u zamjenu dao 5 drugih zemalja (posjeda). Godine 1332. spominje se Juraj Mlatković, koji bijaše »knez počiteljski« (comes de Pochitel). Kasnije pripade Počitelj knezovima Krbavskim. Tako su krbavski knezovi Tomaš i Butko »pod Počitelom« potvrdili hrvatski pisani ugovor između 2 hrvatska plemića. U vrijeme velikoga hrvatskog pokreta protiv kralja Sigismunda pod konac 14. vijeka prevladaše u

Počitelju braća Horvati (Ivan, Pavao i Ladislav) i njihov saveznik Ivan Paližna. Tada je već u Počitelju postojala tvrđa (»grad«), u koju su hrvatske ustaše zatvorili mađarske velikaše, koje zarobiše godine 1386. u bici kod Gorjana. Krčki knez Ivan Frankopan, koji bijaše pristaša kralja Sigismunda, opsjedao je početkom godine 1386. tvrđu Počitelj, koju je gladom, prisilio na predaju, pa tako oslobodio zatvorene Mađare.

Počitelj i nadalje pripada krbavskim knezovima Kurjakovićima. Sačuvala se povelja, koju su godine 1432. u selu Podgrađu »pod našim gradom Počiteljem« (sub nostro castro Pocitel) izdali krbavski knezovi: Karlo i Tomo, sinovi pokojnoga kneza Pavla, i Franjo, sin pokojnoga Butka. Tomini sinovi Ivan i Grga, knezovi Krbavski, daruju godine 1446. »pod Počiteljom« nekome plemiću 2 zemlje u Lici. Ono »Podgrađe«, koje se spominje godine 1432., postade kasnije varoš (oppidum). Tako su 3 krbavska kneza (Ivan, sin pok. Tome, te Pavao i Karlo, sinovi kneza Karla Krbavskoga) neku povelju izdali godine 1451. »u varoši pod Počiteljem« (in oppido sub Pocitel). U svome gradu Počitelju (in castro nostro Pochitel) pišu 3 krbavska kneza (Tomo, Ivan i Grga) godine 1455. mletačkoj republici, da će joj pomagati protiv svakoga osim protiv kralja svoga. I posljednji krbavski knez Ivan Karlović posjeduje grad Počitelj, koji spominje u svojoj ispravi od godine 1509.

Turci su grad Počitelj zauzeli na proljeće godine 1527. Oni u Počitelju vladaju do godine 1689. Ruševine nekadašnjega grada, koje narod zove »Vuksanova gradina«, vide se jugozapadno od današnjega sela Počitelja. U tomu selu stanuju gotovo sami doseljeni grčko-istočnjaci, koji imaju posebnu parohiju sa crkvom Uspenija Bogorodice. Počitelj je godine 1834. brojio 109 kuća s 1086 žitelja, a 1857. godine 112 kuća s 1340 stanovnika. Prigodom popisa, koji je obavljen 31. prosinca 1910., dijelio se Počitelj na gornje i donje selo. Gornji je Počitelj imao 440 žitelja (od toga samo 2 rimokatolika), a Donji Počitelj 424 žitelja (od toga 10 rimokatolika).

29. SELO PRIBOJ

Na cesti, koja iz Otočca vodi u Bihać, nalazi se oveće selo Priboj. To je pravo gorsko selo, jer se smjestilo s obje strane ceste u visini od 670 metara nad morem. Premalo je tamo polja i livada, a previše gologa i pustoga kamenja. Zato se narod u Priboju više bavi obrtom, nego li poljodjelstvom. Pribojčani su već odavna poznati kao vrsni kovači. Tamo je gotovo svaka kuća kovačnica. Tu se od željeza izrađuju kose, srpovi, noževi koričaši (u koricama) i oni maleni nožići, što ih bivši graničari nose kao privjeske.

Nekada je Priboj bio pogranično mjesto otočke krajiške pukovnije prema turskoj Bosni, jer je granica išla vrhom 1649 metara visoke planine Plješivice, spuštajući se na Rudanovac, odakle je preko Priboja vodila na Gavranić-most, koji se nalazi na rijeci Korani nedaleko sela Sadilovca. Tada se u Priboju održavahu sajmovi, na kojima su trgovci iz Bosne izmjenjivali svoju robu s trgovcima iz t. zv. Gornje Krajine. Na tim je sajmovima valjda prečesto dolazilo do svađe i krađe, radi čega je Müller, pukovnik otočke pukovnije, zabranio držanje sajmova u Priboju.

Kad je godine 1788. došlo do velikoga rata između Austrije i Turske, čuvala je otočka krajiška pukovnija svoj »kordun« kod Priboja. Oko 30.000 Turaka probilo se 11. studenoga 1789. uz

bočine Klokočevice do Priboja, gdje je udarilo na Otočane, kojima je zapovijedao pukovnik Kulnek. Premda je Turaka bilo mnogo više nego li graničara, ipak su Turci uzalud 3 dana jurišali na Otočane. Kada se uvjeriše, da ne mogu probiti kordun kod Priboja, ostaviše Turci to bojište, uzmaknuvši u Izačić.

Mirom u Svištovu (godine 1791.) morala je Turska odstupiti Austriji komad svoje Bosne od Cetina preko Drežnika i Donjega Lapca do međe (tada još mletačke) Dalmacije. Tako se i granica otočke krajiške pukovnije pomaknula s planine Plješivice nešto na istok prema Bihaću. Time prestade Priboj biti pogranično mjesto. To je povećalo sigurnost Priboja, koji se odsada nešto bolje razvijao.

Tamo je pukovnik Nikola Mastrović, koji je od godine 1843. do godine 1848. upravljao otočkom krajiškom pukovnijom, dao godine 1847. na svoj trošak graditi crkvu sv. Petra i Pavla. Ova crkva spada pod rimokatoličku župu u Korenici. Pukovnik Casanova dade godine 1840. graditi cestu, koja iz Priboja vodi preko Mirić-Štropine u Leskovac na Plitvičkim jezerima. Drugi pak otočki pukovnik August Billek dade godine 1852. probiti put iz Priboja preko sela Jezerca do Kozjaka, najljepšeg jezera plitvičkog. Napokon je godine 1870. prometu otvorena i nova cesta, koja se od Priboja niz bočine Klokočevice spušta u Petrovoselo. Ova cesta svojim zavojima (serpentinama) rastavlja Plješivicu od Male Kapele. Pukovnik August Billek dade godine 1851. u Priboj dovesti vodu ispod visa Velikog Javornika. (Isti je vodovod kasnije produžen u Željavu i u Petrovoselo.) Krajiška je uprava godine 1866. otvorila pučku školu u Priboju. Ovo je selo godine 1910. brojilo 434 stanovnika, od kojih bijaše 416 rimokatolika, 16 grčko-istočnjaka, a 2 inovjerca.

30. SELO PROZOR

Blizu Lešća nalazi se selo Prozor. Tu je zanimljiva rimokatolička crkva sv. Križa. Sagrađiše je god. 1794. upotrebljavajući kod gradnje ostanke nekadašnjega rimskoga hrama. Tako je u crkvu uzidan i jedan kamen poganskoga boga Priapusa. Više pak starinskih spomenika s napisima oštećeno je i uništeno prigodom gradnje crkve. Prozor je nekada spadao pod župu u Otočcu, ali je imao posebnoga kapelana svoga već od godine 1749. Župa je u Prozoru osnovana godine 1807., a župni je dvor podignut g. 1818. U njemu su tečajem 19. vijeka stanovali župnici: Antun Veljačić, Nikola Žic, Tomo Ježić, Antun Krišković, Jozo Konjatiski, Grgur Franić, Baltazar Habulin, Juraj Veljačić, Josip Seitz, Grgur Potočnjak, Vinko pl. Vlatković i Nikola Kocmut. Na brdu Prozoru vide se već izdaleka ruševine nekadašnje tvrđe Prozor. Čini se, da je ova tvrđa postojala još u rimsko doba. Za ovo govori i bunar, u koji je voda dovedena kroz olovno cijevi, kakve upotrebljavahu Rimljani kod izgradnje vodovoda. Uz to se u Prozoru nađoše ostanci velikoga rimskoga hrama, poimence sarkofag s napisom, 2 mitreja i mnogo napisa. Ova je tvrđa Hrvatima služila za obranu protiv Turaka u 16. i 17. vijeku. Turci su godine 1578. podsjedali Prozor, koji je iza toga bio zapušten do godine 1619., kada ga Hrvati ponovno utvrdiše. Posadi je neko vrijeme zapovijedao Andrija Kolaković, a stražmeštar bijaše Petar Banić. Selo Prozor ima i pučku školu, koja je utemeljena god. 1840. Prvi put se Prozor spominje godine 1449. (prigodom diobe frankopanskih imanja), kad je to selo pripalo knezu Sigismundu Frankopanu. U bečkom ratnom arhivu nalazi se tlocrt grada Prozora od godine 1701. Po tomu nacrtu, koji je objelodanio prof. Đuro Szabo, vidimo, da je tvrđa Prozor imala oblik četverokuta. Na jednom uglu bijaše jaka okrugla kula, na drugom

četverouglasti toranj, na trećem tornjić, kroz koji se ulazilo u tvrđu, dok se na četvrtom uglu sastajahu čvrsti gradski zidovi. Godine 1857. živjelo je u selu Prozor 856, a 1910. godine 758 stanovnika. Svi su žitelji u Prozoru rimokatoličke vjeroispovijesti.

Turci su na jesen godine 1623. odlučili, da će silom ili prijevarom zauzeti Prozor. O tomu su 11. listopada 1623. kralja Ferdinanda II. izvijestili njegovi povjerenici — knez Vuk Frankopan i Sigismund Gusić — ovako: Malena vojnička posada u Prozoru nije 9 dana dobila hrane. Uslijed gladi pobjeglo je iz tvrđe 13 vojnika. Pobjegla bi i preostala četiri branitelja, da nijesu 24. rujna 1623. u Prozor došli Vuk Frankopan i Sigismund Gusić. Oni su u Prozor smjestili petoricu Senjana i 1 Vinodolca, kojima obećашe u ime kralja, da će svaki dobivati mjesečnu plaću od 8 forinti za svoje uzdržavanje. Kada se Frankopan i Gusić vratiše u Brinje, dođe im 1. listopada na večer pouzdani glasnik, koji donese vijest, da će Turci naskoro - udariti na Prozor. Frankopan i Gusić odmah sastave u Brinju četvu vojnika, s kojima se požure u Prozor. Za tamne noći između 3. i 4. listopada 1623. dođe pod Prozor 120 turskih konjanika s 4 razvijene zastave. Polovica Turaka siđe s konja, da u jurišu poleti na tvrđu. Međutim se Frankopan i Gusić dogovore, kako će Turke pritisluti s 2 strane. Frankopan je s jednom četom konjanika stajao sakriven u zasjedi, dok je Gusić s drugom četom pješaka bio u tvrđi. Čim je Gusić dao otvoriti vrata, da iz tvrđe pojuri na Turke, odmah je i Frankopan udario na Turke straga. Uplašeni Turci počnu bježati pred Hrvatima, koji su ih nemilice progonili. Na bijegu pogibe 27 Turaka, među kojima bijaše i odličnik Selim Bahiragić. Hrvati su zarobili 23 Turčina, među njima i Deli Aliju, glasovitoga harambašu iz Bunića. Uz to su Turci izgubili 2 zastave i 49 konja, koji pripadoše pobjednicima. Frankopan i Gusić pojačaše nato vojničku posadu u Prozoru, koju opskrbiše također streljivom i hranom za 3 tjedna.

31. NEKADAŠNJE CRKVE U RIBNIKU KOD GOSPIĆA

Turci su iz Like istjerani godine 1689. U opustošena i prazna sela počeo se doseljavati narod iz drugih krajeva. Tako nastade i selo Ribnik uz lijevu obalu rijeke Like, desetak kilometara južno od Gospića. Za prvu potrebu sazidana je rimokatolička crkvice u kutiću među vodama, koje svojim zavojem u okrug čine malen poluotok.

Godine 1700. dođoše u Liku grof Antun Koro-nini i barun Jakob Fridrik Rambschissel, da kao povjerenici kr. komore ustroje Krajinu prema novomu vojničkom sustavu. Narod se uzrujao, kad je uvidio, da će mu taj vojnički sustav oteti stara ustavna prava. Od uzrujanosti plane i buna, i to najprije u Udbini. Odavle su kraljevski povjerenici pobjegli u Ribnik, gdje utekoše u crkvu, da sebi spasu život. (Tada je naime crkva vrijedila kao sigurno zaklonište. U samoj crkvi nijesu oblasti smjele uhvatiti niti zločinca.) No uzrujani narod 6. kolovoza 1702. prodre u ribničku crkvu, gdje ubije oba kraljevska povjerenika. Tako je župna crkva u Ribniku bila krvlju obeščašćena; zato ju biskup dade zatvoriti, a kasnije bude crkva i srušena. O tomu strašnom događaju sačuvala se predaja kod naroda u Ribniku sve do danas.

Rimokatolici u Ribniku podigoše već godine 1711. novu crkvicu na drugom mjestu: usred sela. Ova je crkvice bila malena poput kakve kapele, ali dovoljna za tada još malobrojni Ribnik. Za građu te crkvice upotrijebiše kamenje od stare porušene crkve. Zvonik je prigrađen kasnije. Tako su ribnički katolici dobili novu župnu crkvu sv. Petra i Pavla.

Punih 150 godina služila je ta crkva bez ikakvih neprilika bogoslužju. Ali iza toga snadoše crkvu redomice razne nesreće. Prva se nesreća desila u nedjelju dne 30. lipnja 1861. Upravo je svršila sv. misa, kad li nastade velika oluja. Prije nego li je narod izašao iz crkve, udari grom u zvonik. Munja uleti i u samu crkvu, gdje 11 ljudi izrani, a dvojicu ubije. Od groma se potresu zidovi i zvonik, a znatno se oštetili i crkveni svod.

Druga se nesreća zbilila na same Duhove 4. lipnja 1865. Kad se naime svršila služba božja, te je mnogobrojan narod izašao iz crkve, najednom se svom snagom srušio crkveni svod, koji je razorio pobočne oltare, a šatro nebnicu (baldahin), zastore i crkveno pokućstvo. Božja providnost sačuvala je narod, jer bi mnogo ljudi poginulo, da se je svod srušio za trajanja sv. mise.

Iza ove nesreće ostadoše u crkvi sv. Petra i Pavla 4 gole zidine i krov sa zvonikom. U cijeloj Lici nije bilo ružnije i nepodobnije crkve. Nespretno prizidan zvonik i raspucani crkveni zidovi služili su više na ruglo i sramotu negoli na ures, jer to nije bilo nalik kući božjoj.

Treći je udarac zadesio ribničku crkvu 10. travnja 1866. Tada je naime duvao silan vjetar jugović, koji je srušio crkveni krov i sva 4 zida. Od nekadašnje crkve preostadoše samo zvonik i svetište; ali i to dvoje raspucano, očekujući konačnu propast od kakvog potresa, groma ili vjetra. Preživjela se i propala stara crkva sv. Petra i Pavla, jer »vrijeme gradi, vrijeme i razgrađuje«.

32. SELO SINAC

U tome je selu još god. 1707. podignuta rimokatolička kapela sv. Ilije. Kapelan Simon Degoricia dade ovu kapelu god. 1741. srušiti i podići sadašnju župnu crkvu sv. Ilije. Crkva je dovršena god. 1750., a posvetio ju je god. 1751. senjski biskup Juraj Vuk barun Čolić, kako to kazuje latinski napis u crkvi. Tada je biskup posvetio i glavni oltar. Isprvice je Sinac spadao pod rimokatoličku župu u Otočcu; samo je imao lokalnu kapelaniju. Župni je dvor sagrađen god. 1818. Kao župnici u Sincu djelovahu: Josip pl. Degoricia do god. 1799., Martin Sarkotić od g. 1800. do g. 1830., Franjo Ivić od god. 1831. do god. 1846., Mate Matasić od g. 1847. do g. 1869. Matasića je g. 1870. naslijedio župnik Matošec. U krajiško doba bijaše Sinac sjedište posebne krajiške satnije. Sada je sjedište velike i čisto hrvatske općine. U Sincu je nekada bila glasovita »trivijalka«, t. j. krajiška škola, koja je osnovana godine 1781., kad je za nju podignuta i školska zgrada. Ta je trivijalka odgojila mnogo uglednih časnika. Prvi se učitelj zvao Mikić, koji je podjedno u župnoj crkvi obavljao službu orguljaša. Trivijalka je u Sincu ukinuta g. 1792. Sada ima Sinac pučku dječjačku i djevojačku školu. U Sincu je Vojna Krajina utemeljila djevojačku pučku školu god. 1831., dakle istodobno kada i u Lešću. Sinac se prvi put kao selo (villa Synacz) spominje tekar godine 1408. Ipak znamo, da je Sinac postojao već u neolitsko doba kao neko ljudsko naselje. Da su tamo kasnije živjeli Rimljani, dokazuje nam reljef boga Mitre, koji je iskopan u Sincu. Prigodom popisa žiteljstva godine 1857. brojio je Sinac 2106 stanovnika, od kojih je 2097 pripadalo rimokatoličkoj, a 9 grčko-istočnoj crkvi. Iza toga se mnogo žitelja iz Sinca odselilo u Slavoniju, a mnogi su pošli na rad u inozemstvo, naročito u sjevernu Ameriku. Zato je Sinac kod popisa, koji se obavio 31. prosinca 1910., brojio samo 1485 stanovnika, od kojih bijahu 1482 rimokatoličke, a 3 grčko-istočne vjeroispovijesti.

33. GRCKO-ISTOČNA CRKVA U ŠIROKOJ KULI

Već godine 1880. pokazala se potreba, da grčko-istočni žitelji u Kuli dobiju novu parohijalnu crkvu mjesto stare crkve, koja bijaše tijesna i ruševna. Dugo se vremena nije crkveni odbor mogao složiti u pitanju, gdje bi trebalo graditi novu crkvu. Mlađi su članovi odbora bili za to, da se nova crkva podigne u samom selu, gdje bi služila za ukras. Ipak su preteгли stariji odbornici, koji odlučiše, da se i nova crkva ima graditi na istom mjestu, gdje postoji stara crkva, premda je to mjesto odviše osamljeno, a izloženo nepogodama vremena bez ikakve zaštite.

Osnovu za gradnju nove parohijalne crkve izradio je inženir Josip Chvála, koji bijaše tada tehnički izvjestitelj kod županijske oblasti u Gospiću. Chvála je i nadzirao gradnju crkve, koju je dostao poduzetnik Lovro Pavelić iz Gospića uz cijenu od 11.000 forinti.

Staru su parohijalnu crkvu porušili u lipnju godine 1891. Početkom srpnja godine 1891. počeo je Pavelić graditi novu crkvu. Kako je gradilište bilo na kamenom brežuljku, nije trebalo temeljima ići dublje od 70 centimetara. Za gradnju je upotrebljen kamen, koji je Pavelić našao u 3 kilometra udaljenom kameniku. Iznad svetišta i crkvenoga tijela podignut je svod od cigle, koja se proizvela u Gospiću. Samo t. zv. popruzi svodova izvedeni su od kamenih ploča, od kojih, su načinjeni također obluci nad crkvenim vratima i prozorima. Crkva je potaracana klesanim pločama. Stube, dovratnici i niša pred glavnim ulaznim vratima izvedeni su od sivoga i crnoga kamena vapnenca. Kor drže 2 ukusna stupa od lijevanoga željeza. Veliki prozor na pročelju crkve urešen je oblucima od obdjelanoga kamena. Isti ukras dobiše i prozori na tornju, dok je sličan ures kod ostalih prozora izveden u cementnom mortu, kako je izveden i t. zv. glavni vijenac. Radi pogibelji od groma stavljen je na zvonik munjovod. Križ i jabuka na zvoniku načinjeni su od bakrene — u vatri pozlaćene — plaše. Crkveni je kor pokrit crnom, a zvonik bijelom štajerskom plasom.

Pavelić je novu parohijalnu crkvu u Kuli dovršio godine 1892. na zadovoljstvo crkvenog odbora. Kako se za novu crkvu nije mogao upotrijebiti crkveni namještaj iz prijašnje parohijalne crkve, odredio je odbor svotu od 4000 forinti za nabavu novoga namještaja. Od iste svote nabavljena su i dva oveća zvona za novi zvonik.

34. UDBINA

Tamo, gdje se danas nalazi trgovište Udbina, bilo je neko ljudsko naselje još prije rođenja Isusa Krista. Kasnije su tu prevladali Rimljani, koji podigoše svoju tvrđu nešto sjevernije od današnje Udbine. Hrvati se na Krbavskom polju nastaniše u 7. vijeku. Oni su tamo osnovali krbavsku župu, koja je poslije pripala obitelji Gusić. Sjedištem župe postade grad Krbava (civitas Corbaviensis), gdje je već godine 1185. svoje sjelo imao i rimokatolički biskup krbavski. Taj se grad pod imenom Krbava spominje u ispravama od godine 1332., 1375. i 1469. Ime »Udvina« (a ne Udbina) nalazimo prvi put godine 1491. u kronici Ivana Tomašića. I

kasniji spomenici iz godine 1493., 1509., 1332., 1375. i 1469. Ime »Udvina« (a ne Udbina) »Udvina«, a Krbavsko polje nosi godine 1522. ime »Udvinsko polje«.

Tečajem srednjega vijeka vezana je prošlost Udbine sa sudbinom knezova Krbavskih, naročito pak sa sudbinom Ivana Torkvata Karlovića, posljednjega kneza Krbavskoga. Otkako su Turci godine 1463. osvojili Bosnu, često provaljivahu u zemlje knezova Krbavskih. Turci su u Krbavu prodirali dolinom rijeke Unca, jer su im Hrvati priječili put preko rijeke Vrbasa, na kojoj uzdržavahu nekoliko važnih tvrđava (među tima i Jajce). Uslijed čestih turskih provala nestade žiteljstva na Krbavi. Tu su naime Turci jedne Hrvate poklali u borbi, druge odveli u svoje ropstvo, a treće prisilili, da uteknu u sigurnije krajeve.

Hrvatski plemić Ivan Kobasić iz Brekovice javlja 5. kolovoza 1524. Bemardinu Ričanu, vrhovnom kapetanu austrijskoga nadvojvode Ferdinanda, da krbavski knez Ivan Karlović nema nikakvih koristi od svoga imanja u Krbavi, »gdje je ostao bez kmetova, koji su mu prije obrađivali polja). Naprotiv mora Karlović trošiti novce za uzdržavanje posade u tvrđi Udbini. Zato Kobasić moli Ričana, neka sklone nadvojvodu Ferdinanda, da on pošalje pomoć (u novcu) za obranu Udbine; ova naime zaštićuje i njegove zemlje (osobito Kranjsku, Korušku i Štajersku), u koje će Turci provaljivati, ako u njihove ruke padne Udbina.

Karlović je Udbinu održao još neko vrijeme. Spomenuti Kobasić dapače 4. travnja 1527. javlja iz Brekovice: »Gospodin ban (Ivan Karlović) pobio je pod Udbinom neke Turke.« Ali već 27. svibnja 1527. piše Krsto Frankopan iz Križevaca senjskomu biskupu Franji Jožefiću hrvatsko pismo, u kome se tuži, da mu Turci porobiše imanja u južnoj Hrvatskoj, koja se tada za razliku od Slavonije zvala »Hrvati«. Frankopan izričito kaže: »Ono, ča smo imili u Hrvatih, to nam savsema Turci razrobiše, pokli je Udvina vzeta«. Podjedno Frankopan dodaje, da bosanski paša »sada tvrdi Udvinu, Mersin i Komić«. Prema tomu je Udbina u turske ruke pala na proljeće godine 1527.. i to između 4. travnja i 27. svibnja.

Turci su Udbinu odmah utvrdili, kako to tvrdi Frankopan u svome pismu biskupu Jožefiću. Da je Udbina dobila jake utvrde, vidi se već po tome, što je krajiški general Andrija Auersperg uzalud godine 1582. udarao na taj grad. Turci su oko same tvrđe izgradili i svoju varoš, koja je oko godine 1620. brojila 300 kuća. Ova se varoš sastojala iz dva predgrađa, koja bijahu okružena zidovima.

Kada su Hrvati godine 1689. pod vodstvom karlovačkoga generala Herbersteina otjerali Turke iz Like, dođe red i na Krbavu. Tada se u tvrđi udbinskoj nalazila posada od 500 Turaka, koji bijahu na glasu radi svoje hrabrosti. Hrvatska je vojska 3. srpnja 1689. stigla pred Udbinu. Tamo je Hrvate već dočekalo 300 Turaka, te se pod samom tvrdom zametnuo ljuti boj. Turci su pred većom silom uzmaknuli u tvrđu, koja bijaše gotovo nepredobitna. Hrvati se brzo uvjerile, da bi uzalud prolijevali svoju krv, udarajući na tvrđu običnim jurišima. Zato je general Herberstein odlučio, da će Turke na predaju tvrđe prisiliti dugom opsadom. U tvrđi je naime bilo dovoljno hrane, ali ni jednoga bunara. Uslijed suše nestade vode u cisternama, a Hrvati sprečavahu Turcima uzimanje vode iz vrela oko tvrđe. Tako se naskoro u tvrđi pojavila oskudica vode. Već 17. srpnja bijahu Turci u tvrđi prisiljeni, da kruh i pogače mijese krvlju zaklanih životinja, jer nije bilo vode ni za tu svrhu. Od jada su Turci neprestano iz tvrđe pucali na hrvatske vojnike, da ih otjeraju. Strahovita je žeđa prisilila Turke, da iz tvrđe više puta provale, ne bi li se kako dočepali kojeg izvora. Tako je dolazilo do oštih kreševa, u kojima je poginulo mnogo hrvatskih i turskih junaka. Napokon su Turci počeli pregovarati s generalom Herbersteinom o predaji tvrđe. Sklopljen je ugovor, po kojemu će Turci u tvrđi ostaviti svoje topove, zastave i puške, a s prtljagom i sitnim oružjem otići iz Udbine preko planine Plješevice

u Bosnu, kamo će ih ispratiti hrvatska vojska. To se i dogodilo 21. srpnja 1689. kada je iz Udbine na put krenulo oko tisuću Turaka (muškarci, žene i djeca). Putem se Turci zavadiše s pratnjom, te neki Turčin ubije jednoga Plaščanina. Nato se zametne borba, u kojoj izginuše svi Turci osim njih 30.

Senjski biskup Glavinić piše godine 1696., da je Udbina postala stražom Hrvatske protiv Turaka. Unutar starih zidina podigoše Hrvati razne zgrade, koje su služile vojnoj posadi. Važnost Udbine prestade, kad je mirom u Svištovu (godine 1791.) pomaknuta granica Hrvatske dalje na istok. Od onda se nekadašnja tvrđa pretvara u ruševinu. Tako se do danas sačuvalo nešto od zidina, pa i donji dio glavne kule, koja bijaše okrugla, te koju je naokolo opasao dvostruki zid.

Udbina je godine 1857. brojila 82 kuće, u kojima je stanovalo 1216 žitelja, od toga 1187 rimokatoličke, a 23, grčko-istočne vjeroispovijesti. Rimokatolici su imali župnu crkvu sv. Nikole, a pravoslavni spadahu pod parohiju u Mutiliću. Udbina je tada imala poštu, a bijaše sjedište ličke krajiške satnije. Škola je u Udbini osnovana godine 1773. Prigodom popisa žiteljstva, koji se obavio 31. prosinca 1910., brojila je Udbina 1475 stanovnika, od kojih su 1244 pripadala rimokatoličkoj, a 231 grčko-istočnoj crkvi. Cijeli je kotar udbinski tada brojio 13.101 žitelja, od toga 9581 grčko-istočne, a 3520 katoličke vjere.

35. SELO VRHOVINE

Vrhovine su u srednjem vijeku pripadale knezovima Frankopanima, koji su tamo sagradili i tvrđu (castrum). Kada se Frankopani godine 1449. podijeliše, dobio je knez Sigismund Frankopan »tvrđe: Otočac, Prozor, Vrhovinu i Dabar«. Tada su u Vrhovinama stanovali sami rimokatolici. Godine 1502. nastade spor između senjskoga i otočkoga biskupa radi ubiranja desetine. Tada je kralj Vladislav II. odredio da župnici i svi klerici u Vrhovini, Dabru i u okružju Gackom spadaju pod jurisdikciju biskupa u Otočcu.

Jedan sat hoda od Vrhovina nalazi se brežuljak, na kojemu je nekada stajala tvrđa »Stari Perušić«. Tvrđa bijaše okružena zidom, a još godine 1834. vidio je tamo Fras ostanke porušene cisterne (nakapnice). Ta je tvrđa pripadala hrvatskoj plemićkoj obitelji Perušić. Kad su Turci godine 1527. osvojili Liku i Krbavu, služila im je tvrđa »Stari Perušić« kao krajna točka za njihove predstraže protiv hrvatske Krajine. Zato je godine 1642. na tu tvrđu navalio knez Gašpar Frankopan Tržački, brat Katarine Zrinske. Gašpar je na juriš zauzeo tvrđu, iz nje je otjerao Turke, a zatim ju je zapalio. Od onda se tvrđa pretvarala u ruševinu. Iste je godine Gašpar Frankopan razvalio i tvrđu Crna Vlast, koja se nalazila nedaleiko Staroga Perušića na okruglom i nevisokom brijegu. Tu je nekada vjerojatno postojala rimska naseobina Arupium, jer se tamo iskopalo različitih urna, u koje su Rimljani stavljali pepeo umrlih. Godine 1774. našao je neki pastir u Crnoj Vlasti posudu sa 60 dukata, koji su kovani u vrijeme kralja Mati je Korvina. Iznad sela Crna Vlast opažaju se tragovi redovitih opkopa. Tamo su iskopani razni komadi od varenog metala. Fras je godine 1834. u Vrhovinama vidio i ruševine dviju starih crkava. Selo Crna Vlast zvalo se u krajiško doba »Donje Vrhovine«.

U selu Donje Vrhovine bijaše zapovjedništvo 7. krajiške satnije otočke pukovnije. Zato je tamo uređen poštanski ured (na polovici puta od Petrovasela u Otočac), a godine 1837. otvorena je u

Vrbovinama i pučka škola. Kad je Krajina razvojačena, postadoše Vrhovine sjedištem velike upravne općine, pod koju spadaju i Plitvička jezera. Vrhovine su dobile na ličkoj željeznici važnu željezničku postaju, koja je otvorena 11. lipnja 1918. Kroz Vrhovine prolazi i autobusna linija, koja vodi od Senja preko Otočca na Plitvička jezera i dalje u Bihać.

Gornje i Donje Vrhovine zajedno imale su 1834. godine 152 kuće s 1859 žitelja, od toga 1757 grčko-istočne, a 102 rimokatoličke vjeroispovijesti. Godine 1857. imaju Donje Vrhovine 96 kuća s 1305 žitelja, a Gornje Vrhovine (Vlast) 49 kuća s 851 žiteljem. U Donjim Vrhovima bijahu 182 rimokatolika, a u Gornjim Vrhovinama stanovahu sami grčko-istočni žitelji. Prigodom popisa, koji je obavljen 31. prosinca 1910., brojile su Vrhovine 1043 stanovnika, od toga 914 grčko-istočnih, a 129 rimokatolika. Potonji spadaju pod župu u Sincu, dok za grčko-istočne žitelje postoji u Vrhovinama posebna parohija.

36. SELO ZAVALJE

Mirom u Svištovu (godine 1791.) morala je Turska odstupiti Austriji uz bosansko-hrvatsku granicu dugoljast, ali uzak komad zemlje, koji je zapremao površinu od 11 i po četvornih milja. Krajiška je uprava u Zavalju godine 1795. sagradila vrlo veliku zgradu, koja se zvala »raštel«. (Pod imenom »raštel« razumijevalo se takvo pogranično mjesto, gdje su Krajišnici smjeli trgovati s Turcima iz Bosne, a da se ipak ni jesu mogli pomiješati, jer bi iz toga lako nastao krvav sukob).

Oko raštela nastadoše naskoro i privatne kuće, u koje se doseliše katolički Ličani. Za njih je već godine 1795. podignuta i rimokatolička crkva sv. Franje Serafinskoga. Bosanski su Turci godine 1809. nenadano nahrupili u Zavalje, gdje spališe crkvu i sve kuće. Ali brzo se obnovilo selo, a godine 1816. sagradiše i novu rimokatoličku crkvu. Ova postade župnom crkvom godine 1818., kad je u Zavalju podignut župni dvor.

Isprvice je oko raštela u Zavalju bila samo jaka ograda od hrastova drveta. Zato se Turci na jesen godine 1817. dogovoriše, da će se kroz ovu ogradu probiti u dvorište i porobiti skladište razne robe, koja se nalazila u raštelu. I zaista su Turci nahrupili na drveni plot, da provale u raštel. Ali na dvorištu nađoše krajiškoga zastavnika Stevana Grbića, koga je tamo pravodobno poslao major Višnić. Graničari su odbili brojnije Turke, koji se raštrkaše na sve strane. Jedna se grupa Turaka zaklonila u Zavaljskoj draži, gdje je na nju naišao šerežanski vicebaša Lacko Babić. Premda je Babić uza se imao samo 7 šerežana, ipak je odvažno udario na Turke, te ih je djelomice pobio, djelomice otjerao preko međe. Za svoje junaštvo bio je Babić odlikovan na osobit način. Njega naime predstaviše caru i kralju Franji I., kad je 28. travnja 1818. došao u Otočac, te je vladar svojom rukom prikopčao Babiću na prsa srebrenu kolajnu.

Naredne godine 1819. nadozidaše na raštel u Zavalju prvi kat. Da se pak lakše obrani dvorište raštela, porušena je godine 1833. oko njega drvena ograda, te je sagrađen čvrsti zid s puškarnicama i sa spremištem za topove. Odsada više nijesu Turci ni pokušali da udare na raštel. To je donijelo veću sigurnost i selu Zavalju, koje se brzo proširilo po zaravanku ispod Plješivice.

U raštelu zavaljskom redovito je stanovao zapovjednik cijeloga »korduna« otočke krajiške pukovnije. To je obično bio major, komu bijahu podređene krajiške straže u svima »čardacima« na kordunu. Zavaljski je raštel služio i kao »kontumac«. Tu je naime u doba kuga i kolere trebalo smjestiti ljude, stoku i robu, koja se dovozila iz Bosne. U toj postaji čekalo se (već prema odredbi) po 10, po 21 pa i po 42 dana, dok je obavljena raskužba. Korduna nestade godine 1872., kada su porušeni čardaci i kada je ukinuta komtumacna postaja u Zavalju.

Zavalje je godine 1857. brojilo 453 žitelja (samih rimokatolika), koji stanovahu u 33 kuće. U selu bijaše već i pučka škola. Prigodom popisa, koji je obavljen 31. prosinca 1910., imalo je Zavalje 782 stanovnika, od toga 752 rimokatoličke, a 30 grčko-istočne vjeroispovijesti. Zavalje je g. 1872. radi turske granice dobilo brzojavni ured.

37. BUNA U BRUVNU I U LOVINCU GODINE 1751.

Lički je pukovnik Antun Losy godine 1751. uveo batine i njemačku komandu. To su Ličani primili s velikim negodovanjem. Uzbuđenost se još povećala, kada su neki krajiški časnici počeli graničarima preoštro suditi. Tako je poručnik Labicki u Bruvnu običavao krajišnike za neznatne prekršaje kažnjavati s 50 pa i sa 100 batina. Slično je radio poručnik Holjevac u Lovincu. Njihova je okrutnost tako razdražila graničare, da su počeli prijetiti. Ipak nijesu časnici marili za te prijetnje. Napokon je mjeseca lipnja godine 1751. planula otvorena buna u Bruvnu i u Lovincu. Oboružani puškama, sjekirama i kosama navališe graničari u Bruvnu na kuću, gdje je stanovao poručnik Labicki, te ubiše svoga tirana. Slično se dogodilo u Lovincu, gdje je razjaren narod ranio poručnika Holjevca; i njega bi graničari ubili, da mu ne pomogše neki prijatelji, te je živ utekao.

Karlovački general Leopold barun Scherzer, koji je zapovijedao cijelom »hrvatskom« ili t. zv. »gornjom« Krajinom, bio je tada na dopustu. Scherzera je zamjenjivao general Benvenuto grof Petazzi, koji se nalazio u Brlogu na Kupi. Petazzi se po svojoj dužnosti pobrinuo, da što prije uguši bunu u Lici, da se ne raširi i po drugim krajevima. Zato je Petazzi 12. lipnja 1751. odredio, da iz Otočca mora odmah u Bruvno i u Lovinac krenuti 1 štopski časnik s 500 vojnika; ne bude li to dovoljno za svladavanje ustanka, ima onamo poći cijela otočka krajiška pukovnija.

Naskoro se pokazalo, da je Petazzi bio odviše uplašen. Buna je naime već i prestala, kad je u Liku stiglo 500 Otočana. Iz Bruvna je 31 buntovnik prebjegao u Tursku. Protiv ostalih Bruvnjana i Lovinčana bude povedena sudbena istraga, koja je potrajala gotovo 3 mjeseca. Osuda je izrečena 30. rujna, a potvrđena 4. listopada 1751. Na smrt je osuđeno 7 buntovnika, na 3 godine »robije« 8 buntovnika, a na 3 mjeseca zatvora 6 buntovnika. Tri buntovnika osuđena su na šibe (morali su trčati kroz špalir od 300 vojnika, koji će ih udarati šibama). Spaljeno je 9 kuća, čije stanare protjeraše iz Like. (Među ovima bijaše i grčko-istočni parah u Bruvnu). General Scherzer došao je u Gospić, da osobno prisustvuje, kada će krvnik 6. listopada 1751. mačem sjeći glave onoj sedmorici osuđenika. Iza toga smaknuća morali su knezovi i potknezovi iz Bruvna i Lovinca pred generalom klečeći položiti prisegu vjernosti.

S tornjeva u Bruvnu i u Lovincu skinuta su zvona, kojima je narod zvonio, na uzbuju. Imena tih sela dade general napisati na crne tablice, koje je onda krvnik slomio. Za kaznu su brisana ta

imena, te oba sela dobiše njemačka imena po zaštitnicima župnih crkvi. Tako se Bruvno odsada kroz 110 godina službeno zvalo »Sankt Peter«, a Lovinac je dobio službeno ime »Sankt Michael«. Tako ostade sve do 19. srpnja 1861., kad je kralj Franjo Josip »milostivo« dopustio, da se ta mjesta opet zovu onako, kako ih je narod uvijek nazivao. Državni je erar zaplijenio kuće i posjede onih Bruvnjana, koja utekoše u Tursku. Na njihova se mjesta naselilo 14 katoličkih obitelji iz Pazarišta, Perušića i Mušaluka. Ali već godine 1754. stiže odluka, da se kuće i zemlje imaju dati onim bruvanjskim bjeguncima, koji će se vratiti iz Turske.

38. ODAKLE POTJEČE IME »KAPELA« ZA GORU »GVOZD«?

Jozefinska cesta, koja iz Karlovca vodi u Senj, prelazi preko 888 metara visokoga sedla, koje Veliku Kapelu dijeli od Male Kapele. Tik ovoga sedla stajao je nekada na 623 metra visokom brdu pavlinski samostan sv. Nikole, koji se u sredovječnim listinama zove samostan »sv. Mikule na Gvozdi«. Ovaj samostan osnovao je oko godine 1390. grof Anž (Ivan) Frankopan, koji je sa svojom ženom Anom i sa svojim sinom Nikolom stanovao u susjednom gradu Modrušu. Grofovi Frankopani pokloniše pavlinskom samostanu toliko posjeda, da je u tome samostanu moglo živjeti 80 redovnika, samih hrvatskih Pavlina. Osim toga odmarahu se u samostanu putnici, koji putovahu iz Primorja i u Primorje. No u 16. vijeku opustio je taj samostan radi čestih provala turskih. Malo po malo pretvorio se u ruševinu i samostan i kapela sv. Nikole. Istom poslije izгона Turaka iz Like god. 1689. moglo se pomišljati na obnovu spomenutoga samostana. Pavlini su naime još uvijek vodili računa o bogatim posjedima toga samostana. Pavlin Matevčić sagradi god. 1708. nov samostan, upotrijebivši građu razvaljenoga samostana. Novi samostan bijaše znatno manji, jer su u njemu stanovala samo tri Pavlina; ipak je i on imao nekoliko soba, u kojima će prenočiti putnici, jer u ono doba još nije bilo javnih svratišta. Jednako su Pavlini uz samostan obnovili i kapelu sv. Nikole. Po toj kapeli počeo je narod već prije toga imenom »Kapela« nazivati ono sedlo, preko kojega vodi put iz Munjave u Jezerane, odnosno iz Karlovca u Senj. Ovaj prijelaz nalazimo prviput imenom »Kapela« označen u izvješću ratnoga vijeća od god. 1655., kada je onaj kraj bio već lišen staroga žiteljstva, koje poznaše ime »Gvozd«. Po pavlinskoj kapeli počeo je kasnije narod nazivati imenom »Kapela« i susjedne gore. Za pravu goru (a ne samo za sedlo) nalazimo ime »Kapela« prvi put god. 1692. u pismu senjskoga kapetana grofa Rudolfa Edlinga. U pismu kralja Leopolda I. od 30. lipnja 1696. nalazimo već dvije gore »Kapele«. Što je zapadno od spomenutoga sedla, kojim ide Jozefinska cesta, dobije ime »Velika Kapela« (glavna brda: Klek, Bitoraj i Bjelasica), dočim se istočni nastavak prozvao »Malom Kapelom« (glavno brdo: Seliški vrh). Danas tamo nema pavlinskoga samostana, jer je kralj Josip II. god. 1786. ukinuo red Pavlina: tako se samostan uz Jozefinsku cestu po drugi put pretvorio u ruševinu, koja se još i danas vidi.

Historijsko ime »Gvozd«, koje se često spominje u izvorima Srednjega vijeka, postoji ipak i danas: Imenom »Gvozd« zove se brdo povrh Doljnjega Modruša, nasuprot nekadašnjega pavlinskoga samostana.

III. BILJEŠKE

IZ PROŠLOSTI LIKE I KRBAVE

1. Gospić nije postojao u srednjem vijeku. To je mjesto nastalo tek u tursko doba, a zametak mu je učinio aga Senković. On je naime na zgodnom mjestu iznad vrela, koje teče u rijeku Novčiću, podigao svoju kulu. Nedaleko te kule razvilo se mjesto, kojemu dade ime Gospić. To se mjesto prvi put spominje godine 1692. u onom ugovoru, kojim je grof Zinzendorf od dvorske komore kupio cijelu Liku. Senkovićeve je kula isprvice imala 2 kata. Gornji dio kule dade srušiti kasnije uprava Vojne Krajine. Tom su prigodom stavili na Senkovićeve kulu novi krov, a na zidu probili vrata i prozore. Zidovi te kule bijahu debeli 1 metar, a promjer kule iznosio je 8 metara. Senkovićeve je kula u krajiško doba služila kao skladište. Iza ukinuća Vojne Krajine postade ta kula vlasništvo gospićke općine, koja ju dade porušiti pod konac 19. vijeka.

2. Po sata hoda istočno od Gospića izvire iz litice vrelo »Kulina«, odakle zdrava voda teče u rijeku Novčiću. Iznad vrela postoje ruševine neke tvrđe. To su ostanci »Rajčić-grad«, koji se spominje godine 1692., kad je grof Adolf Zinzendorf od dvorske komore u Beču kupio Liku za 80.000 rajnskih forinti. Među ruševinama toga »Rajčić-grad« razabire se okrugla zgrada, koja se iznad zemlje diže nešto preko jednoga metra. Ova je kula u promjeru imala 7 metara, a njeni zidovi bijahu debeli 2 metra i 16 centimetara. Na zidovima vide se još puškarnice, t. j. škulje, kroz koje su branitelji mogli gađati napadače.

3. Silna planina Plješivica, koja Krbavu dijeli od doline rijeke Une, zvala se nekada »Vražji vrtal« (njemački »Teufelsgarten«, latinski »Hortus diaboli« ili »Diavoli mons.« Tako tu goru zove Tomašić u svojoj kronici, opisujući događaje nesretne godine 1493. Ivan Tonko Mrnavić piše životopis hrvatskoga bana Petra Berislavića. Spominjući junačku banovu smrt godine 1520. na gori Plješivici, izriječom kaže, da je ta planina »radi strahote« dobila »ime Vražji vrt« (nomen ab horriditate »Hortus diaboli«). Ime Plješivica za tu planinu dolazi prvi put godine 1696. u opisu Like i Krbave od biskupa Sebastijana Glavinića.

4. Današnje selo Mekinjar (gornji i donji) zvalo se u srednjem vijeku »Mekinan«. Prvi put se spominje 15. svibnja 1466., kada se vodila kod »krbavskog stola« (suda) parnica između Bobinjana i Mekinjana. Nad školskom zgradom u Mekinjaru vide se ostanci predrimске utvrde. Na polju pak ispod sela bijaše u srednjem vijeku katolička crkva. Tamo je Fras godine 1834. na mjestu zvanom »Crkvina« vidio lijepo izrađeno i ukrašeno kamenje kao ostatak spomenute crkve. Za turskih provala nestade katoličkih žitelja u Mekinjaru. Onamo su Turci naselili grčko-istočne »Vlahe«, čiji potomci kao »Srbi« još i danas tamo žive. Mekinjar je godine 1857. brojio 98 kuća s 1041 stanovnikom. U selu bijaše samo grčko-istočna parohijalna crkva sv. Đurđa. Pučka je škola utemeljena g. 1873.

5. Grad Zubar spominje se tu trnom ugovoru, kojim je grof Adolf Zinzendorf godine 1692. od dvorske komore u Beču za 80.000 rajnskih forinti kupio Liku. Ruševine tvrđe Zubara postoje na 701 metar visokom čunjastom brdu, koje se vidi na putu cestom iz Osika do Novog sela.

6. Ivan Tonko Mrnavić, koji je napisao životopis hrvatskoga bana Petra Berislavića, spominje, da ga Turci ubiše godine 1520. blizu tvrđe, koja se zvala »Arx Farkassi«. I senjski biskup Sebastijan Glavinić, koji opisuje Liku i Krbavu godine 1696., izriječom navodi, da se na međi

nalazi »castrum Farkasich«, pa dodaje, da gora Plješivica rastavlja Farkašić od turskih tvrđa u susjednoj Bosni. Danas postoji selo Frkašić na obronku planine Plješivice jugoistočno od Korenice. Nema dvojbe o tom, da je spomenuta tvrđa Farkašić stajala negdje kod današnjega sela Frkašića (istočno od sela Bilopolja).

7. Rijeka Klokot izvire ispod Ličke Plješivice gotovo na granici Bosne i Hrvatske; kratkoga je toka, jer naskoro utječe u rijeku Unu. Drži se, da je Klokot nastavak svih potoka, koji se nalaze na Krbavskom polju. Ovi naime potoci poniru u zemlju, jer ih od Une, kamo šalju svoje vode, rastavlja planina Plješivica. Svakako je pak Klokot nastavak rijeke Korenice, koja izvire u Vrelu, a ponire kod sela Ponore nedaleko mjesta Korenice. Kod izvora Klokota boravio je godine 1345. ugarsko-hrvatski kralj Ljudevit I. On je naime godine 1344. poslao u južnu Hrvatsku bana Nikolu Banića s ovećom vojskom, da Vladislavi, udovici kneza Nelipića, oduzme grad Knin, koji bijaše nekada kraljevski grad. Vladislava se dugo opirala i hrabro je branila Knin, premda je Baniću u pomoć došao i bosanski ban Stjepan Kotromanić. Nestrpljivi je kralj Ljudevit mislio, da Banić ne će moći zauzeti Knin. Zato je sam kralj na proljeće godine 1345. s 30.000 vojnika krenuo iz Ugarske u južnu Hrvatsku. To je uplašilo junačku kneginju Vladislavu, te je ona u lipnju godinu 1345. predala Baniću grad Knin uz uvjet, da kralj njenom sinu Ivanu Nelipiću potvrdi sav ostali posjed. Kralj je za predaju Knina doznao 13. srpnja 1345., kada je s vojskom svojom dopro do Bihaća na rijeci Uni. Da mu se vojnici odmore od dugotrajnoga i napornog puta, udario je kralj kod vrela Klokota svoj tabor, u kome ostade 18 dana. Tu je u audijenciju primio i junačku kneginju Vladislavu Nelipićevu, kojoj potvrdi ugovor, što ga je sklopila s banom Nikolom Banićem.

8. Nedaleko Perušića nalazi se selo Kvarte. Tu je nekada bilo rimsko naselje, kako dokazuju razni iskopani rimski spomenici. Među tima bijahu: i 3 javne rimske kamene mjere, od kojih je najveća sadržavala 33.3 litre, srednja 13.5 litara, a najmanja 7.95 litara. Te su mjere godine 1899. poslone u zagrebački arheološki muzej. Nedaleko od sela Kvarte postoji kula, koja se zove »Štitar«. To je ime od sela Šćiter, koje se spominje u listinama od godine 1484., 1486., 1487., 1492. i 1508. Selo Kvarte brojilo je 1857. godine 68 kuća, u kojima je stanovalo 919 žitelja, od toga 897 rimokatolika. Prigodom popisa godine 1910. bila su u tomu selu jedva 533 žitelja, od toga 527 rimokatolika.

9. U Kaluđerovcu kod Perušića bijaše sredinom 19. vijeka župna crkva sv. Nikole posve trošna. Pozvani vještaci ustanoviše, da se ima cijela crkva srušiti izuzev svetište, koje ima svod naslonjen na tvrde zidove. Župnik Andrija Trinajstić počne na sve strane tražiti pomoć, jer su domaći žitelji malobrojni i siromašni. (Seljaci iz Kaluđerovca znadu praviti vrlo dobre glinene lonce, koje na konjima razvažaju po cijeloj Lici i Krbavi. Tako lončarijom prehranjuju svoje obitelji, jer imaju premalo plodne zemlje.) Na preporuku pukovnika Prodanova iz Otočca darovao je kralj Franjo Josip tisuću forinti za obnovu župne crkve u Kaluđerovcu. Nato počnu seljaci graditi vapnenice i paliti vapno za gradnju zidova. Iz okolišnih šuma dovažahu drva, iz kojih su onda kod kuće tesali grede i pilili daske. Jednako su dovažali pijesak, te iskapali i priređivali kamen. Sami su župljani besplatno dvorili zidare, koji su zidali crkvene zidove. Tako je do jeseni godine 1865. bila izgrađena gotovo nova crkva, koja je dobila i novi krov i posve novu sakristiju. Premda još nije imala zvonika, ipak je tako obnovljena crkva sv. Nikole blagoslovljena 30. listopada 1865. Blagoslov je uz asistenciju trojice župnika obavio Fabijan Sokolić, podarcidakon iz Pazarišta. Prvu pak svetu misu otpjevao je domaći župnik Andrija Trinajstić, koji se najviše brinuo za obnovu crkve.

10. Uz cestu, koja iz Petrova sela vodi ispod planine Plješivice u Zavalje, smjestilo se selo Željava (nekoć zvano »Šeljava«). Ovo je selo nastalo oko godine 1780. Kako bijaše na granici

bosansko-hrvatskoj, mnogo je stradalo prigodom velikog rata, što ga je Austrija 3 godine (1788.—1791.) vodila s Turskom. Kod Željave je u svibnju godine 1789. došlo do okršaja, u kome su otočki graničari nemilice pobili Turke. U tome se boju osobitom hrabrošću odlikovao razvodnik (frajt) Studen, koji je zato od pukovnika dobio 6 dukata u ime nagrade. Turci iz Ostrošca i Izačića udariše na Željavu u kolovozu godine 1789., ali ih opet poraze graničari. Ipak se i kasnije slabo razvijalo to selo, dok je god Bosna pripadala Turskoj. Tako je Željava godine 1857. imala jedva 13 kuća, u kojima je stanovalo samo 69 žitelja. Brže se to selo napućivalo tek iza godine 1878., kad je u Bosni prestala vlast Turaka, te je naša grainica postala sigurnijom, prigodom popisa, koji se obavio 31. prosinca 1910., brojila je Željava 876 stanovnika, od kojih je 651 pripadao grčko-istočnoj, a 225 rimokatoličkoj crkvi. Željava dobiva vodu putem vodovoda ispod visa, koji se zove Veliki Javornik.

11. Cesarov kamen zove se 573 metara visoki brijeg na podnožju planine Plješivice. Ime je svoje taj brijeg dobio 14. lipnja 1818. Tada je naime onamo došao car i kralj Franjo I., koji se sa svojom suprugom Karolinom putovao po južnoj Hrvatskoj i po Dalmaciji. Car je s toga brijega promatrao lijepu dolinu rijeke Une. Imao je i prekrasan vidik na bosanske planine. Graničari su na spomen careva posjeta tomu brijegu dali ime »Cesarov kamen«. O tomu je nekoliko redaka uklesano također u kamenu liticu na spomenutom mjestu.

12. Nekada je u Krbavi stanovala hrvatska plemićka obitelj Bobinac. Selo, u kojemu stanovahu plemići Bobinci, zvalo se »Bobina vas.« U hrvatskoj ispravi od godine 1449. spominje se »pop Blaž plemenem Bobinac, vikar u Lici«. Uz Bobince stanovahu u »Bobinoj vaši« godine 1466. plemići Matelj Vukonić, Jakov Fricković i Pavao Nos. Oni su 15. svibnja 1466. vodili pred »krbavskim stolom« (sudom) parnicu protiv svojih susjeda Mekinjana u današnjem Mekinjaru. Ta je parnica 28. lipnja 1467. završena u prilog Mekinjana. Plemići Bobinci izgubiše svoje posjede godine 1527., kada Turci osvojiše Krbavu. Bobinci se pravodobno zakloniše u dolinu rijeke Gacke. Tamo kod Gornjega Prozora postoji i danas »Bobinčevo selo«, u kojemu se godine 1900. nalazilo 10 kuća sa 70 žitelja.

13. Južno od Udbine nalazi se selo Kurjak, koje je godine 1857. brojilo 51 kuću sa 1005 žitelja grčko-istočne vjeroispovijesti. Ovi spadaju pod parohijalnu crkvu rođenja Bogorodice u Srednjoj Gori. Na strmoj hridini iznad sela Kurjaka vide se ruševine »grada Kurjaka«. Tu bijaše najstarije sjedište krbavskih knezova Kurjakovića; oni su ime dobili po svom pradjedu Kurjaku, koji je živio koncem 13. i početkom 14. vijeka, te koji se u latinskim listinama od godine 1298. do godine 1304. zove »Curiacus«, odnosno »Curiachus« s pridjevkom »de Corbavia«.

14. Današnje selo Podlapac dobilo je svoje ime po 974 metra visokom brdu Lapac, ispod koga se nalazi. Tu je nekada bio »grad« (utvrđeni dvorac) knezova Krbavskih, a zvao se »Podlapčec«. U ispravi od godine 1509. spominje se, da knez Ivan Karlović posjeduje u Krbavi 3 grada, poimence: Udbinu, Komić i Podlapčec. Turci su taj grad zauzeli godine 1527., pa ga u svojoj vlasti držahu do godine 1689. Koncem 17. vijeka doseliše se u okolicu toga grada novi žitelji. Podlapac je sredinom 18. vijeka postao sjedištem krajiške satnije. Tamo je godine 1779. otvorena pučka škola (t. zv. trivijalka), koja je godine 1802. imala 25 učenika. Podlapac je godine 1834. imao 100 kuća s 1295 žitelja. Prigodom popisa godine 1857. brojio je Podlapac 116 kuća, u kojima je stanovalo 1098 žitelja, od toga 1070 rimokatoličke, a 28 grčko-istočne vjeroispovijesti. Za rimokatolike postoji u Podlapcu posebna župa sa crkvom sv. Jurja. Ova je crkva sagrađena 9. lipnja 1718., kad je u Podlapcu bio kapetan Jurica pl. Holjevac, a župnik

Mijo Marinić, rodom Senjanin. Župna je crkva produljena godine 1747., kad je dobila i toranj. Kad je 1. siječnja 1872. u Podlapcu osnovana upravna općina, zvalo se to selo još »Podlapača«. Na molbu tamošnjih žitelja preporučila je godine 1903. glavna skupština ličko-krbavske županije hrvatskoj vladi, da selo Podlapača promijeni svoje ime u »Podlapac«. Vlada je tu promjenu imena dozvolila 11. siječnja 1904.

15. Godine 1834. brojio je Sveti Rok kod Lovinca 132 kuća, u kojima stanovahu 1484 žitelja, cd toga 1478 rimokatolika. Selo se smjestilo ispod gorostasnog Velebita, a ime je dobilo po svojoj župnoj crkvi sv. Roka. Posebna je župa u Sv. Roku osnovana godine 1790. Prije toga bijaše tamo stalan (t. zv. lokalni) kapelan, podređen župniku u Gračacu. Poštanski ured, koji se prije nalazio u nedalekom selu Cerju, premješten je godine 1832. u Sv. Rok radi nove umjetne ceste, koja je tada bila izgrađena preko Velebita do Obrovca i dalje do Zadra. U Sv. Roku ostade poštanski ured do 1. listopada 1892., kada je premješten u Lovinac, gdje je sjedište upravne općine. Pučka je škola u Sv. Roku otvorena godine 1854.

16. Na osamljenom brdu, koje se diže u dolini rijeke Zrmanje, vide se još i danas goleme ruševine Zvonigrada. Oko god. 1220.—1223. pripadao je Zvonigrad knezu Višanu, koji bijaše rođak bibrirskoga kneza Grgura Šubića. Za toga Višana pripovijeda splitski arhiđakon Toma u svojoj povijesti splitske nadbiskupije, da bijaše velik zaštitnik krivovjeraca bogumila. Kasnije nalazimo Zvonigrad u posjedu knezova Nelipića. Tako kralj Sigismund 29. studenoga 1412. u Brinju izdaje listinu, kojom knezu Ivanu Nelipiću dozvoljava, da slobodno raspolaže sa svima svojim gradovima i posjedima. Tu se među ostalim gradovima spominje »također grad Zvonigrad«. Isti je Nelipić godine 1434. potvrdio, da svojoj kćeri Katarini, supruzi kneza Anža (Ivana) Frankopana duguje 50.000 dukata (valjda u ime miraza); za taj dug predaje joj sva imanja i gradove svoje, pa tu izrijeком spominje i »castrum« (t. j. utvrđeni dvorac) Zvonigrad s pokrajinom Odorja. Kasnije prevladaše u Zvonigradu knezovi Krbavski. Tako je godine 1468. kaštelanom u Zvonigradu bio hrvatski plemić Ivan Benković, službenik krbavskoga kneza Karla Kurjakovića. Karlov sin Ivan knez Karlović sklapa 22. veljače 1509. nasljedni ugovor s knezom Nikolom Zrinskim, koji se oženio njegovom sestrom Jelenom. U tome ugovoru nabraja Karlović svoje gradove, među kojima spominje i Zvonigrad. U turske je ruke Zvonigrad pao između god. 1522. i 1527.

17. Tko se vozi željeznicom iz Gospića u Ribnik, opazit će na osamljenom brežuljku razvaline grada Bilaja, koga zovu također Belaj i Bjelaj. To bijaše svojina Tome pl. Tvrtkovića, koji je od god. 1446. do g. 1448. bio podban Hrvatske i Dalmacije. Tvrtković je grad Bilaj godine 1451. odstupio hrvatskomu banu Petru Talovcu. Kasnije dođe Bilaj u vlasništvo knezova Krbavskih. Vidimo to iz listine od 22. veljače 1509., gdje krbavski knez Ivan Karlović nabraja Bilaj među svojim gradovima u Lici. Ispod tvrđe Majske postojala je i varoš, koja se spominje g. 1512. Turci su Bilaj držali od god. 1527. do g. 1687., kada im ga iza opsade oteše Hrvati. Mesić je god. 1691. u Bilaj naselio Hrvate, čiji potomci stanuju tamo i danas. Od g. 1807. ima Bilaj posebnu župu sv. Jakova. Kod Bilaja se 21. svibnja 1809. vodila krvava borba između Ličana i franceskog maršala Marmonta. God. 1834. imao je Bilaj 51 kuću sa 514 žitelja. godine 1857. brojio je 550, a 1910. godine 609 stanovnika, samih katolika.

18. Selo Brušane pod Velebitom pripadalo je od godine 1527. Turcima. To je selo godine 1685. zauzeo knez Jerko Rukavina. On je tamo stvorio svoje imanje, na koje je godine 1692. naselio Hrvate iz Moravica u Gorskom Kotaru. To bijahu obitelji Abramović, Čop, Ivančić, Lisac, Naglić, Peterlić, Plesa, Sanković i Šneberger. Ovi su doseljenici isprvice bili kmetovi Jerka Rukavine. Kad je pak u Lici uređena Krajiška pukovnija, postadoše spomenute obitelji graničari, jer u Krajini nije nigdje bilo kmetova. U Brušanima je stalno boravio krajiški

natporučnik. Za njega je godine 1765. sagrađena posebna kuća. Iste je godine u Brušanima građena i velika zgrada, u kojoj urediše skladište žita (naročito proje), da narod ne strada od gladi, ako nastane rat ili slabo urode polja. U Brušanima je vjerojatno već koncem 17. vijeka podignuta crkva sv. Martina. Tamo je isprvice bila t. zv. lokalna (mjesna) kapelanija, koja je postojala već godine 1759. Kapelanija je godine 1807. pretvorena u rimokatoličku župu. Brušane je godine 1834. brojilo 481 žitelja u 54 kuće. Prigodom popisa godine 1857. nabrojilo se 589 žitelja u 60 kuća, a godine 1910. ima to selo 680 stanovnika, samih rimokatolika. U Brušanima je godine 1846. otvorena pučka škola.

19. Široka Kula bijaše sjedište dvanaeste krajiške satnije ličke pukovnije. Istočno od sela postoje ruševine tvrđe »Kule«, koju su Turci godine 1689. bez otpora predali generalu Herbersteinu pod uvjetom, da smiju slobodno otići iz Like. Posljednji je turski »dizdar« (t. j. zapovjednik ili porkulab) u toj tvrđi bio Durak aga Kozličić, koji je još mnogo godina iza toga živio u Bosni. Biskup Glavinić, koji godine 1696. opisuje Liku, veli za tvrđu Kulu, da je »prostrana kurija visoka i okrugla, a građena na 3 kata«. Blizu Široke Kule postojala je i tvrđa »Grebenaar«, čije se ruševine vide još i danas. Turci su godine 1689. i Grebenaar bez otpora predali hrvatskoj vojsci. U okolici Široke Kule nalaze se ostanci još nekih tvrđa, crkva i zgrada. Tamo je i »Gradina kod razvala«, koju su vjerojatno nekada sagradili Rimljani. Na visokom brdu postoje i ruševine Oteškoga grada. — Kod Široke je Kule godine 1651. grof Petar Zrinski potukao Turke. Kad je u Širokoj Kuli osnovano sjedište krajiške satnije, podigoše godine 1766. kuću, u kojoj će stalno boraviti krajiški kapetan. Rimokatolici su godine 1734. u Širokoj Kuli sagradili crkvu sv. apostola i evanđeliste Mateja. Godine 1769. postoji u Širokoj Kuli mjesna kapelanija, koja je godine 1816. pretvorena u samostalnu župu. Za žitelje grčko-istočne vjeroispovijesti postoji u Širokoj Kuli posebna parohija sa crkvom »Uspenija Bogorodice«. Selo je godine 1834. dobilo pučku školu. Tada je Široka Kula brojila 175 kuća, u kojima je stanovalo 1966 žitelja, od toga 1435 grčko-istočne, a 531 rimokatoličke vjeroispovijesti. Široka je Kula godine 1857. brojila samo 1685 žitelja, koji stanovahu u 175 kuća. Kasnije su od široke Kule otcijepljene mnoge kuće, te su od njih stvorena nova sela. Zato je samo selo Široka Kula godine 1910. brojilo 361 žitelja, od toga 185 rimokatolika, a 176 grčko-istočnih.

20. Novoselo kod Gospića utemeljeno je godine 1781., kada se ondje nastanilo nekoliko hrvatskih obitelji. Tamo je godine 1755. general Leopold barun Scherzer održao veliki vojnički logor. Godine 1834. imalo je Novoselo 99 žitelja u 11 kuća, a 1857. godine 14 kuća sa 154 žitelja. Sada broji Novoselo 210 stanovnika, koji su sami rimokatolici, a spadaju pod župu u Bilaju.

21. Lički Osik nalazi se na glavnoj cesti, koja iz Gospića vodi u Otočac. Toj činjenici ima Osik pripisati svoj napredak u 19. vijeku. U Osik je naime godine 1842. prenesena rimokatolička župa sv. Josipa, koja je godine 1691. bila osnovana u susjednom selu Budaku. (Pop Marko Mesić naselio je Hrvate godine 1691. u Budak, gdje je godine 1771. sagrađen most preko rijeke Like). U Osiku je nekada bilo stalno sjedište krajiškog natporučnika 12. satnije ličke pukovnije. Zato je u Osiku iza razvojačenja Krajine uređena upravna općina, ali je općinsko zastupstvo 28. studenoga 1893. stvorilo zaključak, da se sjedište općine premjesti iz Osika u Široku Kulu, gdje je faktično središte cijele upravne općine. U Osiku je godine 1859. otvorena pučka škola. Osik je godine 1834. brojio 30 kuća, u kojima su stanovala 293 žitelja. Danas broji 323 stanovnika, samih rimokatolika.

22. Mušaluk je oveće selo između Osika i rijeke Like. Tamo se nalazi rimokatolička kapela sv. Duha, koju je godine 1700. dao graditi pop Marko Mesić. On je odredio, da ga iza smrti i pokopaju u toj crkvi, kako svjedoči i latinski napis. (Mesić je umro 2. veljače 1713. u

Karlobagu, odakle mu tijelo preniješe u Mušaluk i sahraniše u crkvi sv. Duha). Blizu Mušaluka vide se ruševine tvrđe Budak, koja se danas zove »Bešić gradina«. Tu je nekada stanovala hrvatska plemićka obitelj Buđački, koja se pred Turcima zaklonila na sjever prema rijeci Kupi, gdje je osnovala grad »Budački«. Senjski biskup Sebastijan Glavinić, koji godine 1696. opisuje Liku i Krbavu, veli za ostatke tvrđe kod Mušaluka ovo: »Susjedno brdo ima toranj, koji je nekada tamo podignut, a zove se Budak. Toranj je okrugao i dosta visok, ali mu manjka krov«. Mušaluk je godine 1834. brojio 66 kuća sa 715 žitelja. Danas ima 827 stanovnika, samih rimokatolika; od toga stanuje u samom selu 382 žitelja, a drugi su rasijani po zaseocima.

23. Palanka je selo na rijeci Zrmanji, koja tu čini lijep vodopad i tjera nekoliko mlinova. Preko Zrmanje izgrađen je godine 1798. kod Priviza krasan most, na komu je 30. travnja 1809. došlo do okršaja između Ličana i franceskog generala Marmonta. Kako se Palanka nalazi na glavnoj cesti, koja iz Like vodi u Dalmaciju, a blizu je i granica dalmatinska, podignuta je tamo u 18. vijeku trgovačka tridesetnica (carinara) pod imenom Zvonigrad. (Nedaleko naime stoje ruševine sredovječnoga Zvonigrada). U Palanci bijaše nekada i ured za plaćanje daće od vina, koje se ovuda iz Dalmacije uvažalo u Liku. Od godine 1807. postoji u Palanci rimokatolička župa sa crkvom rođenja bl. djevice Marije, koja ima jedva 155 župljana.

24. U selu Velika Popina podigla je krajiška zemaljska vlada (kod glavnoga vojnoga zapovjedništva u Zagrebu) godine 1874. dobar vodovod uporabom glinastih — iznutra pocaklenih — cijevi, kakove proizvode i domaći lončari u selu Kompolju kod Otočca. Voda je uzeta iz vrela »Ljubovo«, koje se nalazi u planini 994 metra iznad morske razine. Do prvih kuća u Velikoj Popini, koje stoje 780 m. iznad mora, udaljeno je spomenuto vrelo 2800 metara. Tamo je uređeno napojnište za blago i t. zv. izljevni bunar, u koji dolazi voda iz toga vodovoda. Sam vodovod ide još 1500 metara dalje do pučke škole, gdje je također uređen izljevni bunar s napojništem. Cijevi za taj vodovod obložene su betonom, a imaju promjer od 15 centimetara; svaki tekući metar takve cijevi stajao je 5 forinti i 20 novčića.

25. Sličan je vodovod godine 1885. hrvatska zemaljska vlada dala izvesti u Klapovici kod Udbine. Tamo je u duljini od 4300 metara dovedena voda iz vrela na Kremenu, koje se nalazi 1300 metara iznad razine mora. Vodovod ide do raskrižja ceste prema Udbini u visini od 738 metara, a ima 2 izljevna bunara i 2 napojništa za stoku. Promjer cijevi za taj vodovod iznosi samo 10 centimetara; zato je tekući metar cijevi stajao samo 2 forinta i 60 novčića.

26. U selu Stajnici bijaše nekada lokalna (mjesna) kapelanija, koja je spadala pod rimokatoličku župu u Brinju. Kralj Josip II. pretvorio je tu kapelaniju godine 1789. u posebnu župu, što je biskup Martin Brajković predlagao već god. 1700. Stajnica je u krajiško doba spadala pod treću satniju, kojoj bijaše sjedište u Jezeranama. Tada su u Stajnici stalno boravila 2 krajiška časnika (poručnik i natporučnik). U Stajnici bijaše i vojnički magazin, u kojemu se čuvala hrana za graničare. Godine 1834. brojila je Stajnica s najbližom okolicom 116 kuća, u kojima je stanovalo 1440 žitelja, od toga 1428 rimokatolika i 12 grčko-istočnjaka. U samoj Stajnici bilo je 1857. godine 48 kuća s 505 stanovnika, od toga 504 rimokatolika. Prigodom popisa, koji je obavljen 31. prosinca 1910., imala je Stajnica jedva 367 žitelja, koji bijahu po vjeri sami rimokatolici. Osim župne crkve sv. Nikole postoje na području stajničke župe još 3 kapele, poimence kapela bl. djevice Marije u Čarapovuselu, kapela sv. Petra i Pavla u Petrovuselju, te kapela sv. Marije Magdalene u Sprajčevuselju. Pučka je škola u Stajnici otvorena godine 1831.

27. Križpolje se nekada zvalo »Križevačkopolje«, a spadalo je pod krajišku satniju u Jezeranama. Župna je crkva »Našašća sv. Križa« osnovana godine 1784. Uz posebnoga

župnika imalo je Križpolje u krajiško doba i stalnoga časnika, a godine 1830. otvorena je u Križpolju i pučka škola. Godine 1834. brojilo je Križpolje 29 kuća, u kojima stanovahu 554 žitelja, od toga 552 rimokatolika. Godine 1857. ima Križpolje 35 kuća sa 455 stanovnika, samih rimokatolika. Prigodom popisa, koji je obavljen 31. prosinca 1910., brojilo je Križpolje 562 žitelja, od toga 501 rimokatolika.

28. Selo Bjelopolje kod Korenice dobilo je godine 1879. vodovod, koji ima cijevi od lijevanoga željeza. Za taj su vodovod upotrebljena 2 vrela: »Rušice« i »Maklovac«. Ta su vrela obzidana u kvadratu od 1 metra, a pokrivena kamenim pločama. Od vrela vode željezne cijevi, koje imaju 6 centimetara u promjeru, do 4 kilometra udaljene školske zgrade u Bjelopolju. Cjelokupan pad vode iznosi na toj udaljenosti 20 metara; duboku dragu kod Bjelopolja prelazi vodovod vlastitim tlakom vode. Kako oba vrela (Rušice i Maklovac) u ljetno doba oslabe, upotrebljena je prijašnja nakapnica (cisterna) kao rezervna spremica. U tu se naime nakapnicu napušta voda, koja iz vrela dolazi po noći u ljetno doba, a u proljeće i na jesen onda, kada spomenuta vrela obiluju vodom. Tekući metar cijevi za taj vodovod stajao je 4 forinta 3. 50 novčića.

29. Hrvatska zemaljska vlada izvela je godine 1886. u Korenici vodovod, za koji su djelomice upotrebljene cijevi od lijevanoga željeza, a djelomice od kamenštine. Vodovod je uhvatio vrelo »Slatka vodica«, koje su obzidali i nasipom osigurali. Suvišna voda iz ovoga spremišta (rezervoara) istječe u malen bunar, kojim se mogu služiti putnici i okolišni žitelji. Cijevi vode 3600 metara daleko u 2 bunara, od kojih se jedan nalazi pred Korenicom, a drugi u samom selu ispred općinskog ureda. Iz toga drugog bunara izliva se suvišna voda u napojiste za stoku. Korenički vodovod daje dovoljno svježje vode i u ljetno doba, te je prava blagodat za Korenicu. Tekući metar cijevi stajao je 2 forinta i 80 novčića.

30. U Gospiću je Mihajlo Gruić, vladika iz Plaškoga, 27. listopada 1903. posvetio obnovljenu grčko-istočnu crkvu. Stari — već istruli — ikonostas zamijenjen je novim, koji je lijepo izradio umjetni stolar Šeremet u Zagrebu. Šeremet je izradio također drveni kor i ukusne stolice; osobito se svidio vladičanski stolac. Ikone je na ikonostasu umjetnički oslikao zagrebački profesor Bauer. Crkvu je iznutra a fresko slikao Antonini iz Zagreba. Mjesto prijašnjih 7 običnih prozora dobila je crkva bojadisane prozore, koje dadoše na svoj trošak izraditi obitelji Dimić, Jerković, Petričević, Podkonjak i Stanić. Uređen je i prostor oko te crkve. Tu je dao ukusnu željeznu ogradu postaviti dr. Matanić, koji je tada upravljao gospićkom općinom.

31. Godine 1864. dovršena je gradnja nove župne crkve bi. djevice Marije od Karmela u Smiljanu. Građena je doduše troškom vojnoga erara, ali i znatnom požrtvovnošću domaćih župljana i brigom smiljanskoga župnika Tome Jeličića. Ovu je crkvu 17. kolovoza 1864. posvetio senjski biskup dr. Vjenceslav Soić.

32. Bunić je godine 1864. dobio novu župnu crkvu bl. djevice Marije mjesto stare crkve, koja bijaše građena još godine 1743. Nova je crkva za spomen pak. maršala Gedeona Laudona građena znatnim troškom od 30.000 forinti. Sav je trošak podmirilo ratno ministarstvo u Beču iz zaklade, koju je osnovao Laudon na uspomenu svoje dvoje djece, koja preminuše u Buniću. Crkva je građena od samoga tesanoga kamena, a posvetio ju je 24. kolovoza 1864. senjski biskup dr. Vjenceslav Soić u prisutnosti mnogobrojnoga naroda i svećenstva. Prvu je svečanu misu u toj crkvi pjevao Antun Ciganić, župnik i podarcidakon iz Osika kod Gospića. Gradnju crkve u Buniću rukovodio je Julije Lasman, pukovnijski palir iz Otočca. Za gradnju je upotrebljen kamen iz kamenika kod Debeloga brda. Kamen su klesali primorski klesari, a crkvu su zidali talijanski zidari. Gradnja je započela godine 1862., a dovršena je u kolovozu godine 1864. Crkva je građena u mješovitom gotsko-romanskom slogu. Nad svetištem i nad crkvenom

lađom nalazi se svod, a sakristija je smještena iza oltara u produljenom svetištu. Krov je pokrit limom, a crkva je popođena klesanim pločama od svijetlo-sivoga vapnenca. Kako je crkva građena na brežuljku, vidi se već iz daleka, te ukrađuje cijelu okolicu. Slikovitosti same crkve mnogo pridonađa, što je prostor oko crkve nasut i osiguran visokim potpornim zidovima, da se dobije mjesta za ophode (procesije) oko crkve. Pred crkvom je zidana grobnica, u kojoj počivaju spomenuta djeca slavnoga Laudona, Ta je grobnica pokrita spomenpločom, a ograđena željeznom rešetkom. Bunić je g. 1864. imao 132 kuće, u kojima su stanovala 1554 žitelja, od toga 380 rimokatolika, a 1174 grčko-istočnih; potonji spadahu pod 3 parohije, i to 591 u Buniću, 374 u Debelom Brdu, a 209 u Krbavici.

33. Kanižu kod Gospića naselio je pop Marko Mesić godine 1691. hrvatskim žiteljstvom. Tamo je osnovan i kapucinski samostan, koji je godine 1786. ukinut po nalogu cara i kralja Josipa II. U bivšoj samostanskoj zgradi nastanio se zapovjednik desete satnije ličke pukovnije, kojoj bijaše sjedište u Kandži. Na ravnici »Kaniža-gaj« održani su god. 1782. i 1807. veliki vojnički logori. Tamo su učinjene i naprave za krajiško topništvo, koje je uvedeno godine 1768. Kaniža spada pod rimokatoličku župu u Gospiću. To je selo godine 1834. brojilo 53 kuće sa 432 žitelja, a 1857. godine 509 žitelja uz isti broj kuća. Prigodom popisa, koji je obavljen 31. prosinca 1910., imala je Kaniža 827 stanovnika, od toga 813 rimokatoličke, a 14 grčko-istočne vjeroispovijesti. U Kaniži je godine 1829. otvorena pučka škola.

34. Smiljan bijaše sjedište 11. satnije ličke pukovnije, radi čega je ondje stalno boravio krajiški kapetan. To je selo svoje ime dobilo po nekadašnjoj tvrđi Smiljanu, čije se ruševine vide na brdu Vekavcu. I na brdu Krčmaru postoje ruševine neke tvrđe. Okolica Smiljana pripadala je Turcima od godine 1527. do godine 1686., kad je taj kraj od Turaka očistio knez Jerko Rukavina. Dotle su imali svoja imanja u Smiljanu, Bužimu i u Trnovcu turske age iz Novoga kod Gospića, poimence: Rizvan i Zenković. U Smiljanu je godine 1708. osnovana rimokatolička župa. Tu se osim župne crkve bl. djevice Marije od Karmela nalazi i katolička kapelica, podignuta na čast bezgrješnoga začeca Bogorodice. Grčko-istočni žitelji u Smiljanu imaju crkvu sv. Petra i Pavla. Ta je crkva nekada bila parohijalna, a sada je to filijala parohije u Gospiću. Smiljan je godine 1830. dobio t. zv. trivijalnu krajišku školu. Tada je Smiljan imao 206 kuća, u kojima je stanovalo 1880 žitelja, od toga 1401 rimokatoličke, a 479 grčko-istočne vjeroispovijesti. Iza toga su od Smiljana otcijepljena neka mjesta, koja proglasiše posebnim selima. Zato je Smiljan godine 1857. brojio samo 110 kuća s 1132 stanovnika (535 rimokatolika i 597 grčko-istočnih). Cijepanje se nastavilo i nadalje, te je Smiljan godine 1910. brojio sam za se jedva 50 žitelja; no zato je cijela porezna općina Smiljan imala 2286 žitelja, od toga 1698 rimokatolika, a 588 grčko-istočnih.

35. Jezero kod Švice, u kojemu ponire jedan rukav rijeke Gacke, nije bilo uvijek puno vode. Ljeti se to jezero svake godine osušilo, te je onda mjestimice (osobito na obalama jezera) porasla gusta i visoka trava, koju je narod kosio kao livadu svoju. Kad je provedena regulacija rijeke Gacke, dovedeno je u Švičko jezero toliko vode, da je nijesu mogli progutati prijašnji ponori. Uslijed toga ostalo je cijelo jezero pod vodom kroz cijelu godinu. Teško je to osjećao okolišni narod, kojemu je uzmanjkalo sijena. Da se opet odvodni Švičko jezero, započela je krajiška vlada godine 1877. čistiti ponore u samomu jezeru, a zatim bušiti brežuljke kod tih ponora. Ove se radnje nastaviše sve do godine 1888., kada su troškom od 18.000 forinti konačno privedene kraju. Na početku Švičkoga jezera izveden je velik dovodni kanal do ogromnog ponora, koji se zove »Jama«. Taj se ponor naime nalazi na takvom mjestu, da se u nj mogla slijevati voda samo onda, kada je porasao vodostaj jezera; sada pak može u taj ponor utjecati sva voda, koja slapom Gacke pada u Švičko jezero. Jednako je na svršetku Švičkoga jezera prokopan brijeg Buk.

36. Krivi Put je nekada spadao pod rimokatoličku crkvu sv. Jakova u Krmpotama. Posebna je župa u Krivom Putu podignuta godine 1794. Na području te župe vide se ruševine opatije nekadašnjih redovnika Pavlina (»bijelih fratar«). Župna crkva bl. djevice Marije »Sniježne« služi okolišnomu narodu kao zavjetna crkva; zato narod iz susjednih župa hodočasti u Krivi Put. Papa Leo XIII. podijelio je godine 1892. potpun oprost vjernicima, koji na blagdan Majke Božje Sniježne dođu u Krivi Put pa u župnoj crkvi obave sv. ispovijed i prime presv. pričest. Početkom 19. vijeka preneseno je iz Krmpota u Krivi Put sjedište prve krajiške satnije ogulinske pukovnije. Ta je satnija godine 1834. imala 7 sela s 367 kuća i 4582 žitelja, od toga 3895 rimokatoličke, a 687 grčko-istočne vjeroispovijesti. Na području te kumpanije bijahu tada 1332 rali oranica, 1667 rali livada, 67 rali vrtova i voćnjaka, 37 rali vinograda, 6308 rali pašnjaka (većinom po krševitoj planini) i 6920 rali šuma. Krivi Put je godine 1834. imao carinaru, a godine 1846. dobio je i pučku školu. Godine 1857. brojio je Krivi Put 71 kuću, u kojoj je stanovalo 870 žitelja, samih rimokatolika. Prva je krajiška satnija krmpotska (sa sjedištem u Krivom Putu) godine 1866. imala 515 kuća, u kojima je prebivao 6341 stanovnik, od toga 5509 rimokatoličke, a 832 grčko-istočne vjeroispovijesti. Tada su joj pripadala sela: Alan, Bile, Bukova, Crno, Čardak, Čišćavac, Drinak, Francikovac, Javorje, Klaričevac, Klenovica, Krivi Put, Krmpote, Kuzmin, Ledenice, Lipnik, Longovac, Lupoglav, Malić, Mrzlidolci, Omar, Podmelnik, Podomar, Poljice, Povile, Ruševo, Smokvica, Staroselo, Sušanjski, Sv. Ilija, Sv. Jelena, Šator, Šojatskidolci, Tužević, Veljun, Vodno, Vojvoduša, Vrataruša i Vukelićdraga.

37. Župna crkva u Lovincu spada među najljepše rimokatoličke crkve u Lici. Njezinu je vanjštinu lijepo dao urediti župnik J. Pilepić, koji je nabavio i potrebito crkveno ruho. Za unutaranjost crkve pobrinuo se godine 1891. župnik Juraj Ibel. On je u crkvi uredio klupe, ispovjedaonice, krstionicu i propovijedaonicu. Ibel je za crkvu pribavio krasne orgulje, sabirajući dobrovoljne prinose od uglednijih Lovinčana u širokom svijetu. (Tada je općina Lovinac imala 8 generala). Župnik je dao crkvu iznutra ukusno bojadisati. Na svodu iznad svetišta naslikana su 4 evanđelista. Pokrajna je stijena ukrašena slikom, koja prikazuje Izakovu žrtvu. U crkvenoj lađi vide se na svodu 3 velike slike, od kojih prva prikazuje propetoga Spasitelja, druga bi. djevicu Mariju, a treća: kako Bog daje Mojsiju 10 zapovijedi.

38. U Buniću poljepšale rimokatolici godine 1865. svoju župnu crkvu. Troškom od 600 forinti podignut je nov ukusan veliki oltar, što ga je izradio kipar i pozlatar Antun Zajc iz Ljubljane. Na oltar je stavljena lijepa slika sv. Katarine, zaštitnice župne crkve u Buniću. Ovu je sliku naslikao Pavao Künel, akademički slikar iz Ljubljane. U istoj su crkvi posve obnovljena i dva pobočna oltara, da dolikuju velikom oltaru. Stara je propovjedaonica zamijenjena novom, ukusno pozlaćenom. Uz to su nabavljene 2 lijepe kazule, milovidna nebica i misal sa zlatorezom. U području iste župe nalazi se kapelica sv. Antuna. Kako se ta kapelica već pretvarala u ruševinu, nagovorio je župnik svoje župljane, da je gotovo s temelja obnove godine 1865. troškom od 959 forinti. Kapelica je tom prigodom za 4 i po hvata produljena, a dobila je i nov lijep oltar sv. Antuna.

39. U Perušiću je župna crkva sv. Križa obnovljena godine 1865. nastojanjem i brigom župnika Filipa Kriškovića. U lijepo oslikanom svetištu nalazi se glavni žrtvenik, sav izgrađen od mramora. Tamo je — mjesto staroga na limu slikanoga — postavljen nov drven križ, na kome je razapet Spasitelj. Križ je nabavljen iz Tirola. Desno od križa nalaze se mramorni kipovi Aarona i sv. Petra, a lijevo isto tako mramorni kipovi Mojsija i sv. Pavla. Obnovljeno je i 7 pobočnih oltara, koji nijesu napravljeni od mramora, nego od drva. Tu se nalaze lijepe slike sv. Roka i sv. Nikole, koje je naslikao Vjenceslav Kargačin u Senju. Obnovljena je i propovjedaonica, a nabavljena je posve nova krstionica, koja vrijedi 150 forinti. Dozvolom

duhovnoga stola blagoslovio je obnovljenu crkvu domaći župnik Krišković, i to 14. rujna 1865. (na crkveni god), kada se slavi uzvišenje svetoga križa, na kome bijaše propet Isus Krist. Mnogobrojnim se proštenjarima veoma sviđjela obnovljena crkva u Perušiću, koja je po svojoj gradnji slična nekadašnjoj isusovačkoj crkvi sv. Katarine u Zagrebu. Crkva ima desno i lijevo kapelice, nad kojima je kor. Crkveni je pod lijepo popločen. Samo se općenito opazalo, da bi mjesto starih »vriskulja« trebalo na kor staviti nove i crkvi dostojne orgulje.

40. Potok Ričica je uslijed jakih i dugotrajnih kiša godine 1878. Tako nabujao, da je izašao iz korita i poplavio okolišne zemlje. Ta je poplava potrajala 4 mjeseca i prouzročila nestašicu hrane za ljude i za stoku. Poplava Ričice bijaše posljedica zamuljenja njenog ponora, koji nije mogao primiti svu vodu, koja je naglo nadošla. Da se ubuduće spriječi slična nesreća, trebalo je iz Ričice izvesti odvodni kanal prema Gračacu do ponora »Medokovića jama«. Godine 1880. iskopan je taj kanal, koji je 1 kilometar dug, a za koji je trebalo korito kopati većim dijelom u samoj litici, radi čega se moralo minirati kamenje. Kanal je širok 1 i po metra, a znatno je dubok (pri koncu i 12 metara). Kada su mjernici doprli do »Medakovića jame«, opaziše, da se pri dnu kanala — samo 15 metara pred jamom — nalazi velik otvor, koji je u vezi s »Medakovića jamom«. Zato se nije dalje miniralo, te voda iz kanala utječe u taj velik otvor. Uređenje toga dovodnoga kanala nastavljalo se do godine 1886., a stajalo je 26.700 forinti. Opazilo se, da novi taj ponor može progutati svu njemu privedenu vodu, koja onda podzemno teče ispod Velebita u susjednu Dalmaciju, gdje se opet pojavljuje.

41. Selo Ričice, kroz koje teče potok Ričica, osnovao je pop Marko Mesić godine 1691., kada je doveo prve žitelje i u selo Sveti Rok. Ričice su godine 1790. dobile posebnu rimokatoličku župu. Godine 1795. sagrađena je u Ričicama lijepa župna crkva sv. Marije Magdalene. Blizu župne crkve vide se ruševine nekoga staroga grada (tvrđe). Ričice su godine 1834. imale 88 raštrkanih kuća, u kojima su stanovala 732 žitelja, sami rimokatolici. Tada su pod župu u Ričicama spadala sela: Brničevo, Cerje, Gudara, Razbojine, Ričice i Štikada. Uz ova mjesta spadaju godine 1857. pod župu u Ričicama još 2 nova sela: Matijevići i Pršić. To su hrpe kuća, koje se odijeliše od sela Ričice, uslijed čega je to selo godine 1857. brojilo samo 58 kuća sa 623 stanovnika, dok je cijela ričička župa imala 2260 žitelja. Na području ričičke župe Otvorena je godine 1869. pučka škola u Štikadi. U Ričicama postoji kolodvor na željezničkoj pruzi Gospić—Gračac, koja je 15. lipnja 1922. predana prometu.

42. Selo Vrebac nalazi se na potoku Jadovi, koji teče u rijeku Liku. Kraj parohijalne crkve sv. Bogorodice vidio je Fras godine 1834. ostanke nekoga propalog dvorca, a nešto podalje — na mjestu, koje narod zove »Crkvina«, — stajahu ruševine neke sredovječne katoličke crkve. Vrebac je godine 1834. brojio 91 kuću s 821 stanovnikom, a god. 1857. imao je isti broj kuća s 911 žitelja. Prigodom popisa, koji se obavio 31. prosinca 1910., brojio je Vrebac 1084 stanovnika, od toga samo 7 rimokatolika. U Vrepcu je godine 1869. osnovana pučka škola. Iznad sela podiže se planina »Vrebačka staza«, koja Liku dijeli od Krbave, a dopire do visine od 1199 metara nad razinom mora.

43. Krbava je godine 1878. doživjela veliku poplavu. Uslijed jakih i dugotrajnih kiša nabujala je mnogobrojna vrela, koja svoju vodu šalju u veliku krbavsku ravnici između Udbine i Bunića. Najviše su vode priveli potoci Krbavski i Udbinski, te periodični potoci Suvaja i Karamuša. Ponori ni jesu mogli progutati toliku vodu, kolika je pritjecala. Kako je pak ta voda sa sobom donášala svakojako granje, lišće, zemlju, dapače i kamenje, zabrtviše se ždrijela nekih ponora. Radi toga je voda u Krbavi ostala i kroz zimu godine 1878., pa i tečajem cijele godine 1879. Na jednoj strani Krbavskoga polja bijahu poplavljena sela Pisač i Tolić, a na drugoj Pećani i Jošani. — Kada se vodom napunila Krbava, pojavila se jaka voda u Bjelopoljskoj ravnici kod

Korenice. Krbava leži 626 metara iznad morske razine, a Bjelopoljska ravnica 604 metra. Kako ih rastavlja planina Kamena Gorica, koja je visoka preko 800 metara, jasno je, da je Bjelopoljska ravnica podzemno spojena s Krbavom. Iz Krbave i Bjelopoljske ravnice teče voda podzemno dalje na istok (ispod silne planine Plješivice) u susjednu Bosnu, koja je kod Bihaća znatno niže položena. Nedaleko hrvatsko-bosanske međe izlazi ta voda na vidjelo kao jako vrelo Klokot, koje utječe u rijeku Unu. — Spomenuta je poplava ponukala krajišku zemaljsku vladu, da godine 1880. dade u Krbavi čistiti ponore i dovodne kanale. Ove je radnje nastavila i hrvatska zemaljska vlada, kad je Krajina 1. kolovoza 1881. sjedinjena s građanskom Hrvatskom i Slavonijom. Troškom od 10.000 forinti obavljane su spomenute radnje sve do godine 1890.

44. Ličko Petrovoselo imalo je staru i neuglednu crkvu, koja bijaše slična magazinu. Nastojanjem trgovca Petra Šorka podignuta je u Ličkom Petrovu Selu g. 1893. nova grčko-istočna crkva, koju je na Sretenije g. 1894. posvetio vladika Mihajlo iz Plaškoga.

45. U Gospiću su 1. rujna 1894. počeli graditi veliku školsku zgradu, i to u najljepšoj ulici — sučelice »Svratištu k Dinwalteru«. Gradnji se pristupilo zato, da u toj jednokatnici budu smještene sve 3 pučke škole u Gospiću, poimence: dječjačka, djevojačka i viša djevojačka škola. Odavna se već opazilo, da zgrada, u kojoj se od g. 1885. nalazila viša djevojačka škola, nema dovoljnih prostorija za taj zavod. Niža djevojačka škola imala je 2 razreda u Medakovićevoj ulici, a druga 2 razreda u bivšem generalovu stanu, gdje se nalazila i dječjačka pučka škola, te gdje će se urediti stanovi za gospićke učitelje.

46. Izvor rijeke Une. Kod Suvaja izvire rijeka Una, koja mjestimice dijeli Bosnu od Hrvatske. Sam je izvor po sebi prirodna krasota. Una naime izvire iz visoke pećine, pa do redovitoga svoga korita stvara više većih i manjih — a veoma lijepih — vodopada. Pod prvim se vodopadom nalazi oveći mlin, koji tjera voda svojim padom. Iza ovog poredana su još 3 mlina u razmacima od nekih 50 metara. Mlinovima ne smeta niti suša niti kiša, jer i u vlažnoj i u sušnoj godini ima uvijek jednako i dovoljno vode. — Iznimka se opazila jedino 9. srpnja 1895. Toga je naime dana u 3 sata poslije podne iznenada posve izostala voda. Začudio se tomu najdonji (četvrti) mlinar, koji pojuri k susjednom (trećemu) mlinaru, a zajedno s njim k jošte višem. Napokon se sva 4 mlinara sastadoše kod najgornjega (prvoga) mlinara, gdje opaziše, da je izvor Une posve presahnuo. »Što li je ovo?« zaprepašteni pitaju mlinari jedan drugoga. »Propadosmo, braćo, ako nas zauvijek napusti Una!« reče najstariji mlinar. Četvrt sata gledali su mlinari uplašeni jedan u drugoga i u suho ždrijelo izvora Une. Na jednom im se tužna lica razvedre, jer voda opet poteče, kako je i prije četvrt sata tekla. — Taj izvanredan prirodni pojav dade povoda mnogim praznovjernim bajkama i naklapanju besposlenih žena. Mlinari su pak sebi to časovito presušenje izvora Une tumačili ovako: Vjerojatno se u nutrinji brda neka pećina svalila pred rijeku ponornicu, te je voda trebala nešto preko četvrt sata, dok joj je razina stigla do visine pećine, da uzmogne preko pećine opet dalje teći.

47. Novi most kod Kosinja. Na donjem toku rijeke Like nalaze se razmjerno gusto naseljena mjesta, poimence: Gornji Kosinj, Krš i Mlakva na gornjoj, a Donji Kosinj i Lipovopolje na donjoj strani polja, kojim protječe Lika. Tamo, gdje je to polje najuže, podigla je nekada Vojna Krajina drveni most preko Like. Ponori te rijeke nalaze se nešto niže kod Kućišta. Ako na jesen potr a ju dulje vremena kiše, tada se korito Like napuni vodom tako, da je ponori ne mogu dosta brzo progutati. Slično biva na proljeće, ako snijeg na planinama počne naglo kopniti. Takvom se prigodom voda u rijeci dignu i 20 metara iznad redovite svoje površine te poplavi sve kuće i puteve uz desnu i lijevu obalu Like. — Gdjekada se događalo, da je Lika za visokog vodostaja oštetila — dapače porušila i odnijela — spomenuti drveni most. Tako je na pr. Lika

g. 1879. odnijela most kod Kosinja, gdje je g. 1880. troškom od 6100 forinti sagrađen novi drveni most, a trošak je podmirila krajiška investicionalna zaklada. Jednaka se nesreća zbilila i na proljeće g. 1915. Radi toga je tadašnja hrvatska zemaljska vlada odlučila, da će mjesto drvenog mosta sagraditi kameni most. Izvedbu je tada osujetio svjetski rat, a poslije rata nestade i hrvatske zemaljske vlade. Da se ipak jednom dokrajče neprilike, što ih je trpio narod uslijed pomanjkanja valjanog mosta, dali su sami Kosinjani g. 1925. izraditi nacрте za gradnju kamenog mosta; oni su nacрте zajedno s proračunom podnijeli ministarstvu građevina u Beogradu uz molbu, da država podigne taj most. I zaista je država g. 1928. pristupila gradnji toga mosta. Troškom od 630.000 dinara izgrađeni su g. 1929. temelji, stupovi i zidovi za privozne rampe. Ovu je gradnju izveo ing. H. Freund, poduzetnik iz Gospića. Nato je država obustavila daljnju gradnju, te je most ostao nedovršen punih 6 godina. Istom g. 1935. nastavila je gradnju Savska banovina, pod čiju je upravu došla cesta, koja od Gospića vodi kroz Perušić u Kosinj. Posao je preuzela tvrtka I. Slavec iz Ljubljane, a gradnju je izvodio ing. A. Novak, i to po osnovi ing. Milivoja Frkovića. Most je troškom od daljnjih 870.000 dinara dovršen i prometu predan u prosincu g. 1936. Svi su dakle troškovi za gradnju toga mosta iznosili ravno 1,500.000 dinara. — Niveleta nadvisuje temelje mosta za 12 metara. Dužina mosta s upornjacima (ali bez pri voznih rampa) iznosi 70 metara, a širina između kamenih parapeta (ograde) 5 i po metra. Most sastoji od 3 polukružna svoda, koji počivaju na 2 stupa i 2 upornjaka, a svaki ima 18 metara svijetlog otvora. Gradnja je izvedena od teškoga kamena, koje se vadilo i tesalo blizu mosta. Beton je upotrebljen samo za temelje stupova i za još neke manje radove. Gradnjom toga mosta upravljao je ing. Milivoj Frković, a stalan su nadzor vršili inžiniri J. Plemić i V. Leskovac.

48. Javni bunari i vodospreme. Na račun »krajiške investicionalne zaklade« izvedene su g. 1890. u Lici i Krbavi brojne radnje, da narod dođe do pitke vode. Tako je troškom od 2668 forinti podignuta vodosprema (rezervoar) u Ivankuši, troškom od 4247 forinti nakapnica u Poljicu kod Udbine, troškom od 655 forinti bunar Bukarinovac kod Škara, troskom od 3026 forinti nakapnica u Srbu, dok je nakapnica u Doljanama kod Otočca stajala 1609 forinti, a vodosprema u Dnopolju kod Lapca s bunarom Šašića 5018 forinti.

IZVORI I LITERATURA

Kod sastavljanja ovoga djela upotrijebio sam sve, što nađoh u meni pristupnim izvorima i literaturi. Napose spominjem ove zbornike, knjige, monografije, rasprave i crtice:

Lopašić Radoslav: »Spomenici hrvatske Krajine«. (Izdala Jugoslavenska akademija u 3 knjige god. 1884., 1885. i 1889. u Zagrebu.)

Klaić dr. Vjekoslav: »Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku«.

(Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva. Nove serije sveske 6. i 7.)

Laszowski pl. Emilije: »Hrvatske povjestne građevine«. (Zagreb 1910.)

Šurmin dr. Đuro: »Hrvatski spomenici«. (Izdanje Jugoslavenske akademije.)

Lopašić Radoslav: »Dva hrvatska junaka«. (Izdala »Matica Hrvatska« g. 1889.)

Šišić dr. Ferdo: »Ljetopis Pavla Pavlovića, patricija zadarskoga«. (»Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva«, odina 6.)

Kukuljević pl. Ivan: »Acta Croatica«.

Thallóczy-Barabás: »Codex diplomaticus comitum de Blagay«.

Fras Franjo: »Vollständige Topographie der Karlstädter Militargrenze«. (1835.)

Valvasor: »Die Ehre des Herzogthums Krain«. (Wien 1900.)

Patsch Karl: »Die Lika in römischer Zeit«. (Wien 1900.)

Sladović Manojlo: »Povjesti biskupija senjske i modruške ili krbavske«. (Trst 1856.)

Szabo Đuro: »Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji«. (Izdanje »Matice Hrvatske« u Zagrebu g. 1920.)

Grbić Manojlo: »Karlovačko vladičanstvo«. (Tri sveska. Karlovac 1891.)

Kukuljević pl. Ivan: »Neke gradine i gradovi u Hrvatskoj«.

Devčić Ivan: »Malo po Kordunu«. (»Prosvjeta« g. 1908.)

Chvála Josip: »Mostovi u županiji ličko-krbavskoj«. (Vijesti društva inženira i arhitekta za godinu 1892.)

Devčić Ivan: »Grad Bužim«. (»Prosvjeta« g. 1906.)

Lapaine Valentin: »Stare ceste«. (Vijesti društva inženira i arhitekta za g. 1892.)

Devčić Ivan: »Zubor i Rajčić-grad«. (»Prosvjeta« g. 1908.)

Laszowski pl. Emilije: »Brinje«. (»Prosvjeta« g. 1895.)

Devčić Ivan: »Počitelj-grad«. (»Prosvjeta« g. 1907.)

Chvála Josip: »Pravoslavna crkva u Kuli«. (Vijesti društva inženira i arhitekta za godinu 1893.)

Devčić Ivan: »Lovinac-grad«. (»Prosvjeta« g. 1895.)

Franić Dragutin: »Plitvička jezera«. (Zagreb 1910.)

Klaić dr. Vjekoslav: »Krčki knezovi Frankopani«. (Izdanje »Matice Hrvatske«.)

Devčić Ivan: »Zvonigrad«. (»Prosvjeta« g. 1895.)

Banović Vaso: »Gacka dolina«. (Zagreb 1932.)

Chvála Josip: »Katolička crkva u Buniću«. (Vijesti društva inženira i arhitekta za godinu 1893.)

Devčić Ivan: »Udbina«. (»Prosvjeta« g. 1894.)

Laszowski pl. Emilije: »Popis dohodaka crkava i župa u arhiđakonatu ličko-krbavskom g. 1768«. (»Vjestnik arkiva«, knjiga 6.)

Devčić Ivan: »Iz bivše bužke knežije«. (»Narodne Novine« od 3. travnja 1903.)

Chvála Josip: »Gradnja vodovoda u Gospiću«. (Vijesti društva inženira i arhitekta za godinu 1893.)

Magdić Mile: »Grad Prozor«. (»Narodne Novine« od 2. travnja 1904.)

Franić Dragutin: »Gospodarstvena važnost Plitvičkih jezera«. (Zagreb 1919.)

Devčić Ivan: »Sokolac-grad više Brinja«. (»Narodne Novine« od 25. rujna 1903.)

Petričević Marko: »Prijenos sijela biskupije krbavske s Udbine u Modruš«. (»Nastavni Vjesnik«, knj. 17.)

Chvála Josip: »Opskrba ličkoga krša vodom«. (»Narodne Novine« od 17. lipnja 1909.)

Klaić dr. Vjekoslav: »Rodoslovlje knezova krbavskih od plemena Gusić«. (»Rad« Jugoslavenske akademije, knjiga 134.)

Šematizmi senjske biskupije.

Izješća »Društva za (uređenje i pojješamje Plitvičkih jezera« god. 1894.—1898.

Izvor: svetosavlje.org

[Preuzimanje fajla](#)

